

eLearning

ΚΑΙ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΠΟΥ ΥΠΟΒΑΛΛΕΤΑΙ ΓΙΑ ΤΟ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Γ. ΑΛΕΞΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΣΟΦΟΥ ΗΛΙΑΝΑ
Α.Μ. 0603Μ029

ΙΟΥΝΙΟΣ 2006

*«Οι άνθρωποι αλλάζουν αυτό που κάνουν πιο πολύ
επειδή τους έδειξαν μια αλήθεια που επηρεάζει τα
συναισθήματά τους και λιγότερο επειδή τους παρουσίασαν
μια ανάλυση που επηρεάζει τον τρόπο σκέψης τους».*

Από το βιβλίο LEADING CHANGE

JOHN P. KOTTER & DELOITTE CONSULTING LLC, 2005

Μετάφραση Α. Σοκοδήμος

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Μέρος 1ο : Η έννοια της δυνητικής οργάνωσης. Η διάκρισή της από την παραδοσιακή.....	Σελ. 1-15
Διάκριση μεταξύ παραδοσιακής και δυνητικής οργάνωσης.....	Σελ. 2-9
(i) Frederick W. Taylor.....	Σελ. 3-5
(ii) Henri Fayol.....	Σελ. 5-6
(iii) Max Weber	Σελ. 6-9
Η σχολή των ανθρωπίνων σχέσεων.....	Σελ. 9
Το πέρασμα από την παραδοσιακή στην δυνητική οργάνωση...	Σελ. 9-15
Μέρος 2ο: Η έννοια του διαδικτύου, της παραδοσιακής μάθησης και της τηλεεκπαίδευσης	Σελ. 16-28
Το διαδίκτυο.....	Σελ. 16
Η τηλεματική στην κοινωνία της πληροφορίας.....	Σελ. 16-18
Η τηλεεκπαίδευση.....	Σελ. 18-24
Ιστορική αναδρομή της παραδοσιακής μάθησης.....	Σελ. 24-28
Μέρος 3ο : Η έννοια της κουλτούρας στην δυνητική οργάνωση.....	Σελ. 29-39
Η έννοια της κουλτούρας στους οργανισμούς.....	Σελ. 29-34
Η κουλτούρα της τεχνολογίας.....	Σελ. 34-37
Η κουλτούρα της μάθησης.....	Σελ. 37-39
Μέρος 4ο : Η εκπαίδευση από απόσταση (e-learning).....	Σελ. 40-50
Η αναγκαιότητά της στην σύγχρονη εποχή.....	Σελ. 40-41
Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην δια βίου εκπαίδευση.....	Σελ. 42-44
Τα ηλεκτρονικά μέσα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.....	Σελ. 44-46
1. Το ηλεκτρονικό μήνυμα (e-mail)	Σελ. 46-47
2. Η ακουστική επικοινωνία (audio conferencing)	Σελ. 47
3. Η τηλεσυνδιάσκεψη (video conference)	Σελ. 47-48
4. Το fax.....	Σελ. 48-49
5. Η επικοινωνία με το τηλέφωνο.....	Σελ. 49
6. Οι ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις.....	Σελ. 49-50
Μέρος 5ο : Τα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.....	Σελ. 51-64
Τα πλεονεκτήματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.....	Σελ. 51-59
1. Ο παράγοντας χρόνος.....	Σελ. 51-52
2. Η διάσταση της γεωγραφικής απόστασης.....	Σελ. 52-53
3. Η προοπτική μιας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας.....	Σελ. 53

4. Η ευελιξία και η ταχύτητα μάθησης στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	Σελ. 53-54
5. Η διδασκαλία πρακτικών ζητημάτων.....	Σελ. 54-55
6. Η δυνατότητα της ανατροφοδότησης.....	Σελ. 55
7. Η συνεχής ανάπτυξη των τεχνολογικών μέσων.....	Σελ.56
8. Η δυνατότητα πλαισίωσης των προβλημάτων.....	Σελ. 56
9. Η ευκολία επικοινωνίας με άλλους λαούς.....	Σελ. 56-57
10. Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της δια βίου εκπαίδευσης.....	Σελ. 57-58
11. Η δυνατότητα της ανωνυμίας και της προσωπικής αυτονομίας.....	Σελ. 58
12. Απουσία εισαγωγικών εξετάσεων και ηλικιακών περιορισμών στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	Σελ. 58-59
13. Η σύγχρονη επικοινωνία.....	Σελ. 59
Τα μειονεκτήματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.....	Σελ. 60-64
1. Το πρόβλημα της γλώσσας.....	Σελ. 60
2. Απουσία της «κατά πρόσωπο» επαφής.....	Σελ. 60-61
3. Ανεπαρκής διδακτικός σχεδιασμός και ελλιπές διδακτικό προσωπικό.....	Σελ. 61-62
4. Αναγκαιότητα ανεξαρτησίας.....	Σελ. 62
5. Βιομηχανία μετάδοσης γνώσεων.....	Σελ. 62-63
6. Το πρόβλημα της μη ύπαρξης αναγνωρισμένων πανεπιστημίων.....	Σελ. 63-64
7. Το πρόβλημα της καθυστέρησης συμπλήρωσης των αιτήσεων της εγγραφής στα ανοικτά πανεπιστήμια.....	Σελ. 64
Μέρος 6ο : Άλλα επιμέρους ζητήματα στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση.....	Σελ. 65-74
1. Η αντιμετώπιση των εμποδίων στην από απόσταση εκπαίδευση.....	Σελ. 65-66
2. Η υποδομή των ανοικτών πανεπιστημίων και οι διαφορές τους ως προς τα παραδοσιακά πανεπιστήμια.....	Σελ. 66-71
3. Τα οικονομικά θέματα στην από απόσταση εκπαίδευση.....	Σελ. 71-73
4. Τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων από απόσταση.....	Σελ. 73-74
Μέρος 7ο : Η διεξαγωγή της έρευνας αναφορικά με την ηλεκτρονική πλατφόρμα “e-class” στο Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.....	Σελ.75-107
1. Η ηλεκτρονική πλατφόρμα “e-class”.....	Σελ. 75-78
2. Στατιστικά στοιχεία της πλατφόρμας.....	Σελ. 79

3. Η ποιοτική συνέντευξη και η τεχνική της.....	Σελ. 80-86
4. Ερευνητικές συνεντεύξεις.....	Σελ. 86-88
5. Η μαγνητοφώνηση.....	Σελ. 88-89
6. Διατύπωση σκοπού και ορισμών της έρευνας.....	Σελ. 90
7. Διαστάσεις των ορισμών προκειμένου για την διαμόρφωση των ερωτημάτων της έρευνας.....	Σελ. 91-92
Διαστάσεις της μαθησιακής κουλτούρας (1).....	Σελ. 91
Διαστάσεις της θετικής μαθησιακής κουλτούρας (2).....	Σελ. 91-92
Διαστάσεις της αρνητικής μαθησιακής κουλτούρας (3).....	Σελ. 92
8. Ερωτήματα έρευνας για συνέντευξη.....	Σελ. 92-94
Ερωτήσεις δημογραφικών (στατιστικών) χαρακτηριστικών	Σελ. 92
Γενικές ερωτήσεις για το πρόγραμμα e-class.....	Σελ. 92-93
Ερωτήσεις για τα αρνητικά/ μειονεκτήματα του φαινομένου.....	Σελ. 93
Ερωτήσεις για τα θετικά/ πλεονεκτήματα του φαινομένου.....	Σελ. 93-94
Ερωτήσεις για την κουλτούρα.....	Σελ. 94
9. Ανάλυση περιεχομένου.....	Σελ.94-107
Διερεύνηση του περιεχομένου των συνεντεύξεων με βάση τους κανόνες της ανάλυσης περιεχομένου.....	Σελ.98-107
Βιβλιογραφικές Αναφορές.....	Σελ.108-123

ΜΕΡΟΣ 1^ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΥΝΗΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει προκαλέσει σημαντικές μεταβολές στον τρόπο αλλά και στην δομή της οργάνωσης, σε τέτοιο, μάλιστα, βαθμό, ώστε να επηρεάζει και τις ανθρώπινες σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των υπαλλήλων με τα ανώτερα στελέχη των επιχειρήσεων. Εδώ, η έννοια του χώρου και του χρόνου έχουν τροποποιηθεί, μιας και τα όριά τους μεγαλώνουν διαρκώς. Αιτία, λοιπόν, αυτής της γενικότερης προόδου είναι αυτό που ονομάζεται ως «δυναμική οργάνωση». Μιλώντας για δυναμική οργάνωση εννοούμε ένα δίκτυο ανεξάρτητων, γεωγραφικά διασκορπισμένων και με κοινούς σκοπούς οργανισμούς, όπου τα συνεργαζόμενα άτομα βασίζονται σε σχεδόν σταθερούς δεσμούς και όπου τα προϊόντα και οι υπηρεσίες διαμορφώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να ικανοποιηθούν κατά το μέγιστο δυνατό οι ανάγκες των πελατών τους. Εδώ, επιτυγχάνεται κυρίως η αύξηση στην ταχύτητα της επικοινωνίας και η μείωση του κόστους προκειμένου για την ανταλλαγή πληροφοριών, εφόσον υπάρχει μια κοινή βάση δεδομένων όπου καταγράφονται οι τελευταίες και που μπορούν, έτσι, πιο εύκολα να τις διαχειριστούν όλοι οι χρήστες τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός δυναμικού οργανισμού αποτελούν τα στούντιο κινουμένων σχεδίων του Walt Disney, τα οποία χρησιμοποιούν εξελιγμένες τεχνολογίες επικοινωνίας, όπως είναι το e-mail, το τηλέφωνο, η τηλεσυνδιάσκεψη, οι δορυφόροι και τα κινητά τηλέφωνα, προκειμένου να επεξεργαστούν εικόνες που λαμβάνουν από την Καλιφόρνια, την Φλόριντα, την Γαλλία, τον Καναδά, την Ιαπωνία και την Αυστραλία.

Εξάλλου, ο μοντέρνος επιχειρηματικός κόσμος πάντοτε βασιζόταν στην ύπαρξη των ομάδων, που πλέον σήμερα έχουν πάρει την μορφή των δυναμικών οργανισμών. Μπορεί τα μέλη μιας επιχείρησης να βρίσκονται μίλια μακριά ή να εργάζονται στην ίδια εταιρία, όμως η ύπαρξη πολύπλοκων και απαιτητικών έργων δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς την βοήθεια αυτών των δυναμικών ομάδων, που είναι σε θέση να εκτιμήσουν και να αναπτύξουν τα πληροφοριακά συστήματα. Είναι σαφές πως όταν ο μελλοντολόγος Alvin Toffler έγραφε για το «μικρό ηλεκτρονικό σπίτι» (μεταξύ των άλλων υποστήριξε ότι θα αυξάνονταν συνεχώς οι εργαζόμενοι που θα ήταν «καλωδιωμένοι» στην δουλειά από το σπίτι τους) πολύ λίγοι ήταν οι άνθρωποι εκείνοι που περίμεναν η πρόβλεψή του να επαληθευτεί. Με άλλα λόγια, η άποψή του αφορούσε την διαμόρφωση της «κινητής» εργασίας καθώς

και των απομονωμένων εργατών. Μάλιστα, οι τελευταίοι έχουν πια την δυνατότητα να επικοινωνούν απευθείας με τα ανώτερα στελέχη της εταιρίας όπου εργάζονται χωρίς την αναγκαία μέχρι τότε ύπαρξη των μεσαίων σε τάξη διευθυνόντων συμβούλων. (Plato, 1966 στο Larsen, McInerney, 2002)

Εδώ, ο δυνητικά εργαζόμενος μετατρέπει τον ιδιωτικό του χώρο σε δημόσιο και τον δημόσιο σε ιδιωτικό, αφού όχι μόνο μοιράζεται με άλλους υπαλλήλους ποικίλα μέσα, κινητά και ακίνητα καθώς και λογισμικά, αλλά και κατορθώνει να διαχειρίζεται με προσωπικό τρόπο τον δημόσιο χρόνο μέσω της χρήσης του internet (ενοποιημένος, κοινός χρόνος για όλους τους χρήστες ανεξαρτήτως του τόπου κατοικίας τους). Έτσι, τα όρια του τόπου και του χρόνου δεν είναι πια αυτονόητα, ενώ οι όποιες οικονομικές δραστηριότητες και το χρήμα έχουν «αποτοπικοποιηθεί» σε μεγάλο βαθμό την εργασία, τις εμπορικές συναλλαγές και την κατανάλωση, που διεξάγονται στις ίδιες ενότητες του χώρου και του χρόνου. Ειδικά, το χρήμα, ως ένα δυνητικό αντικείμενο μπορεί να ανταλλαχθεί και να χρησιμοποιηθεί από κοινού, σε αντίθεση με ορισμένες άλλες οντότητες, όπως είναι η γη. (Mateas, 1997 στο Pierre, 1999)

Η νέα αυτή πραγματικότητα, (Bordwell, 1996 στο Larsen, McInerney, 2002) γνωστή και ως «εικονική πραγματικότητα» (ο όρος αυτός αποδίδεται στον Jaron Lanier το 1989, ο οποίος θεωρείται ένας από τους πρωτοπόρους αλλά και κατασκευαστές των πρώτων συστημάτων εικονικής πραγματικότητας) μπορεί από την μια πλευρά να συνέβαλε στην απώλεια πολλών θέσεων εργασίας, λόγω της επικράτησης των κατάλληλων μηχανημάτων που στον μισό σχεδόν χρόνο και με το μισό κόστος επιτύγχαναν ανάλογα αποτελέσματα με εκείνα των ίδιων των εργαζομένων, από την άλλη, όμως, αύξησε την ανεξαρτησία τους, αφού συνειδητοποιούσαν ότι μπορούσαν πια να ξεφεύγουν από το κλασικό ωράριο των 9πμ με 5μμ που ίσχυε μέχρι τότε. (Chizmar & Williams, 1996 στο Aylett & Louchart, 2003)

Φαίνεται, λοιπόν, πως η ύπαρξη της δυνητικότητας στις οργανώσεις είναι ένα θετικό στοιχείο για την ανάπτυξή τους. Είναι σαφές ότι ο φυσικός οργανισμός δεν αποτελείται μόνο από τα αντικείμενά του, όπως είναι τα κτίρια, οι καρέκλες και οι μηχανές του, αλλά και από άλλες αφηρημένες μορφές που δίνουν νόημα και συνοχή στα άψυχα μέταλλα, στα ξύλα και στα κτιριακά υλικά. Συγκεκριμένα, οι τελευταίες δεν είναι άλλες από τους ανθρώπους που αποτελούν το εργατικό δυναμικό των επιχειρήσεων και που χάρη σε αυτούς μπορούν να οργανώνονται σε μια επαρκή διαδικασία μεταμόρφωσης και παροχής υπηρεσιών. Ουσιαστικά, αυτοί επηρεάζουν και δίνουν το προσωπικό τους στίγμα στις δομές, στην οργάνωση, στην ιεραρχία και στα συστήματα πληροφορίας και τεχνολογίας στις σύγχρονες επιχειρήσεις. Εξάλλου,

τα συστήματα αυτά συνθέτουν και εξελίσσουν διαρκώς το φαινόμενο της δυνητικής οργάνωσης. (Downs & Stea, 1973 στο Harrington, 1991)

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΚΑΙ ΔΥΝΗΤΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

Οι μελέτες που ασχολήθηκαν με το ζήτημα της οργάνωσης και που προσπάθησαν να διακρίνουν ορισμένους τύπους αυτής, εστιάζοντας στις όποιες ομοιότητες αλλά και διαφορές τους, υπήρξαν πολλές. Απόρροια αυτού του γεγονότος ήταν η επικράτηση της αντίληψη περί δημιουργίας ενός νέου κλάδου, ο οποίος στην ευρύτερη μορφή του αποτέλεσε τις κλασικές θεωρίες των οργανώσεων. Κύριοι εκφραστές των προαναφερθέντων ήταν οι Frederick W. Taylor, Max Weber, Henri Fayol, Luther Gulick και Lyndall Urwick. Οι παραπάνω μπορούν να χωριστούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες ανάλογα με τις απόψεις τους πάνω στο ζήτημα της οργάνωσης. Η πρώτη περιλαμβάνει την φυσιοκρατική αντίληψη, εκπρόσωπος της οποίας υπήρξε ο Frederick W. Taylor, η δεύτερη την διοικητική, που βασικοί εκφραστές της ήταν οι Henri Fayol, Luther Gulick και Lyndall Urwick και η τελευταία, η γραφειοκρατική, την οποία μελέτησε ο Max Weber.

Οι βασικές τους θέσεις αφορούσαν την διοίκηση των οργανώσεων και είχαν ως σκοπό να διαμορφώσουν ένα σύστημα αρχών και κανόνων οργάνωσης που θα εξασφάλιζε για αυτές την μεγαλύτερη αποδοτικότητα. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το κλασικό αυτό μοντέλο υπήρξε στατικό, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι η οργάνωση εδώ δεν συνίσταται σε τίποτε περισσότερο από ένα ορθολογικό εργαλείο με έναν εκ των προτέρων καθορισμένο στόχο και με μια τυπική δομή που βασιζόνταν στην χρησιμοποίηση των κατάλληλων μέσων για την επίτευξη των σκοπών.

Frederick W. Taylor

Ο Frederick W. Taylor θεωρείται ένας από τους πιο σημαντικούς θεμελιωτές της θεωρίας περί οργανώσεων, μιας και ήταν ο πρώτος που συνέλαβε την ιδέα της χρησιμοποίησης επιστημονικών μεθόδων στον χώρο της εργασίας. Ο ίδιος υπήρξε μαθητευόμενος μηχανικός σε μια μεγάλη χαλυβουργική εταιρία, την Bethlehem Steel Co., γεγονός που τον βοήθησε να αποκτήσει τις κατάλληλες γνώσεις αναφορικά με τις συνθήκες εργασίας που επικρατούσαν στις επιχειρήσεις καθώς και για τις αιτίες της σύγκρουσης μεταξύ εργατών και εργοδοτών. Πίστευε, δε, ότι κύριος λόγος αυτής ήταν η, και από τις δύο πλευρές, άγνοια του πως θα πρέπει να είναι η οργάνωση και ποιο θα πρέπει να είναι το αποτέλεσμα μιας εργάσιμης μέρας (a fair day's work). Με άλλα λόγια, ασχολήθηκε με τα πρακτικά προβλήματα των επιχειρήσεων και ειδικά με

εκείνο της παραγωγικότητας της εργασίας και όχι με τους ευρύτερους κοινωνικούς παράγοντες που διαμορφώνουν τις συνθήκες αυτής.

Μια βασική του αντίληψη ήταν εκείνη της αναγκαιότητας μετατροπής του ανθρώπου σε μια «καλολαδωμένη» μηχανή που θα λειτουργούσε άψογα, έχοντας ως σκοπό της την συνεχή ροή της παραγωγικότητας και την διαρκή αύξησή της. Επίσης, ευρέως γνωστή ήταν και η άποψη του ότι η παραγωγικότητα της εργασίας μπορούσε να αυξηθεί με τον κερματισμό της σε επιμέρους τμήματα. Αποτέλεσμα αυτού, θα ήταν η ολοένα και πιο εφαρμόσιμη τεχνική της εξειδίκευσης και τυποποίησης της εργασίας, βασικός σκοπός της οποίας θα ήταν και η μείωση του χρόνου και των εξόδων κατάρτισης του κάθε εργαζομένου. Έτσι αυτό θα οδηγούσε με την σειρά του στην μείωση του κόστους εργασίας καθώς και στην αύξηση του κέρδους της επιχείρησης ανά μονάδα του παραγόμενου προϊόντος, αφού πλέον όλα θα οργανώνονταν, θα σχεδιάζονταν και θα προβλέπονταν σύμφωνα με την μεγιστοποίηση της παραγωγικότητας. Τέλος, σημαντική ήταν και η θέση του σύμφωνα με την οποία υποστήριζε ότι ο συνδυασμός των συμφερόντων τόσο των εργαζομένων όσο και των εργοδοτών τους θα συνέβαλλε στην αύξηση της ποιότητας και της ποσότητας των παραγόμενων προϊόντων καθώς και στην εξάλειψη των αντιθέσεων στον χώρο της εργασίας. Έτσι, θα επικρατούσε ένα κλίμα συνεργασίας και ήρεμης επίλυσης των όποιων διαφορών.

Ακόμη, εδώ είναι απαραίτητο να παρουσιαστούν και οι τέσσερις βασικές του αρχές, που τον έκαναν ιδιαίτερα δημοφιλή στον τομέα της οργάνωσης. Η μια από αυτές αναφέρεται στον διαχωρισμό μεταξύ χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας που θεωρείται επιβεβλημένη από τον Taylor εξαιτίας, όχι μόνο της τάσης των ανθρώπων να εργάζονται με χαλαρούς ρυθμούς, αλλά και λόγω της ροπής του καθενός από αυτούς προς την οκνηρία. Για αυτό και η διαδικασία της παραγωγής, κατά εκείνον, θα πρέπει να εξαρτάται από την διοίκηση και όχι από τις ικανότητες του εκάστοτε εργάτη. Η δεύτερη τονίζει την σημασία της ανταμοιβής (πριμ) που θα πρέπει να δίνεται σε κάθε υπάλληλο ενός οργανισμού, ώστε να επιβραβεύονται οι προσπάθειές του και να του δίνεται ένα κίνητρο για μια συνεχή προσπάθεια. Η τρίτη αρχή σχετίζεται με την αναγκαία και την προσεκτική επιλογή και κατάρτιση του προσωπικού της κάθε εταιρίας, ώστε να υπάρξει ένα εργατικό δυναμικό που θα διαθέτει ζήλο και ικανότητες απαραίτητες για την θέση στην οποία απασχολείται. Συνεπώς, ο καταμερισμός της εργασίας δεν γίνεται στην τύχη αλλά με την βοήθεια της εμπειρίας της διοίκησης, που ενεργεί λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητες και την προσωπικότητα του κάθε υπαλλήλου της. Η τέταρτη και τελευταία αρχή αφορά την δημιουργία ενός πλάνου εργασίας προκειμένου για τον καθορισμό του χρόνου που αυτή θα διαρκέσει και των κινήσεων που θα εφαρμοστούν, ώστε να περατωθεί

επιτυχώς. Με άλλα λόγια, βασικός στόχος κάθε οργανισμού είναι να καθορίσει τις κινήσεις των εργατών του, τα εργαλεία που αυτοί θα χρησιμοποιήσουν καθώς και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αυτοί θα εργαστούν, ώστε να αποδώσουν στο μέγιστο.

Συμπερασματικά, λοιπόν, μπορεί να ειπωθεί ότι παρά του ότι οι αντιλήψεις αυτές του Taylor υπήρξαν πολύ σημαντικές και ότι βοήθησαν την ανάπτυξη των επιχειρήσεων, εντούτοις έδωσαν μια μηχανιστική διάσταση στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Δεν είναι, λοιπόν, τυχαίο το γεγονός ότι ο τελευταίος συχνά επικρίθηκε από πολλούς μεταγενέστερους μελετητές του ότι αγνόησε τον άνθρωπο, προσεγγίζοντάς τον σαν μια μηχανή, στην προσπάθειά του να βρει τεχνικά τον πιο αποδοτικό τρόπο ("the one best way") περάτωσης κάθε είδους εργασίας.

Henri Fayol

Ο Henri Fayol, μηχανικός και διευθυντής μιας μεταλλευτικής βιομηχανίας, μελέτησε την δυνατότητα εξορθολογισμού της οργανωτικής συμπεριφοράς καθώς και την ικανοποιητική λειτουργία μιας επιχείρησης στα πλαίσια της διάρθρωσής της σε μονάδες, τμήματα και διευθύνσεις, τα οποία θα συνεργάζονταν μεταξύ τους με βάση προκαθορισμένους κανόνες και αρχές. Συγκεκριμένα τόνισε την αναγκαιότητα του συντονισμού και της εξειδίκευσης σε κάθε οργανισμό, ώστε ο εκάστοτε υφιστάμενος να παίρνει εντολές από έναν προϊστάμενο, ο οποίος θα πρέπει να εποπτεύει τόσους υπαλλήλους όσους θα μπορεί να ελέγχει. Επίσης, υποστήριξε το γεγονός της εκτέλεσης των καθημερινών εργασιών ρουτίνας ενός οργανισμού από τους υφιστάμενους, ώστε ο προϊστάμενος να έχει τον χρόνο να ασχοληθεί με έκτακτες και σοβαρές περιπτώσεις.

Ορισμένες, δε, από τις βασικές του θέσεις ήταν εκείνες του καταμερισμού της εργασίας, δηλαδή, της ύπαρξης μιας εξειδίκευσης προκειμένου για την βελτίωση και την αύξηση της παραγωγής και της πειθαρχίας, της έμπρακτης, με άλλα λόγια, απόδειξης αποδοχής και τήρησης των συμφωνηθέντων συμβάσεων εργασίας, της ενότητας της διοίκησης, δηλαδή, της συγκέντρωσης των κοινών δραστηριοτήτων των εργαζομένων κάτω από την διοίκηση, της ιεραρχικής κλίμακας, δηλαδή, της σύνδεσης των υφισταμένων με τους προϊστάμενους τους μέσα από μια αλυσίδα η φορά της οποίας ξεκινάει από πάνω προς τα κάτω και τέλος της υπαγωγής του προσωπικού στο γενικό συμφέρον, γεγονός που αφορά την ύπαρξη ενός πνεύματος συνοχής και διαλλακτικότητας προκειμένου για την αποφυγή των όποιων συγκρούσεων.

Πολλοί ήταν, όμως, οι μελετητές εκείνοι που του άσκησαν κριτική, τονίζοντας ότι η διαμόρφωση ενός καταλόγου αρχών, που ο ίδιος πρότεινε, ενείχε τον κίνδυνο της μεταξύ τους αντίφασης, όταν αυτές δεν χρησιμοποιούνται κάτω από ανάλογες συνθήκες. Ακόμη, επικρίθηκε εξαιτίας της αναφοράς του σε ιδεατούς τύπους συμπεριφοράς, που αφορούσαν τις λειτουργίες της οργάνωσης και αμφισβητήθηκε η άποψή του κατά πόσο αυτοί θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν πέρα από ένα γενικό πλαίσιο επίλυσης συγκεκριμένων ζητημάτων. Αλλά και οι θέσεις των Luther Gulick και Lyndall Urwick για τις οργανώσεις εμπίπτουν λίγο ως πολύ σε αυτήν την κατηγορία επικρίσεων που δέχτηκε και ο H. Fayol, μιας και οι τελευταίοι αντιλαμβάνονταν τους οργανισμούς ως κλειστά συστήματα με την δυνατότητα του εκ των προτέρων καθορισμού της δομής και της λειτουργίας τους, ανεξαρτήτως των κοινωνικοοικονομικών και πολιτιστικών παραγόντων στις διαφορετικές χρονικές στιγμές εμφάνισής τους.

Max Weber

Βασικές έννοιες της θεωρίας του M. Weber υπήρξαν εκείνη της «ισχύος», δηλαδή της πιθανότητας επιβολής της θέλησης ενός ατόμου πάνω σε ένα άλλο, αδιαφορώντας για την όποια αντίδραση από μέρους του πρώτου και εκείνη της «εξουσίας», μιας μορφής ισχύος, με άλλα λόγια, που μπορεί πάντοτε να βρει λόγους που θα την νομιμοποιούν στα μάτια εξουσιαζομένων της. Εδώ κυριαρχούν το αίσθημα του καθήκοντος, της συμμόρφωσης και της υποταγής της συμπεριφοράς καθώς και η διαμόρφωση ενός συστήματος αξιών που ρυθμίζουν την προαναφερθείσα και εξασφαλίζουν την απαραίτητη συναίνεση όλων όσων συμμετέχουν στα πλαίσια που αυτή καλύπτει.

Σημαντική είναι και η αναφορά του στην γραφειοκρατία, που κατά εκείνον, αποτελεί έναν διοικητικό μηχανισμό εξουσίας με ορθολογικό χαρακτήρα. Για να μπορέσει, δε, αυτός να λειτουργήσει απαιτείται όχι μόνο ένας μεγάλος αριθμός ατόμων, το διοικητικό προσωπικό, που θα εκτελεί τις εντολές, ώστε να υπάρξει μια σύνδεση μεταξύ των διευθυνόντων και των υφισταμένων, αλλά και μια αποδοχή της άσκησης βίας σε μια κοινωνική σχέση, ώστε να υπάρχουν λόγοι νομιμοποίησης αυτής της εξουσίας. Παράδειγμα αυτής της τελευταίας διάστασης αποτελούν οι πολίτες κάθε χώρας που υπακούουν σε ένα πρόσωπο με βάση το παραδοσιακό δίκαιο και όχι το δίκαιο που το ίδιο το άτομο πιθανά να διαμόρφωσε. Γνωστή είναι και η διάκριση από μέρους του Weber των τριών τύπων της εξουσίας, της παραδοσιακής, όπου επικρατεί η κληρονομική διαδοχή, της χαρισματικής, όπου οι άνθρωποι αναλαμβάνουν την εξουσία επειδή διαθέτουν ένα χαρακτηριστικό που τους

διαφοροποιεί από τους άλλους (χάρισμα) και της ορθολογικής, όπου γίνεται αποδεκτή η κυριαρχία κάποιου προσώπου λόγω των ικανοτήτων του να επιτύχει τους σκοπούς της οργάνωσης. (Darken & Sibert, 1996 στο Παναγιωτοπούλου, 1997)

Αξιοσημείωτη είναι, δε, η άποψή του ότι η γραφειοκρατία αποτελεί την βάση για την ανάπτυξη της νεωτερικότητας. Αυτό συμβαίνει γιατί στο κέντρο κάθε γραφειοκρατίας βρίσκεται ένα ορθολογικό σύστημα κανονισμών που στοχεύει στην επιτυχία της οργάνωσης, δηλαδή στην χρησιμοποίηση των κατάλληλων μέσων για την επίτευξη των σκοπών της. Ένας τέτοιος κανονισμός είναι, για παράδειγμα, η υποχρέωση των οδηγών να σταματούν στα κόκκινα φανάρια, γεγονός το οποίο δεν αποτελεί ένα μέσο για την καταπίεση των κατώτερων στους ιεραρχικά ανώτερους τους, αλλά μια ορθολογική διάσταση της πραγματοποίησης των οργανωτικών στόχων κάθε κοινωνίας. Είναι σαφές πόσα δυστυχήματα θα γινόντουσαν και πόσα άτομα θα τραυματίζονταν σοβαρά ή και θανάσιμα σε περίπτωση παράβλεψης αυτής της αρχής. Με άλλα λόγια, ο κανονισμός, κατά τον Weber, δεν προσπαθεί να αποτρέψει κάθε τι το ανήθικο στην κοινωνία, αλλά να κάνει τους ανθρώπους να αντιληφθούν και να παραδεχθούν ότι κάτω από ορισμένες περιστάσεις είναι επιζήμια η εκδήλωση μιας τέτοιου είδους συμπεριφοράς. Σπουδαία είναι εδώ η διάκριση των προαναφερθέντων σημείων από τα σύμβολα, δηλαδή από τις σχέσεις και την γλώσσα που ενθαρρύνουν την όποια δράση των ατόμων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συμβόλου (σε αντίθεση με το κόκκινο φανάρι που αποτελεί σημείο) είναι η σημαία κάθε λαού που δεν αποτελεί για εκείνον ένα απλό χρωματιστό ύφασμα αλλά που, αντιθέτως, τον εμπνέει συναισθήματα. (Loughlin, 1993 στο Τσιβάκου, 1995)

Κάπου εδώ αξίζει να αναφερθούν ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά που ο ίδιος αποδίδει στο φαινόμενο της γραφειοκρατίας. Ένα από αυτά αναφέρεται στο γεγονός ότι τα άτομα μπορεί να μην είναι ελεύθερα αλλά οφείλουν να υπακούουν στις απρόσωπες ρυθμίσεις και τους κανόνες της οργάνωσης ανάλογα με την θέση την οποία κατέχουν σε αυτήν. Η σχέση, δηλαδή, την οποία έχουν με την τελευταία είναι συμβατική, εφόσον βασίζεται στην παροχή υπηρεσιών με χρηματικό αντάλλαγμα. Ένα δεύτερο αφορά τις συγκεκριμένες αρμοδιότητες και καθήκοντα που έχουν τα μέλη της κάθε επιχείρησης, η έκταση των οποίων καθορίζεται με βάση την δυνατότητα ελευθερίας της δράσης που υφίσταται από μέρους τους καθώς και από την άσκηση οποιασδήποτε μορφής ελέγχου σε βάρος τους. Επίσης, στην γραφειοκρατία επικρατεί η ιεραρχική δομή, πράγμα το οποίο σημαίνει την ύπαρξη ευθύνης από κάτω προς τα πάνω και την άσκηση εποπτείας από τις ανώτερες προς τις κατώτερες βαθμίδες της διοίκησης. Απόρροια αυτού είναι η παραπάνω να παίρνει την μορφή μιας πυραμίδας, όπου όσο πιο χαμηλά βρίσκεται η θέση κάποιου, τόσο

μικρότερη θα είναι η ευθύνη και η δύναμη την οποία θα διαθέτει και το αντίστροφο. Ακόμη, βασικό στοιχείο αυτής, κατά τον Weber, αποτελεί το γεγονός ότι τα άτομα που εργάζονται σε έναν οργανισμό επιλέγονται με βάση τα προσόντα, τις ικανότητες και δεξιότητές τους καθώς και με κριτήριο τους τίτλους σπουδών που αυτοί διαθέτουν. Τέλος, αναφέρει ότι η παρουσία της οργάνωσης διαχωρίζεται από εκείνη των μελών της καθώς και ότι ο «ιδανικός» εργαζόμενος είναι εκείνος που εκτελεί τα καθήκοντά του μη έχοντας οποιαδήποτε διαπροσωπική και συναισθηματική σχέση με τους συναδέλφους του.

Βέβαια, ένα μειονέκτημα του Weber στην θεωρία του περί γραφειοκρατίας και γραφειοκρατικοποίησης των ανθρώπινων σχέσεων ήταν η αντιφατική του λογική σε αυτήν. Έτσι, ενώ από την μια πλευρά υποστήριζε ότι η ύπαρξή της θα οδηγούσε στην αύξηση της απόδοσης των εκάστοτε επιχειρήσεων, από την άλλη θεωρούσε ότι απόρροια αυτής της τελευταίας θα ήταν η δέσμευση της ατομικής ελευθερίας των ανθρώπων καθώς και η αποδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών των δυτικών κοινωνιών. (Dillon & Richardson, 1990 στο Παναγιωτοπούλου, 1997) Δηλαδή, οι οργανώσεις έμοιαζαν, κατ' εκείνον, σαν «ψυχρές έρημοι», στερούμενες οποιουδήποτε συναισθηματισμού και πολιτισμικών στοιχείων (τα οποία θεωρούνταν αντιπαραγωγικά ή ανούσια), με βασικό σκοπό «όλα να είναι υπό έλεγχο», μια τακτική που ακολουθήθηκε και από τις επιχειρήσεις του 20^{ου} αιώνα. (Nielsen, 1990 στο Τσιβάκου, 1995)

Αντίθετα, ένα πλεονέκτημα της ανάλυσής του ήταν η συνεισφορά του στην παρουσίαση της έννοιας της αλλοτρίωσης, δηλαδή της αποξένωσης του εργατή από την εργασία αλλά και από τα εργαλεία του. Με άλλα λόγια, η κοινωνική αυτή δύναμη που οι ίδιοι οι άνθρωποι κατασκεύασαν, έχει, κατ' εκείνον, ξεφύγει πια από τον έλεγχό τους και τους εξουσιάζει. Αποτέλεσμα αυτού αποτελεί το γεγονός ότι, ενώ ο αρχικός σκοπός της εργασίας ήταν η απελευθέρωση του ατόμου από τις όποιες ανάγκες του, δηλαδή ο ρόλος της ήταν καθαρά δημιουργικός και απελευθερωτικός, τώρα έχει αντιστραφεί, αφού δεν του δίνει την δυνατότητα να βλέπει τον εαυτό του μέσα από το προϊόν το οποίο παράγει. Βέβαια, το φαινόμενο αυτό της αλλοτρίωσης μπορεί να αφορά όχι μόνο την διάσταση της απασχόλησης και του παραγόμενου προϊόντος από πλευράς των υπαλλήλων, αλλά και την σχέση τους με τους συναδέλφους τους καθώς και με την ίδια την ύπαρξή τους. (Deming, 1986 στο Thompson, McAugh, 1990)

Τέλος, είναι γνωστή η μελέτη από μέρους του αναφορικά με τον ιδανικό τύπο της γραφειοκρατίας, την οποία αντιλαμβάνεται ως μια τυπική δομή που στηρίζεται στην εργαλειακή ορθολογικότητα, στους απρόσωπους κανόνες, στην ακρίβεια και στην μη πραγματοποίηση λαθών από μέρους των εργατών, στην αυστηρή ιεραρχία,

στην μείωση των προσωπικών διαφωνιών, στην διάρκεια και στην ενότητα μεταξύ των μελών ενός οργανισμού. Αν, κατά τον Weber, ο τύπος αυτός δεν εφαρμοστεί στην πράξη, θα υπάρξει μια παθητική και ομοιογενής κουλτούρα μεταξύ των απομονωμένων και αδύναμων εργαζομένων, που δεν θα μπορούν πια να ασκήσουν οποιαδήποτε επιρροή αλλά και έλεγχο στα επιμέρους τμήματα μιας επιχείρησης. Απόρροια αυτού θα είναι το αίσθημα της μοναξιάς και της απογοήτευσης των τελευταίων σε σχέση με την επαγγελματική τους ανάπτυξη λόγω της ανικανότητάς τους να ακολουθήσουν τις νόρμες της λειτουργίας κάθε οργανισμού. (Weber, 1984 στο Berry, 2004)

Η ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Η σχολή των ανθρωπίνων σχέσεων ανέδειξε την σπουδαιότητα των άγραφων νόμων στις οργανώσεις και τόνισε την σημασία της ανεπίσημης και μη διοικητικής οργάνωσης, που είχε παραμεληθεί μέχρι την εποχή εκείνη. Σημαντική επίδραση σε αυτήν άσκησαν οι μελέτες του Χόθορν (από τις σπουδαιότερες μελέτες της βιομηχανικής κοινωνιολογίας, που στηρίζονταν σε μια σειρά πειραμάτων που έγιναν την δεκαετία του 1920 και του 1930 στο εργοστάσιο Western Electrics στο Hawthorne, κοντά στο Σικάγο), οι οποίες πρώτες επισήμαναν ότι οι εργαζόμενοι είναι κοινωνικά όντα και ότι η συμπεριφορά τους δεν καθορίζεται αποκλειστικά από τα οικονομικά οφέλη, αλλά από την ανάγκη τους να γίνουν αποδεκτοί από τους άλλους και να ενταχθούν στα πλαίσια μιας κοινωνικής ομάδας. Αυτό, οδήγησε και σε μια άλλη ακόμα πιο σπουδαία καινοτομία για την εποχή εκείνη, εφόσον οι οργανισμοί άρχισαν να εξετάζονται, όχι πια σαν μηχανισμοί με τυποποιημένες και σταθερές λειτουργίες, αλλά σαν κοινωνικά συστήματα. Οι, δε, Chester Barnard και Philip Selznick μελέτησαν ειδικότερα την οργάνωση ως μια κουλτούρα, δηλαδή ως ένα κυρίαρχο αντικείμενο αξίας και νοήματος και όχι πλέον σαν ένα τεχνικό όργανο για την επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών. (Garland, 1991 στο Τσιβάκου, 1995)

ΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΣΤΗΝ ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Από την δεκαετία του 1970 και μετά άρχισε να επικρατεί η ευρέως γνωστή, πλέον σήμερα, αντίληψη ότι η ανάγκη ανταλλαγής μηνυμάτων μεταξύ συγκεκριμένων θέσεων εργασίας σε μια οργάνωση μπορεί να καθοριστεί με ακρίβεια με την βοήθεια της υψηλής τεχνολογίας. Η άποψη αυτή ενισχύθηκε ακόμη περισσότερο εξαιτίας της συνεχούς ανάπτυξης των ηλεκτρονικών υπολογιστών και των νέων υπηρεσιών πληροφόρησης σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θεωρείται φυσιολογική και αναμενόμενη η αντικατάσταση των ποικίλων μορφών διαπροσωπικής επικοινωνίας με άλλες

αντίστοιχες περισσότερο τυποποιημένες και συγκεντρωτικές. Είναι σαφές ότι ένας μεγάλος όγκος μηνυμάτων μπορεί να μεταφερθεί μέσω τυποποιημένων μορφών επικοινωνίας, όπως είναι τα δίκτυα των υπολογιστών και οι βάσεις των δεδομένων, γεγονός το οποίο περιπλέκει τις σχέσεις μεταξύ των εργαζομένων σε κάθε οργανισμό καθώς και την διαδικασία λήψης αποφάσεων από μέρους τους.

Επιπλέον, το παραδοσιακό προβάδισμα του προφορικού έναντι του γραπτού λόγου έχει πια εκλείψει, μιας και οι ανάγκες που προκύπτουν στις μεγάλες μεγάλες επιχειρήσεις για επιμέρους πρακτικές συνεννόησης είναι ιδιαίτερα αυξημένες. Αξίζει, δε, να αναφερθεί ότι ένα από τα πλεονεκτήματα της γραπτής επικοινωνίας αποτελεί η δυνατότητα αρχειοθέτησης και τεκμηρίωσης των μεμονωμένων ενεργειών των απασχολούμενων σε αυτήν. Βέβαια, το παραπάνω είναι πιθανό να περιορίσει σημαντικά την μέχρι πρότινος επικρατούσα ιδεολογία σε κάθε οργανισμό, η οποία αφορούσε την ύπαρξη του αισθήματος του «ανήκειν» σε μια ομάδα και η οποία ευνοούνταν από την άμεση ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των μελών της. Με άλλα λόγια, η κουλτούρα στην μεταμοντέρνα κοινωνία, δηλαδή το σύστημα των αντιλήψεων, των γνώσεων και των τελετουργιών σε κάθε οργανισμό, έχει αλλάξει σημαντικά, εφόσον έχει διευρυνθεί αυτός ο παραδοσιακά κοινός τρόπος συμπεριφοράς των μελών της οργάνωσης που παλιότερα αποτελούσε το «εμείς». Επομένως, δεν γίνεται πλέον λόγος για κοινό χώρο και τόπο εργασίας, για κτύπημα κάρτας από πλευράς κάθε υπαλλήλου κατά την άφιξη και αναχώρησή του από την εταιρία, για προϊστάμενο και για έλεγχο από μέρους του τελευταίου στους εργαζόμενους.

Ακόμη, οι σχέσεις στην δυναμική οργάνωση είναι τόσο τυπικές, απρόσωπες και κανονιστικές που η κουλτούρα δεν διαποτίζει πια άμεσα τα άτομα και δεν μένει μετά από αυτά έστω και αν φύγουν από μια επιχείρηση, ώστε κάθε νέο μέλος της να κοινωνικοποιείται σε αυτήν όπως συνέβαινε στο παρελθόν, αλλά τώρα γίνεται με περισσότερο έμμεσους τρόπους στην λεγόμενη μετανεωτερική κοινωνία. Εξάλλου, η έννοια της κουλτούρας δεν παύει να αποτελεί ένα ζωντανό στοιχείο που τροποποιείται διαρκώς κάτω από ποικίλες συνθήκες και που βοηθά τον οργανισμό να αναπαράγεται και να επιβιώνει στην διάρκεια του χρόνου. (Hendley & Beale, 1995 στο Παναγιωτοπούλου, 1997)

Πρέπει, βέβαια, να αναφερθεί ότι την δεκαετία του 1980 και 1990 άρχισαν να ιδρύονται και οι πρώτοι δυναμικοί οργανισμοί οι οποίοι ήταν αρκετά μικροί και αποτελούνταν από ανεξάρτητους κοινωνικούς δράστες, σκοπός των οποίων ήταν η εκπλήρωση των στόχων τους σε μεγάλο εύρος αγαθών και υπηρεσιών. Απόρροια αυτού ήταν ότι άρχισε πλέον να «γκρεμίζεται» το τείχος μεταξύ των οργανισμών και των λειτουργιών που αυτοί επιτελούσαν καθώς και ότι οι εργαζόμενοι με την βοήθεια

των προσωπικών «κινητών» τεχνολογιών (όπως είναι για παράδειγμα οι φορητοί ηλεκτρονικοί υπολογιστές και τα κινητά τηλέφωνα) μπορούσαν πια να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη αποτελώντας μια νέα κοινωνική τάξη εργατών. Έτσι, η άλλοτε σταθερή αφοσίωση των υπαλλήλων σε μια εταιρία αντικαθιστάται από την γρήγορη αύξηση του αριθμού των προσωρινών μελών, οι οποίοι δεν συμπεριφέρονται πια σύμφωνα με το αίσθημα αυτής δέσμευσης όπως έκαναν οι προγενέστεροί τους. Βασική είναι πια η απαίτηση, από αυτούς, να έχουν ανώτερη και συχνά ανώτατη εκπαίδευση και να διαθέτουν προσόντα και ικανότητες ώστε να αποφέρουν τα μέγιστα κέρδη στην επιχείρησή τους. Είναι γεγονός, ότι από την περίοδο αυτή και μετά αλλάζουν και τα κριτήρια επιλογής των εργαζομένων, εφόσον αυτοί δεν προέρχονται πια από ένα ομογενοποιημένο δείγμα λευκών αντρών, όπως ίσχυε στην παραδοσιακή οργάνωση, αλλά από διαφοροποιημένες κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι γυναίκες, οι μειονότητες και τα μεγαλύτερα σε ηλικία άτομα.

Επιπλέον, μια σημαντική διαφορά μεταξύ της παραδοσιακής και της δυνητικής οργάνωσης είναι ότι η αποδοχή της εξουσίας κάποιου επιτυγχάνεται στην μεν πρώτη μέσω της ύπαρξης κανόνων, παραδόσεων και ισχύος, ενώ στην δε δεύτερη με την διαμόρφωση διαλόγου, βάση του οποίου είναι η πειθώς. Με άλλα λόγια, οι αποφάσεις που λαμβάνονται στην προηγούμενη περίπτωση είναι αποτέλεσμα της ικανότητας των ανθρώπων να πείθουν τους γύρω τους για την ορθότητα των απόψεών τους και όχι της δυνατότητας τους να τους ελέγχουν και να τους επιβάλλουν τις θέσεις τους.

Επίσης, κάθε σύγχρονη επιχείρηση λειτουργεί με βάση τους στόχους τους οποίους έχει αναλάβει να φέρει εις πέρας προκειμένου να επιβιώσει και όχι σύμφωνα με τις ανθρώπινες αξίες, τις οποίες συχνά παραβιάζει ώστε να επιτύχει την μέγιστη απόδοση από πλευράς των εργαζομένων της. Για να επιτευχθεί, δε, η παραπάνω ικανοποίησή της βασίζεται σε μια ευρεία διάχυση της πληροφορίας η οποία της επιτρέπει να καταργήσει τα όρια που υπάρχουν στην ανάληψη κάθε ρόλου από μέρους των υπαλλήλων της, ώστε να ενισχύεται η μεταξύ τους συνεργασία και δημιουργικότητα. Επομένως, εδώ, γίνεται λόγος για αρχές και όχι για κανόνες, για ανοικτό και όχι για κλειστό σύστημα οργάνωσης, γεγονός το οποίο βοηθά την καλλιέργεια της εμπιστοσύνης μεταξύ του προσωπικού ενός οργανισμού καθώς και την δυνατότητα της ευελιξίας στις ποικίλες δομές του.

Επιπρόσθετα, ο χρόνος στην δυνητική οργάνωση, όπως προαναφέρθηκε, γίνεται αντιληπτός με έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο από ότι συμβαίνει στην περίπτωση των κοινωνιών παραδοσιακού τύπου. Με άλλα λόγια, η διαδικασία των αλλαγών σε μια σύγχρονη επιχείρηση δεν γίνεται σε μια περίοδο ενός χρόνου, όπως

στην περίπτωση της γραφειοκρατίας του Weber, αλλά αυτή μπορεί να διαρκέσει πολύ λιγότερο ή περισσότερο, ανάλογα με τις ανάγκες του εγχειρήματος. Έτσι, αυτή η ευελιξία του χρόνου επιτρέπει την τοποθέτηση του προβλήματος στο σωστό χρονικό πλαίσιο, μιας και θεωρείται ότι αν ένας κοινωνικός δράστης εστιάσει την προσοχή του σε ένα ζήτημα που πρέπει να επιλυθεί την επόμενη εβδομάδα, δεν θα μπορέσει σχεδόν ποτέ να αναγνωρίσει την ύπαρξη προβλημάτων που έχουν μεγαλύτερο και περισσότερο κυκλικό χρόνο διάρκειας. (Mitta, 1990 στο Heckscher, Donnellon, 1994)

Αξίζει, δε, να σημειωθεί ότι ειδικά στο ζήτημα της κουλτούρας οι διαφορές μεταξύ των παραδοσιακού και μοντέρνου τύπου κοινωνιών είναι σημαντικές. Κάτι τέτοιο συμβαίνει εξαιτίας του ότι οι πρώτες χαρακτηρίζονται από την καταπίεση και τον έλεγχο των υπαλλήλων, ενώ οι δεύτερες παράγουν αξίες, ιδεολογίες και γνώσεις που ευνοούν την αυτονομία, την συμμετοχή, την εμπιστοσύνη, την λήψη ριψοκίνδυνων αποφάσεων και την διαφωνία μεταξύ των εργαζομένων, δηλαδή στηρίζονται σε μια περισσότερο συναισθηματική διάσταση. Όμως, μια υπερεκτίμηση αυτού του νέου μοντέλου της δημιουργικότητας από μέρους των τελευταίων είναι δυνατόν να οδηγήσει σε μια προσπάθεια διαμόρφωσης κοινών δομών οργανισμών αλλά και τύπων ανθρώπων. (Reed, 1994 στο Spence, 1999)

Μια ακόμη διάσταση που υφίσταται μεταξύ του μοντέρνου και του γραφειοκρατικού τύπου οργάνωσης είναι το γεγονός ότι οι αποφάσεις στον μεν είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των υπαλλήλων και επομένως αναμένεται να είναι περισσότερο αποτελεσματικές σε μακροχρόνια κλίμακα, ενώ στον δε είναι απόρροια των ικανοτήτων ενός υψηλά ιστάμενου προσώπου της εταιρείας, που υποτίθεται ότι εκπροσωπεί τους στόχους και τις πεποιθήσεις του συνόλου. Στην τελευταία αυτή περίπτωση υπάρχουν εργαζόμενοι που προσφέρουν σημαντική βοήθεια και προτείνουν αξιόλογες λύσεις σε ποικίλα προβλήματα του οργανισμού, αλλά είναι υποχρεωμένοι να περιορίζονται σε έναν και μοναδικό ρόλο, σε εκείνον της αποδοχής εντολών από τους ανώτερούς τους και της μη λήψης ριψοκίνδυνων αποφάσεων. Το προαναφερθέν φαινόμενο είναι ιδιαίτερα δεσμευτικό εφόσον αποκλείει την ανάπτυξη των απόψεών τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα κατά το οποίο οι εργαζόμενοι σε μια επιχείρηση ανταλλακτικών αυτοκινήτων έχουν μεγαλύτερη πείρα τόσο σαν καταναλωτές όσο και σαν μηχανικοί και επομένως μπορούν να αναπτύξουν πιο καλές ιδέες αναφορικά με την στρατηγική της επιχείρησης απ' ό,τι στους παραδοσιακού τύπου οργανισμούς, όπου κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει και όπου οι θέσεις τους, είτε δεν εισακούονται καθόλου, είτε απορρίπτονται στο τέλος.

Είναι σκόπιμο στο σημείο αυτό να τονίσουμε πως ο γραφειοκρατικός τρόπος οργάνωσης μιας επιχείρησης δεν είναι κατά ανάγκην περισσότερο αρνητικός από εκείνον των μεταμοντέρνων κοινωνιών. Αυτό οφείλεται στην διαπίστωση ότι οι παραδοσιακές δομές αυξάνουν την ικανοποίηση, την δέσμευση και την αφοσίωση των εργαζομένων σε μια επιχείρηση, στους στόχους της καθώς και στον ηγέτη της, ενώ οι νεωτερικές, παρότι βασίζονται στον διάλογο μεταξύ των μελών της, εντούτοις αποτελούνται από άτομα συγκεχυμένα, μη συνεκτικά, με έντονη δυσαρέσκεια για την εταιρεία που εργάζονται και για τα συστατικά της μέρη (για παράδειγμα, για τους συναδέλφους τους καθώς και για το κλίμα που επικρατεί). Φυσικά το είδος αυτής της δέσμευσης είναι εντελώς διαφορετικό στις δύο περιπτώσεις, εφόσον η πρώτη αναφέρεται στην πιστή εφαρμογή των κανόνων και στην όσο το δυνατόν καλύτερη εκτέλεση μιας εργασίας από μέρους των ατόμων, ενώ η δεύτερη στην ενεργό συνεργασία κάθε απασχολούμενου προσώπου στην επιχείρηση με τους συναδέλφους του. (Heckscher, Donnellon, 1994)

Επίσης, ένα στοιχείο ιδιαίτερα φανερό στην δυνητική πραγματικότητα είναι το επονομαζόμενο «φαινόμενο Moebius». Αυτό παρουσιάζεται σε πολλά πεδία και δεν αφορά σε καμία περίπτωση τις παραδοσιακού τύπου οργανώσεις, αλλά αντίθετα αναφέρεται στην διαδικασία της μετάβασης από το εσωτερικό στο εξωτερικό και αντίστροφα. Μ' άλλα λόγια, ο δυνητικά εργαζόμενος και δη ο τηλεεργαζόμενος μετατρέπει τον ιδιωτικό του χώρο σε δημόσιο και τον δημόσιο σε ιδιωτικό, αφού, όπως προαναφέρθηκε, μοιράζεται κινητά και ακίνητα μέσα με άλλους υπαλλήλους και διαχειρίζεται με προσωπικό τρόπο τον δημόσιο χρόνο μέσω της χρήσης του internet. Σε αντίθεση με τον παραπάνω τύπο εργαζόμενου έρχεται το μέλος της συμβατικής εταιρείας που συνήθιζε να μεταβαίνει από τον ιδιωτικό χώρο της κατοικίας του στον δημόσιο χώρο του τόπου εργασίας του, μη αναμιγνύοντας τις δραστηριότητές του και το σημείο απασχόλησής του. Επιπλέον, το τελευταίο δεν βασίζεται στην αμοιβαία χρήση των μέσων, των πληροφοριών και των ικανοτήτων και συνεπώς δεν παράγει αυτό το είδος της απροσδιοριστίας, του λεπτού και καθόλου σαφούς διαχωρισμού μεταξύ εξωτερικότητας και εσωτερικότητας, όπως συμβαίνει με τον δυνητικό εργατή σήμερα. (Lyytinen, Rose & Welke, 1998 στο Pierre, 1999) Γενικά, είναι σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός ότι, σύμφωνα με τον Howard Rheingold, συγγραφέα του βιβλίου *“Η εικονική κοινότητα: Κατοικώντας στα ηλεκτρονικά σύνορα”*, οι εικονικές ή αλλιώς δυνητικές κοινότητες αποτελούν «κοινωνικές συναθροίσεις που πηγάζουν από το internet, όταν αρκετοί άνθρωποι συνεχίζουν... τις δημόσιες συζητήσεις για αρκετά μεγάλο διάστημα, με επαρκές ανθρώπινο συναίσθημα, να δημιουργούν ιστούς προσωπικών σχέσεων στον κυβερνοχώρο». (Rheingold, 1993 στο Graham, 2001)

Τέλος, είναι σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι στις παραδοσιακού τύπου οργανώσεις υπάρχει ένα κέντρο εξουσίας σύμφωνα με το οποίο ο ηγέτης καθορίζει τον τρόπο δράσης των υπαλλήλων του και αξιολογεί τα αποτελέσματα των δραστηριοτήτων τους, σ' αντίθεση με την δυνητική οργάνωση όπου υπάρχουν περισσότερα από ένα κέντρα εξουσίας. Σκοπός αυτών είναι η επίτευξη ενός συμβιβασμού μεταξύ των κανόνων προκειμένου αυτοί να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τόσο της επιχείρησης όσο και των ίδιων των εργαζομένων της. (Bawden, 1986 στο Kaplan & Tausky, 1977)

Γενικά, τα χαρακτηριστικά των δυνητικών ομάδων που παράλληλα αποτελούν και τα σημεία διαφοροποίησης τους από τις παραδοσιακές ομάδες, είναι τα εξής:

1. Εστιάζουν σε ένα στόχο. Έχουν έντονη προσήλωση στους σκοπούς και κυρίως στην ομάδα σε τέτοιο βαθμό ώστε η τελευταία να έχει περισσότερη σημασία από την οργάνωση. Η πραγματοποίηση των σκοπών αποτελεί επιτυχία για αυτούς.

2. Δημιουργικότητα και μη συμβατικότητα. Αυτά παρατηρούνται στη γλώσσα, στον τρόπο ένδυσης, στη συμπεριφορά και στη διακόσμηση του γραφείου των μελών της ομάδας.

3. Ανεπίσημες και δημοκρατικές. Εδώ η ιεραρχία και η επικοινωνία διαχέονται προς όλες τις κατευθύνσεις. Τα μέλη του οργανισμού αντιμετωπίζουν τους συναδέλφους τους με σεβασμό και εστιάζουν την προσοχή τους περισσότερο στο έργο παρά στη θέση που αυτοί κατέχουν.

4. Τα αισθήματα και οι προσωπικότητες των ατόμων αυτών δεν είναι σημαντικά. Η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών μιας δυνητικής ομάδας βασίζεται στην προσήλωσή τους στον στόχο, στις τεχνικές δεξιότητες και τις γνωστικές ικανότητες που αυτά διαθέτουν. Οι προσωπικότητες, τα συναισθήματα και οι φιλίες είναι δευτερευούσης σημασίας και συχνά αντικαθίστανται από την πρακτική του συμβιβασμού.

5. Έχουν μικρή διάρκεια ζωής. Διαλύονται αμέσως μετά την ολοκλήρωση του έργου τους και μπορούν να διαρκέσουν από μία μέρα μέχρι μερικούς μήνες. Με άλλα λόγια, λειτουργούν σαν προσωρινές οργανώσεις. (Roffe, 1999 στο Neuhauser, Bender, Stromberg, 2000)

Μελετώντας, έτσι, όλα τα παραπάνω μπορεί να ειπωθεί το γεγονός ότι οι εμπορικού περιεχομένου ανθρώπινες σχέσεις και τα ηλεκτρονικά δίκτυα της σύγχρονης εποχής δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τις παραδοσιακού τύπου κοινότητες αλλά και την μεταξύ τους επικοινωνία. Κάτι τέτοιο συμβαίνει γιατί οι δύο αυτοί τρόποι οργάνωσης είναι μάλλον ασύμβατοι μεταξύ τους και όχι ανάλογοι. Δηλαδή, οι παραδοσιακές σχέσεις βασίζονται στην συγγένεια, στην εθνικότητα και στα γεωγραφικά σύνορα, ενώ οι εμπορικού τύπου σχέσεις δεν στοχεύουν στην

εκπλήρωση των κοινών οραμάτων, αλλά στην τήρηση των υποχρεώσεών τους. Το μόνο στοιχείο που τις κάνει να συνδέονται είναι το κέρδος στο οποίο αποσκοπούν διαμέσου των συναλλαγών τους. Εξάλλου, οι τελευταίες δεν χαρακτηρίζονται από το στοιχείο της διάρκειας, δεν βασίζονται ούτε στην ιστορία αλλά ούτε και στην κληρονομιά και οι όροι των συμβολαίων τους είναι περισσότερο νομικού περιεχομένου, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα την απόσταση μεταξύ των συμβαλλόμενων μερών. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για μια σύντομη, χωρίς ανθρώπινα συναισθήματα και με συγκεκριμένους σκοπούς (για παράδειγμα, την απόκτηση κέρδους αλλά και φήμης) σχέση. (Ciborra, 2000 στο Rifkin, 2001)

ΜΕΡΟΣ 2^ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ, ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΗΛΕΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Είναι γνωστό πως το διαδίκτυο επιτρέπει την ελεύθερη είσοδο των ανθρώπων και των οργανώσεων σε αυτό και είναι ανοικτό σε όλα τα κοινωνικά νοήματα και τις τάξεις του λόγου. Χαρακτηρίζεται, με άλλα λόγια, από διαφάνεια πράγμα το οποίο επιτρέπει στους χρήστες του να δρουν μέσα από μια δυναμική ελευθερία που επικρατεί άρρητα σε όλο το διαδίκτυο και που τους ενθαρρύνει σε σκέψεις και σε δράσεις που μέχρι πρότινος δεν είχαν συλλάβει. Σε αυτήν λοιπόν την κουλτούρα του Παγκόσμιου Ιστού, όπου κυριαρχούν τα στοιχεία της συνεργασίας, των κοινών συμβολισμών και των τεχνικών του λόγου, αναθεωρούνται συχνά οι μορφές οργάνωσης και ηγεσίας και επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό η ταχύτητα μετάδοσης των πληροφοριών καθώς και οι σχέσεις επικοινωνίας μεταξύ των χρηστών. Εδώ οι «δυναμικές» επιχειρήσεις λειτουργούν ανάλογα με τις πραγματικές. Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται για εικονικές επιχειρήσεις· η μόνη διαφορά τους συνίσταται στο γεγονός, ότι διεκπεραιώνουν τις συναλλαγές τους μέσω του διαδικτύου. Πρόκειται, συνεπώς, για λειτουργικά συστήματα τα οποία διαμορφώνουν την δράση τους διαμέσου των δικών τους δομών εξουσίας και των αξιολογικών τους μέσων. Η συνεργασία στον Παγκόσμιο Ιστό είναι διαφορετική από την ενδοοργανωσιακή συνεργασία, μιας και στην δεύτερη περίπτωση οι επαφές των δρώντων υποκειμένων είναι τυπικά προσδιορισμένες σε αντίθεση με την πρώτη περίπτωση όπου οι χρήστες είναι σε θέση να απεκδυθούν του ρόλου τους και να εξισωθούν ο ένας με τον άλλον, χωρίς να υφίστανται ιεραρχικούς περιορισμούς. (Poster, 2001 στο Τσιβάκου, 2003)

Η ΤΗΛΕΜΑΤΙΚΗ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ

Οι προαναφερθείσες τεχνολογικές μεταβολές, κυρίως στον τομέα της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών καθώς και στον συνδυασμό τους, δηλαδή, στην τηλεματική, δημιουργούν νέες δραστηριότητες αλλά και νέες ευκαιρίες. Η επικοινωνία που επιτυγχάνεται με την ταυτόχρονη χρήση τόσο των ηλεκτρονικών υπολογιστών όσο των τηλεπικοινωνιών αναφέρεται συχνά στην διεθνή βιβλιογραφία ως "Computer-Mediated Communication". (Berge & Collins, 1995a) Αποτέλεσμα αυτής της νέας μορφής επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων είναι η εμφάνιση μιας νέου τύπου κοινωνίας, η οποία είναι γνωστή και ως «κοινωνία της πληροφορίας». Η

προαναφερθείσα αποκαλείται έτσι, ώστε να είναι ευκολότερη η διάκρισή της από την βιομηχανική κοινωνία και ώστε να καθίσταται σαφές ότι είναι αυτή που έχει ουσιαστικά συμβάλλει στην αλλαγή των παραδοσιακών εννοιών της οικονομίας και της πληροφορίας. Σε αυτήν την διαδικασία η συμβολή της τηλεματικής είναι σπουδαία. Ο όρος τηλεματική (*telematique*), δημιουργήθηκε από τους Γάλλους Simon Nora και Alan Minc το 1976 και υπονοεί την σύζευξη της πληροφορικής (*telecommunications*) και των τηλεπικοινωνιών (*infor-matique*). Οι υπηρεσίες, δε, της τηλεματικής, κάνουν χρήση πολλών και διαφορετικών τεχνολογικών μέσων, παρόλο που σήμερα γίνεται μια γενική προσπάθεια σύγκλισης και ολοκλήρωσης όλων των υπηρεσιών με κεντρικό άξονα τα δίκτυα των υπολογιστών. Οι πιο γνωστές τηλεματικές υπηρεσίες είναι το telefax, το teletext (τηλεκειμενογραφεία), το audiotext (τηλεηχοπληροφόρηση), το videotext (τηλεεικονογραφεία), το videophone (εικονοτηλέφωνο), η τηλεσυνδιάσκεψη (videoconference), η κινητή τηλεφωνία, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, το ηλεκτρονικό εμπόριο και η τηλεεκπαίδευση (e-learning) κ.α. (<http://eanatia.es.auth.gr>) Τα πλεονεκτήματα, δε, που απορρέουν μέσα από τον χώρο αυτό είναι πάρα πολλά, το σημαντικότερο από τα οποία αφορά την βελτίωση στην ποιότητα ζωής των ανθρώπων, λόγω εκμηδένισης των γεωγραφικών αποστάσεων και ελαχιστοποίησης του χρόνου ανταλλαγής πληροφοριών. Συνοπτικά τα οφέλη που μπορεί να αποκτήσει ολόκληρη η ανθρωπότητα από την χρήση της τηλεματικής σε όλους τους τομείς της ζωής της είναι πολλά αφού:

1. η τηλεματική μπορεί να κοστίζει φθηνότερα από ότι οι παραδοσιακοί τύποι υποδομής, μεταφορών και τηλεπικοινωνιών,
2. τα συστήματα τηλεματικής και η χρήση τους έχουν ελάχιστες, έως καθόλου επιβλαβείς συνέπειες στο περιβάλλον σε σχέση με τις «κλασικές» μορφές μεταφορών και επικοινωνιών,
3. η τηλεματική προσφέρει την δυνατότητα ριζικής μεταβολής των τρόπων οργάνωσης της κοινωνικής και οικονομικής ζωής,
4. η τηλεματική είναι δυναμικά παντού παρούσα, σε τέτοιο βαθμό που οι φυσικές μεταφορικές διασυνδέσεις δεν θα μπορέσουν ποτέ να επιτύχουν. Οι προαναφερθείσες, διέρχονται από συγκεκριμένους κόμβους, ενώ η τηλεματική μπορεί να συνδέσει οποιαδήποτε περιοχή με άλλη.
5. Τέλος, η τηλεματική μπορεί να συμβάλλει αποφασιστικά στην δημοκρατία και στην ελευθερία της πληροφόρησης, εξαιτίας όχι μόνο της ικανότητάς της να είναι παντού παρούσα, αλλά και λόγω του χαμηλού της κόστους. (Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 1995)

Η ΤΗΛΕΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Άμεση απόρροια της ανάπτυξης της τηλεματικής και του διαδικτύου είναι η αποκαλούμενη εκπαίδευση από απόσταση (στην διεθνή βιβλιογραφία έχει επικρατήσει ο όρος e-learning). Η εκπαίδευση από απόσταση είναι μια μορφή ελεύθερης εκπαίδευσης στην οποία ο εκπαιδευτής και οι εκπαιδευόμενοι, μπορούν να επικοινωνούν με κάποιο μέσο αμφίδρομης επικοινωνίας, σύγχρονης ή ασύγχρονης, χωρίς να απαιτείται από αυτούς να βρίσκονται στον ίδιο χώρο. Πολλοί φορείς εκπαίδευσης από τις ΗΠΑ επιχείρησαν να δώσουν ποικίλους ορισμούς στην τηλεεκπαίδευση. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς διατυπώθηκαν από τους John Bingham, Teresa Davis και Cathy Moore. Σύμφωνα με αυτούς η εκπαίδευση από απόσταση αφορά «την παροχή εκπαίδευσης σε κατάλληλες ομάδες ατόμων σε οποιαδήποτε περιοχή την κατάλληλη χρονική στιγμή», «την σύνδεση μέσω τεχνολογίας καθηγητή και μαθητών σε πολλές γεωγραφικές περιοχές με δυνατότητες αλληλεπιδραστικής επικοινωνίας», «την εφαρμογή ηλεκτρονικών μέσων σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης (σχολεία, κατάρτιση εργαζομένων, ανώτερη εκπαίδευση κ.α.) (Bingham, Davis & Moore, 1994 στο Minoli, 1996) Ακόμη, ο Davies υποστήριξε ότι κύριος σκοπός της τηλεμόρφωσης είναι να αυξήσει τις οποιεσδήποτε εκπαιδευτικές ευκαιρίες για αυτούς τους ανθρώπους που έχουν εξαιρεθεί από το παραδοσιακό σύστημα διδασκαλίας για διάφορους λόγους. (Davies, 1977 στο Βεργίδης, Λιοναράκης, Λυκουργιώτης, Μακράκης, Ματράλης, 1998, 1999) Αλλά και ο Spencer αναφέρει ότι ο όρος «ανοικτή εκπαίδευση» χρησιμοποιείται για να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι το συγκεκριμένο αλλά και οποιοδήποτε άλλο ανοικτό σύστημα εκπαίδευσης είναι περισσότερο προσβάσιμο σε σχέση με το παραδοσιακό, με τους ίδιους ή με παρεμφερείς εκπαιδευτικούς στόχους. (Spencer, 1980 στο Βεργίδης, Λιοναράκης, Λυκουργιώτης, Μακράκης, Ματράλης, 1998, 1999) Επίσης, ο Holmberg παρατήρησε ότι η εκπαίδευση από απόσταση περιλαμβάνει ποικίλες μορφές σπουδών, οι οποίες μεν διεξάγονται χωρίς την άμεση επίβλεψη των καθηγητών, επωφελούνται, δε, από την καθοδήγηση, την οργάνωση και την διδασκαλία κάποιου εκπαιδευτικού οργανισμού. (Holmberg, 1977 στο Βεργίδης, Λιοναράκης, Λυκουργιώτης, Μακράκης, Ματράλης, 1998, 1999) Τέλος, η Αμερικάνικη Ένωση για θέματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης την αντιλαμβάνεται ως το μέσο για την απόκτηση γνώσεων και ικανοτήτων με έμμεση πληροφόρηση και ως την διαδικασία εκείνη της καθοδήγησης με την βοήθεια όλων των σύγχρονων τεχνολογιών. (U.S. Distance Learning Association, 1998)

Ο ρόλος της εκπαίδευσης από απόσταση είναι σημαντικός ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια όπου τα πανεπιστήμια «ασφυκτιούν» από ένα συνεχώς αυξανόμενο πλήθος φοιτητών που επιθυμούν να παρακολουθήσουν εκπαιδευτικά προγράμματα της αρεσκείας τους, το κόστος των οποίων είναι συχνά υψηλό. Οι, δε, περιορισμοί που υφίστανται όχι σπάνια οι άνθρωποι αυτοί και οι οποίοι σχετίζονται με τις οικογενειακές και με τις επαγγελματικές τους υποχρεώσεις καθώς και με τις δεσμεύσεις που απαιτεί μια λαμπρή καριέρα, μπορούν να ξεπεραστούν μέσω της εκπαίδευσης από απόσταση. Πρόκειται, όμως, για μια ιδανική λύση; Αυτό είναι πιθανά κάτι το οποίο θα αποφασίσει τόσο ο κάθε μελλοντικός φοιτητής όσο και το πανεπιστήμιο στο οποίο αυτός θα συμμετάσχει. Έρευνες, πάντως, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής έχουν δείξει ότι το 1/3 των πανεπιστημίων διетуός και τετραετούς φοίτησης, δημόσιου χαρακτήρα, προσφέρουν την δυνατότητα παρακολούθησης μαθημάτων από απόσταση, κυρίως στην περίπτωση των ανθρωπιστικών, των κοινωνικών αλλά και των επιστημών της διοίκησης.

Φαίνεται να είναι αρκετοί οι παράγοντες αυτοί που καθορίζουν κάθε είδους εκπαιδευτική δραστηριότητα από απόσταση. Ένας από αυτούς είναι ο χρόνος. Εδώ γίνεται μια διάκριση μεταξύ των συγχρονικών και ασύγχρονων μεθόδων, οι πρώτες από τις οποίες αναφέρονται στην ανταλλαγή των πληροφοριών και στην κάθε είδους επικοινωνία που πραγματοποιείται στον «παρόντα», στον «αληθινό» χρόνο. Παραδείγματα, τέτοιων μεθόδων είναι οι διαλέξεις μαθημάτων μέσω δορυφόρου, (http://firstmonday.org/issues/issue5_11/forbes/index.html) και μέσω διαδραστικής τηλεόρασης (ο όρος αυτός δεν συναντάται στη διεθνή βιβλιογραφία μιας και οι υποστηρικτές του προτιμούν τον, πολύ πιο εντυπωσιακό, τίτλο "interactive TV"). Πρόκειται για μια ξεχωριστή εφαρμογή όπου η σύνδεση με τον αποστολέα του περιεχομένου γίνεται τόσο εναέρια -με απλή κεραία UHF ή μέσω δορυφόρου- όσο και ενσύρματα μέσω του internet. Έτσι, αν ο χρήστης θέλει να δει κάποιες web σελίδες, αυτές θα παρουσιαστούν στην οθόνη της τηλεόρασής του, διερχόμενες από την τηλεφωνική του γραμμή – παρόμοια λειτουργεί και η web TV- (Επιτήδειος, 2000) καθώς και μέσω συζητήσεων στις γραμμές επικοινωνίας ("chat lines"). Βέβαια, οι τελευταίες μέθοδοι διαχωρίζουν τον καθηγητή από τον φοιτητή εφόσον δεν φαίνεται να υπάρχει καμία δυνατότητα για μια άμεση μεταξύ τους επικοινωνία. Δεν αποκλείεται, όμως, η σε συνδυασμό χρήση των παραπάνω τεχνολογιών προκειμένου για την ταχύτερη και αρτιότερη μετάδοση των πληροφοριών για λόγους τόσο διδασκαλίας όσο και μάθησης. (Western Carolina University, 1994 στο Steiner, 1996)

Ένας άλλος, εξίσου σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει συχνά τον ρόλο αλλά και την μορφή της εκπαίδευσης από απόσταση είναι το είδος των σπουδών

που προτιμώνται από τους φοιτητές σε κάθε περίπτωση καθώς και ο τρόπος παρουσίασης των πληροφοριών και μετάδοσης των γνώσεων σε αυτούς, ώστε να αποφεύγεται κατά το δυνατόν περισσότερο η πλήξη και η απουσία ενδιαφέροντος. Είναι σημαντικό να καθοριστεί πόσο εφικτή είναι η εκμάθηση ενός εκπαιδευτικού προγράμματος από απόσταση, εφόσον υπάρχουν ορισμένες επιστήμες και συγκεκριμένες ειδικότητες που δεν μπορούν να προσεγγιστούν μέσω αυτού του συστήματος μάθησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των χημικών, όπου η οποιαδήποτε προσπάθεια από μέρους τους για την εφαρμογή των θεωρητικών κανόνων σε ένα εργαστήριο μέσω μιας πιθανής διεξαγωγής πειραμάτων θα κατέληγε σε αποτυχία. Ακόμη, οι μαθηματικοί αντιμετωπίζουν αρκετές φορές ανάλογα εμπόδια, εφόσον είναι δυνατόν ένα μάθημα να μπορεί να διεξάγεται ηλεκτρονικά, δεν συμβαίνει όμως το ίδιο για την εκπόνηση μιας εργασίας που περιλαμβάνει εξισώσεις και εκθέτες και η παρουσίασή τους μέσω ηλεκτρονικών μηνυμάτων μπορεί να είναι δύσκολη έως απίθανη. Αντίθετα, η συγγραφή ενός βιβλίου είναι πιθανόν να πραγματοποιηθεί από απόσταση, σε αντιπαράθεση με την παρακολούθηση μιας διάλεξης μαθημάτων μέσω τηλεσυνδιάσκεψης, καθώς πρόκειται για μια αναμφισβήτητα βαρετή διαδικασία.

Επίσης, το επίπεδο των σπουδών φαίνεται να είναι μια παράμετρος που διαδραματίζει έναν εξίσου σπουδαίο ρόλο. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι είναι διαφορετικός ο τρόπος προσέγγισης της έννοιας της μάθησης σε ένα μεταπτυχιακό από ότι σε ένα διδακτορικό επίπεδο σπουδών. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση είναι αναγκαίο για τους φοιτητές να ανακαλύπτουν τις σχέσεις μεταξύ των πληροφοριών και να μαθαίνουν πώς να χρησιμοποιούν την γνώση τους, σε αντίθεση με την δεύτερη, όπου χρειάζεται να προσδιορίσουν τις αρχές που διέπουν τις σχέσεις αυτές, να αναζητήσουν την βάση των γνώσεων που προσλαμβάνουν και να επεκτείνουν όσο γίνεται περισσότερο την ενημέρωσή τους πάνω στα ζητήματα που τους ενδιαφέρουν. Για παράδειγμα, η προσομοίωση μιας μπάλας που αναπηδά μέσα σε ένα κουτί παρουσιάζει πτυχές τόσο φυσικών όσο και μαθηματικών επιστημών και συγκεκριμένα αναφέρεται στα φαινόμενα της δράσης και της αντίδρασης. Εάν αυτή η προσομοίωση επιτρέψει στον χρήστη να μεταβάλλει το είδος των υλικών που χρησιμοποιούνται σε αυτήν, τότε θα είναι σε θέση να προχωρήσει σε ένα περαιτέρω επίπεδο ανάλυσης, αυτό το οποίο σχετίζεται με την μελέτη της ελαστικότητας των υλικών, της τριβής που αυτά παρουσιάζουν καθώς και ποικίλων άλλων μηχανολογικών χαρακτηριστικών.

Επιπλέον, μια άλλη μεταβλητή που είναι δυνατόν να επιδράσει θετικά ή αρνητικά, ανάλογα με τον ρόλο της, στην ανάπτυξη και εξέλιξη αυτής της μορφής της εκπαίδευσης είναι οι σχέσεις αλληλεπίδρασης μεταξύ δασκάλου και μαθητή καθώς

και ο βαθμός εκτίμησης που ο δεύτερος έχει για τον πρώτο. Εδώ τίθενται ποικίλα ερωτήματα, όπως το αν το σχολείο επιτρέπει την εφαρμογή διαφόρων μαθησιακών μεθόδων, αν η διαδικασία ευνοεί την επικοινωνία μεταξύ φοιτητών και καθηγητών και κατά πόσο σπουδαία θεωρείται στα πλαίσια αυτής και αν ο δάσκαλος είναι σε θέση να αναγνωρίσει σε ποιο βαθμό ο μαθητής έχει λάβει τις απαραίτητες πληροφορίες και μπορεί στην συνέχεια να τις χρησιμοποιήσει σωστά στα πλαίσια της μελλοντικής του εργασίας. Οι απαντήσεις σε όλες αυτές τις ερωτήσεις μπορεί να διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, αλλά δεν παύουν να αποτελούν τον πυρήνα για την επιλογή του. Βέβαια, οι περισσότερες από αυτές τις ερωτήσεις που προαναφέρθηκαν σχετίζονται πιο πολύ με το σχολείο και τις τακτικές που ακολουθούνται από αυτό, παρά με την εκπαίδευση αυτή καθαυτή. Για αυτό κρίνεται σκόπιμη η διαμόρφωση δύο ερωτήσεων, η πρώτη από τις οποίες αφορά στο κατά πόσο φαίνεται να έχουν αποτέλεσμα οι διαδικασίες που τίθενται σε ισχύ από το εκάστοτε πανεπιστήμιο και η δεύτερη στο ποια παρουσιάζεται να είναι η θέση του κάθε εκπαιδευτικού ιδρύματος σε σχέση με τα υπόλοιπα. (Cobb, 1993 στο Bazillion & Braun, 1995) Πάντως, το βασικότερο στοιχείο προκειμένου για την ευχάριστη και με διάθεση παρακολούθηση των μαθημάτων από μέρους των ατόμων αυτών είναι η ύπαρξη ενός υποστηρικτικού και συνεργατικού περιβάλλοντος, όπου κυρίαρχη θα είναι η επικράτηση μιας ποιοτικής σχέσης μεταξύ διδάσκοντα και διδασκόμενου. (Nonaka & Takeuchi, 1995 στο Cotton, 1995)

Ακόμη, θετικό στοιχείο της εκπαίδευσης από απόσταση θεωρείται το γεγονός ότι είναι σε θέση να προσφέρει σε σύντομο χρονικό διάστημα τις γνώσεις αλλά και την εμπειρία που είναι απαραίτητες για μια πιθανή αλλαγή καριέρας ενός εργαζόμενου, όταν έχει επέλθει ο κορεσμός και η ανία. Με άλλα λόγια, όταν ένας εργαζόμενος αισθάνεται ότι δεν έχει να προσφέρει πλέον τίποτε άλλο στην επιχείρηση στην οποία απασχολείται και ότι η δουλειά του δεν τον «γεμίζει» και δεν τον ικανοποιεί πια, τότε αυτό αποτελεί το πρώτο σημάδι ότι μια αλλαγή καριέρας είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθεί. Βέβαια, μια τέτοια αλλαγή δεν είναι εύκολη καθώς το ρίσκο είναι συχνά μεγάλο και οι εγγυήσεις ελάχιστες για μελλοντικές επιτυχίες. Το e-learning, όμως μπορεί να τις προσφέρει καθώς είναι σε θέση να προετοιμάσει το άτομο για την ειδικότητα που αυτό θα επιλέξει σε χρόνο πολύ πιο σύντομο και ευέλικτο. Είναι γεγονός ότι σε οποιοδήποτε πανεπιστήμιο για ένα πρόγραμμα μερικής παρακολούθησης θα ήταν αναγκαία η παρουσία του κάθε φοιτητή τουλάχιστον δυο φορές την εβδομάδα για περίπου πέντε εξάμηνα, δηλαδή για ένα διάστημα δυόμισι ετών, πράγμα το οποίο μπορεί να συρρικνωθεί σε δέκα μαθήματα στην περίπτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Εξάλλου, η πιθανότητα εξέλιξης ενός εργαζομένου και ανάπτυξης μιας καριέρας από μέρους του δεν μπορεί να

αναβάλλεται συνεχώς, ιδιαιτέρως στην σύγχρονη εποχή που χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό.

Επίσης, το σύστημα αυτό θεωρείται κατάλληλο για τις περιόδους εκείνες, όπου κάποια άτομα, κυρίως οι γυναίκες, είναι αναγκασμένα να εγκαταλείψουν προσωρινά την καριέρα τους λόγω συγκεκριμένων αιτιών, όπως είναι για παράδειγμα η δημιουργία οικογένειας. Στην ουσία πρόκειται για ένα χρονικό διάστημα το οποίο «χάνεται» και το οποίο θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κατάλληλα ή για την περαιτέρω επιμόρφωσή τους στον κλάδο απασχόλησής τους ή για την μετάβασή τους σε έναν νέο χώρο εμπειριών αλλά και γνώσεων, που πιθανότατα να τους προσφέρει μεγαλύτερες δυνατότητες εξέλιξης, απόκτησης αυτοπεποίθησης και δυναμικής επιστροφής τους στην απαιτητική αγορά εργασίας. Δεν είναι, όμως, λίγοι και οι άντρες που βρίσκουν ιδιαίτερα χρήσιμο το σύστημα της εκπαίδευσης από απόσταση. Αυτό συμβαίνει κυρίως στις περιπτώσεις όπου ένας επαγγελματίας καθηγητής ή επιχειρηματίας φθάνει στο τέλος της καριέρας του και δεν μπορεί να βρει άλλη εναλλακτική λύση παρά εκείνη της συνταξιοδότησης. Με την βοήθεια, του e-learning, όμως, είναι ικανός να συνεχίσει τις σπουδές του και την ενημέρωσή του πάνω στα διαρκώς εξελισσόμενα φαινόμενα της σύγχρονης εποχής, γεγονός που θα τον κάνει να νιώσει ακόμη ενεργό μέλος της κοινωνίας.

Τέλος, η απόσταση από εκπαίδευση είναι χρήσιμη για όσους ζουν μακριά από το κέντρο της πόλης ή σε απομακρυσμένα χωριά και κωμοπόλεις και επομένως δεν μπορούν να διανύουν καθημερινά πολλά χιλιόμετρα, ώστε να μεταβούν στο πλησιέστερο σε αυτούς εκπαιδευτικό ίδρυμα, ούτε μπορούν να πληρώνουν ενοίκιο ώστε να μένουν σε κάποιο οίκημα που θα βρίσκεται κοντά στο πανεπιστήμιο που επιθυμούν να φοιτήσουν. Βέβαια, ακόμα και άτομα που ζουν στο κέντρο της πόλης ξοδεύουν συχνά πάρα πολύ χρόνο προκειμένου να μεταβούν στο πανεπιστήμιο λόγω της μεγάλης κίνησης που υπάρχει στους κεντρικούς δρόμους, χάνοντας έτσι την διάθεσή τους για παρακολούθηση των μαθημάτων. Για αυτό και συχνά καταφεύγουν σε αυτού του είδους την μάθηση που μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα από τα πιο ασυνήθιστα μέρη, όπως από ένα αεροπλάνο ή από το δωμάτιο ενός ξενοδοχείου και γενικά από οπουδήποτε το άτομο ζει και εργάζεται. (http://firstmonday.org/issues/issue5_11/forbes/index.html)

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί και μια αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία ερευνάται το κατά πόσο η εκπαίδευση από απόσταση αποτελεί ένα εμπόδιο στην ποιότητα της γνώσης που αποκτούν οι δυνητικοί μαθητές καθώς και έναν ανασταλτικό παράγοντα στην δυνατότητα επαγγελματικής εξέλιξης των «εικονικών» καθηγητών. Το γεγονός ότι το e-learning αναπτύχθηκε σε μια εποχή σχετικά συντηρητική, δεν κατόρθωσε να αλλάξει την άποψη πολλών ανθρώπων που

έβλεπαν το Παγκόσμιο Δίκτυο και τις νέες τεχνολογίες σαν μια απειλή απέναντι στο υπάρχον status και τα υφιστάμενα προνόμια των καθηγητών των παραδοσιακών μορφών εκπαίδευσης. Εξάλλου, η εμφάνιση του νέου αυτού συστήματος επιμόρφωσης των ατόμων πρωτοπαρουσιάστηκε στην Αμερική, δύο δεκαετίες μετά από μια έντονη κυβερνητική κρίση και έπειτα από μια περίοδο υψηλού πληθωρισμού, που φάνηκαν να επηρεάζουν σχεδόν κάθε τομέα της χώρας αυτής. Έκτοτε, διατυπώθηκαν και οι περισσότεροι προβληματισμοί σύμφωνα με τους οποίους οι δυνάμεις της σύγχρονης αγοράς και η τεχνολογία του διαδικτύου θα υπονόμευαν την δυναμική του επαγγέλματος του καθηγητή καθώς και την μορφή που αυτός είχε μέχρι πρότινος. Σύμφωνα με τον David Noble, όπως ο ρόλος της τεχνολογίας είναι η επικράτηση της πειθαρχίας, η αντικατάσταση του ανθρώπινου δυναμικού και η εξάλειψη κάθε πιθανής δεξιότητας από μέρους των εργαζομένων, έτσι και το e-learning στοχεύει στον έλεγχο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, του περιεχομένου των σπουδών, της διαχείρισης της πανεπιστημιακής έρευνας, της επίβλεψης, της ομοιόμορφης διοίκησης, της πειθαρχίας, ακόμη και της λογοκρισίας, όταν κάτι αποκλίνει από τα όρια του επιτρεπτού. Παρόλο που ο Noble αντιμετωπίζει το νέο αυτό σύστημα εκπαίδευσης περισσότερο με φόβο παρά με ειρωνεία, δεν διστάζει να αναφερθεί και στην πολυπλοκότητα που περιβάλλει την τεχνολογική επανάσταση, παρομοιάζοντας τους ιδρυτές της ως τον Rudy Hertz, ήρωα της ιστορίας του πιανίστα του Kurt Vonnegut, ο οποίος πηγαίνοντας να δουλέψει σε μια εταιρία σαν πιανίστας συνειδητοποιεί ότι η νέα τεχνολογία έχει «εξαφανίσει» πια το ταλέντο του. (Box & Draper, 1987 στο Frick, 1991)

Ακόμα και οι υποστηρικτές των αλλαγών που επικροτούν την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση προβλέπουν την καταστροφή και εντέλει την εξάλειψη του υπάρχοντος status quo, η οποία προσδιορίζεται από τις ακόλουθες συνέπειες: 1) υπολογίζεται, κατά τον Samuel L. Dunn, ότι το 10% περίπου των δημόσιων πανεπιστημίων και το 50% των ιδιωτικών κολεγίων θα σταματήσει να λειτουργεί τα επόμενα 25 χρόνια και 2) ότι σύντομα θα ξεσπάσουν απεργίες και έντονες διαμαρτυρίες, σαν μια προσπάθεια ανατροπής του αναπόφευκτου, δηλαδή της κυριαρχίας της ηλεκτρονικής εποχής. Βέβαια, δεν είναι απαραίτητο ότι οι αρνητικές αλλαγές στους όρους εργασίας των ατόμων θα συνοδεύονται και από αρνητικές επιδράσεις στο σύστημα εκπαίδευσης των δυνητικών φοιτητών. Εξάλλου, δεν θα πρέπει να παραληφθεί το γεγονός ότι παρά τις κριτικές που έχει αυτό δεχθεί, λόγω της επικράτησης των απρόσωπων σχέσεων μεταξύ όχι μόνο του δασκάλου και του μαθητή αλλά και των φοιτητών και του πανεπιστημιακού ιδρύματος, θεωρείται, εντούτοις, εκείνο το οποίο παρέχει την μεγαλύτερη πρόσβαση στους δυνητικούς φοιτητές για μια συνεχή απόκτηση γνώσης αλλά και εμπειρίας. Με άλλα λόγια, γίνεται αντιληπτή ως μια

απελευθερωτική μορφή εκπαίδευσης, όπου η διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών αλλά και γνώσεων είναι παγκόσμια και διαρκής και όπου απουσιάζουν τα παραδοσιακά κτίρια με τους τοίχους και τα τούβλα, των οποίων η ζωή είναι χρονικά περιορισμένη και καθορισμένη. (Berge & Collins, 1995b)

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Έχοντας κάνει μια αναφορά στο e-learning και την προσπάθεια εκκίνησης αυτού από την Αμερική, είναι σκόπιμο να γίνει και μια συνοπτική παρουσίαση της εξέλιξης του παραδοσιακού συστήματος εκπαίδευσης, όχι μόνο στην χώρα αυτή αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο. Ήδη από την δεκαετία του '80 υπήρχε μια έντονη συζήτηση περί της αναγκαιότητας ύπαρξης ενός περισσότερο υπεύθυνου εκπαιδευτικού συστήματος. Απόρροια αυτού ήταν να δοθεί μεγαλύτερη έμφαση στην διαδικασία παράδοσης των μαθημάτων στα πανεπιστήμια, στην δημιουργία νέων εκπαιδευτικών κέντρων, στην διαμόρφωση καινούριων φιλελεύθερων μεθόδων στην εκμάθηση γνώσεων στα παιδιά και κυρίως στην ανάπτυξη της κριτικής τους ικανότητας καθώς και στην επικράτηση ενός συστήματος που θα ανταποκρίνεται πλήρως στις ανάγκες τους. Το σχέδιο αυτό σύντομα οδήγησε σε μια μικρή αλλά σημαντική επανάσταση στον τρόπο σκέψης αλλά και κουλτούρας ολόκληρου του αμερικάνικου πανεπιστημιακού συστήματος, που γρήγορα εξαπλώθηκε και στις υπόλοιπες χώρες του κόσμου. (Hiltz, 1986 στο Peraya, 1994)

Βέβαια, η εκπαίδευση από απόσταση δεν είναι κάτι το νέο που προέκυψε ξαφνικά. Προϋπήρχε, ως αντίληψη ήδη από το 360 π.Χ, αφού πάντοτε οι μαθητές διάβαζαν και μάθαιναν νέες πληροφορίες από γεωγραφικά μέρη τα οποία ήταν αρκετά απομακρυσμένα από τους δασκάλους τους και πάντα, οι τελευταίοι έβρισκαν τρόπους για να μεταδώσουν τις γνώσεις τους στους πρώτους. Αυτό που κατόρθωσε η τεχνολογία ήταν η εμφάνιση του γραπτού λόγου, πράγμα στο οποίο στηρίχθηκαν εκατομμύρια άνθρωποι προκειμένου να μάθουν νέα και ανεξήγητα, μέχρι πρότινος, πράγματα και μάλιστα χωρίς να είναι αναγκαίο να τους τα διδάξει κάποιος, αφού τον ρόλο του δασκάλου είχε πια αντικαταστήσει το βιβλίο. Χαρακτηριστική ως προς αυτό είναι και η άποψη του Σωκράτη στο «Φαίδρο», ένα γνωστό έργο του Πλάτωνα. Εκεί φαίνεται να διαφωνεί ριζικά με τον Πλάτωνα και την γνώμη του τελευταίου ότι ο γραπτός λόγος θα έκανε τους Αιγυπτίους πιο σοφούς και με καλύτερη μνήμη, θεωρώντας, απεναντίας, ότι ο γραπτός λόγος θα τους έκανε να ξεχάσουν αυτά που είχαν ήδη μάθει. Ο, δε, Πλάτωνας θεωρούσε ότι ο γραπτός λόγος ήταν ένα φάρμακο που είχε εφευρεθεί όχι για την μνήμη αλλά για την δυνατότητα ανάκτησης της μνήμης των ανθρώπων και ότι η καλύτερη γνώση είναι αυτή που επιτυγχάνεται μέσω μιας

προκαθορισμένης παρουσίασης πληροφοριών και όχι ενός δυναμικού και αλληλεπιδραστικού διαλόγου. Εξάλλου, αναρωτιόνταν γιατί να χρειάζεται οι μαθητές του να παρακολουθούν μαθήματα στην Ακαδημία του από την στιγμή που οι καλύτερες διαλέξεις του υπάρχουν και σε γραπτή μορφή. Οι λόγοι, βέβαια, που τον οδηγούσαν σε μια τέτοια άποψη ήταν πολλοί, ο σημαντικότερος από τους οποίους ότι και ο ίδιος ήταν συγγραφέας.

Την δεκαετία, δε, του '60 δημιουργήθηκαν και οι πρώτες μεγάλες αίθουσες διαλέξεων (lecture halls), οι οποίες έδωσαν μια νέα διάσταση στην υπάρχουσα μορφή εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, μετέβαλλαν τις ισχύουσες παιδαγωγικές μεθόδους, εξαφάνισαν κάθε είδους αλληλεπίδραση μεταξύ καθηγητή και μαθητή, περιόρισαν τις εργασίες του εξαμήνου και καθιέρωσαν ένα σταθερό σύστημα εξετάσεων μέσω απαντήσεων πολλαπλής επιλογής αλλά και διόρθωσής τους με την βοήθεια των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Είναι γεγονός, ότι την περίοδο αυτή σταμάτησαν να λειτουργούν πολλά μικρότερα κολέγια και γενικά υπήρξε μια περίοδος ενίσχυσης κάθε είδους έρευνας, συνεργασίας με τους καθηγητές αλλά και γραφειοκρατικοποίησης σε όλους σχεδόν τους τομείς διοίκησης των μεγάλων πανεπιστημίων. Συνέπεια αυτού του τελευταίου φαινομένου ήταν τα εκπαιδευτικά ιδρύματα να γίνουν λιγότερο επαρκή και παραγωγικά καθώς και περισσότερο δαπανηρά. (Feenberg, 1989 στο Cobb, 1992)

Βλέποντας, λοιπόν, όλα αυτά τα ιστορικά στοιχεία θα μπορούσε να ειπωθεί ότι οι προβλέψεις ότι το διαδίκτυο θα επέφερε μια ολοκληρωτική αλλαγή στην ανώτερη εκπαίδευση, αποτυγχάνουν να περιγράψουν το κατά πόσο η απόσταση εκπαίδευση θα διαφέρει από την «παραδοσιακή εκπαίδευση από απόσταση» που υφίσταντο στις δυο προηγούμενες χιλιετίες. Οι βιβλιοθήκες και τα βιβλιοπωλεία είναι γεμάτα από βιβλία που μπορούν να διδάξουν στους αναγνώστες τους την ίδια ακριβώς επιστήμη που παρουσιάζεται στις πανεπιστημιακές αίθουσες από διακεκριμένους καθηγητές, οι οποίοι πάντοτε μπορούν να διαδραματίσουν έναν χρήσιμο ρόλο, παρά την μη αναγκαιότητα ύπαρξής τους στα ιδρύματα αυτά. Η αποκαλούμενη ως διαδικτυακή εκπαίδευση περιλαμβάνει συχνά τα δυνητικά πανεπιστήμια, τα προγράμματα μέσω δικτύου και τις συζητήσεις διαμέσου του Παγκόσμιου Ιστού. Ένα τέτοιο παράδειγμα δυνητικού πανεπιστημίου αποτελούν το δυτικό πανεπιστήμιο Governors και το διεθνές πανεπιστήμιο Jones, τα οποία προσφέρουν αρκετά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τα παραδοσιακά πανεπιστήμια της τετραετούς φοίτησης. Τα αποκαλούμενα και ως dot.edu πανεπιστήμια εξασφαλίζουν τα έξοδά τους καθώς και τις βασικές τους ανάγκες από τους προπτυχιακούς φοιτητές, ενώ είναι συχνό το φαινόμενο κατά το οποίο οι μεταπτυχιακοί φοιτητές όχι μόνο δεν πληρώνουν για την παρακολούθηση των

μαθημάτων αλλά αμείβονται, κιόλας, προκειμένου για την μεταβίβαση των γνώσεών τους στους προπτυχιακούς μαθητές. (http://firstmonday.org/issue/issue5_7/klase/index.html)

Αξίζει, δε, να αναφερθεί ότι στην εκπαίδευση από απόσταση εφαρμόζονται παιδαγωγικές μέθοδοι παρόμοιες με αυτές τις παραδοσιακής εκπαίδευσης, αλλά με έναν διαφορετικό τρόπο που στηρίζεται, κατά κύριο λόγο, στο Παγκόσμιο Διαδίκτυο. Ένα παράδειγμα που εμπίπτει σε αυτήν την ανάλυση αποτελεί το LEEP, ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα σε σχέση με την επιστήμη της Πληροφορικής και της Βιβλιοθηκονομίας, που οργανώνεται και προσφέρεται διαδικυακά προς κάθε ενδιαφερόμενο από το πανεπιστήμιο του Illinois. (Stenmark, 2003) Το συγκεκριμένο πρόγραμμα στοχεύει στην ανάπτυξη ειδικών τεχνικών δεξιοτήτων μέσω εργασιών, διαλέξεων και ομαδικών έργων καθώς και ασύγχρονων μεθόδων διδασκαλίας. Οι προαναφερθείσες μέθοδοι στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην εκ των προτέρων προετοιμασία των εβδομαδιαίων διαλέξεων από πλευράς των καθηγητών, οι οποίες είναι διαθέσιμες και τις οποίες οι μαθητές μπορούν να διαβάσουν από τον προσωπικό τους ηλεκτρονικό υπολογιστή. Ακόμη, είναι πιθανό οι τελευταίοι να διατυπώνουν τις ερωτήσεις και τους προβληματισμούς τους στους πρώτους μέσω ενός μικροφώνου ή μιας web κάμερας και να παρακολουθούν διαλέξεις μέσω της τηλεσυνδιάσκεψης ή να συζητούν με τους συμφοιτητές τους διαμέσου των εικονικών χώρων επικοινωνίας. Είναι, όμως, γεγονός ότι ένας βασικός ανασταλτικός παράγοντας για την εφαρμογή όλων των παραπάνω σύγχρονων τεχνολογιών είναι η απουσία τεχνικών γνώσεων και εμπειρίας στον χειρισμό αυτών καθώς και αυτοπεποίθησης από πλευράς των χειριστών τους. Εδώ, τα πράγματα φαίνεται να είναι εντελώς διαφορετικά από την περίπτωση ενός πραγματικού εργαστηρίου ή μιας αληθινής αίθουσας, όπου ο καθηγητής μπορεί να κινείται στον χώρο αυτό, να δίνει λύσεις στους μαθητές με βάση ένα συγκεκριμένο πρόβλημα που προέκυψε εκείνη την στιγμή, να τους επιτηρεί κατά την διάρκεια των εργασιών ή των εξετάσεών τους και να τους δίνει εξατομικευμένες συμβουλές. Γενικά, είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός ισχυρού και αμοιβαία συνεργατικού περιβάλλοντος, είτε πρόκειται για μια «αληθινή», είτε για μια «δυνητική» αίθουσα, εάν οι μαθητές θέλουν να αισθανθούν αυτοπεποίθηση και αν επιθυμούν να επωφεληθούν μέσα από την διαδικασία της εκπαίδευσης. (http://firstmonday.org/issue/issue5_7/ruhloder/index.html)

Ειδικότερα, το φθινόπωρο του 1997 έγινε μια εκτεταμένη έρευνα στην Αμερική αναφορικά με την εκπαίδευση από απόσταση στα πλαίσια της οποίας εξετάστηκε το προαναφερθέν μεταπτυχιακό πρόγραμμα LEEP. Οι βασικές διαστάσεις που προσεγγίστηκαν αφορούσαν στο κατά πόσο είναι δυνατή η ανάπτυξη μιας διαπροσωπικής και κυρίως φιλικής σχέσης των εκπαιδευομένων, ο βαθμός

κοινωνικοποίησής τους στο σύστημα αυτό, η πιθανότητα παροχής συμβουλών και ψυχολογικής υποστήριξης μεταξύ τους καθώς και ο ρόλος που διαδραματίζει ο καθένας από αυτούς στην λήψη και διάδοση των πληροφοριών (δηλαδή, πόσο κεντρική θέση κατέχει σε αυτή την διαδικασία). Γενικά, κατά τους Chidambaram και Bostrom, θεωρείται ότι μια «καλά-ανεπτυγμένη» ομάδα είναι αυτή που έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: 1) είναι συνεκτική, 2) κατορθώνει να αντιμετωπίζει τις συγκρούσεις αποτελεσματικά, 3) επιτυγχάνει να εξισορροπεί μεταξύ της εκτέλεσης ενός έργου και των ψυχικών αναγκών της, 4) μπορεί να επικοινωνεί ικανοποιητικά και 5) έχει την δυνατότητα να φέρνει εις πέρας πολλές δραστηριότητες. Η, δε, Haythornthwaite συμπληρώνει ότι μια τέτοια ομάδα μπορεί να κριθεί από τα ποιοτικά και τα ποσοτικά αποτελέσματά της, δηλαδή, από το αν αυτή παρουσιάζει μια υψηλή επίδοση. Είναι πάντως γεγονός ότι η παραπάνω δεν προκύπτει ξαφνικά, αλλά είναι αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας διαδικασίας ανάδυσης και εξέλιξης, μέσω των έργων που εκτελεί, των εμπειριών που βιώνει και των σχέσεων που συνάπτει. Εδώ η τεχνολογία κατέχει κυρίαρχη θέση και είναι αυτή που ουσιαστικά «φέρνει κοντά» άτομα που ζουν σε μεγάλες χιλιομετρικές αποστάσεις. (Bingham, 1992 στο Schuler, 1995)

Ως προς το ζήτημα της επικοινωνίας μπορεί να τονιστεί το γεγονός ότι ο καθηγητής στο προηγούμενο μεταπτυχιακό πρόγραμμα αναλαμβάνει να προετοιμάσει μια σειρά από παρουσιάσεις μέσω συγκεκριμένων προγραμμάτων (PowerPoint και RealAudio) για τις οποίες οι μαθητές μπορούν να υποβάλλουν διαδικτυακά τις ερωτήσεις τους. Οι τελευταίοι, δε, έχουν την δυνατότητα να ψηφίσουν και έναν αντιπρόσωπο του οποίου η τηλεφωνική συσκευή είναι συνδεδεμένη με το πρόγραμμα RealAudio, ώστε να μπορούν να ακούσουν την συνομιλία του παραπάνω με τον καθηγητή. Επίσης, κάποιοι από τους φοιτητές του προγράμματος αυτού αναλαμβάνουν να προετοιμάσουν κάθε εβδομάδα την παρουσίαση των διαφανειών του καθηγητή μέσω του διαδικτύου, ενώ ορισμένοι άλλοι έχουν την ευκαιρία χρήσης ποικίλων προγραμμάτων επικοινωνίας, όπως είναι το NetMeeting για την τηλεσυνδιάσκεψη και το SiteShare για την κοινή χρήση εγγράφων. Η κατά πρόσωπο επικοινωνία μεταξύ τους πραγματοποιείται μόνο μια φορά κατά την διάρκεια ενός τριμήνου (το κάθε ακαδημαϊκό έτος έχει τρία τρίμηνα), ενώ πριν από την παρακολούθηση του μεταπτυχιακού προγράμματος κρίνεται σκόπιμη η συμμετοχή τους σε μια σειρά συνεδριάσεων διάρκειας δυο εβδομάδων. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν συνοψίζονται στα παρακάτω: 1) από τους 13 μαθητές που συμμετείχαν τελικά στην έρευνα (ο ένας εξ αυτών δεν ήταν δυνατόν να εντοπιστεί) το 86% δήλωσε ότι είχε επικοινωνία κατά την διάρκεια του πρώτου τριμήνου, ενώ το 93% στο δεύτερο και στο τρίτο τρίμηνο. Τα άτομα που συνέχιζαν να

έχουν μια διαπροσωπική σχέση στην τρίτη περίοδο παρουσιάζονταν ως πιο δεμένα από ότι στην περίπτωση της πρώτης και της δεύτερης περιόδου. Μάλιστα, εμφανίζονταν να συνεργάζονται περισσότερο, να δίνουν πιο πολλές συμβουλές και ψυχολογική στήριξη και να κοινωνικοποιούνται στα πλαίσια του γκρουπ σε έναν μεγαλύτερο βαθμό. (Kozma, 1987 στο Harasim, 1990)

Τα, δε, ηλεκτρονικά μέσα που χρησιμοποιούσαν προκειμένου για την μεταξύ τους ανταλλαγή ιδεών, γνώσεων και απόψεων κατά την διάρκεια και των τριών τριμήνων ήταν, πρωτίστως, ο Παγκόσμιος Ιστός σε ποσοστό 100%, έπειτα τα πρωτόκολλα επικοινωνίας (όπως για παράδειγμα το Internet Relay Chat- IRC) σε ποσοστό 74%, στην συνέχεια τα ηλεκτρονικά μηνύματα (e-mail) σε ποσοστό 41%, οι πρόσωπο με πρόσωπο συναντήσεις, προγραμματισμένες και μη, σε ποσοστά 28% και 21% αντίστοιχα, το τηλέφωνο σε ποσοστό 14% και τέλος η τηλεσυνδιάσκεψη σε ποσοστό 4%. Γενικά παρατηρείται μέσα από την έρευνα αυτή ότι ακριβώς είχαν προαναφέρει οι Haythornthwaite και Wellman, ότι, δηλαδή, όσο πιο συχνά επικοινωνούν οι φοιτητές που συνεργάζονται για την ολοκλήρωση ενός έργου, τόσο περισσότερα ηλεκτρονικά μέσα χρησιμοποιούν και τόσο περισσότερο συνδέονται συναισθηματικά μεταξύ τους. (<http://www.shef.ac.uk/~is/publications/infres/paper49.html>)

ΜΕΡΟΣ 3^ο: Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΣΤΗΝ ΔΥΝΗΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ ΣΤΟΥΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ

Στη σύγχρονη εποχή, που το διαδίκτυο είναι μια αναγκαιότητα, οι επιχειρήσεις οφείλουν να διαμορφώσουν μια νέα στρατηγική, αλλά και μια επιχειρησιακή κουλτούρα που να στηρίζει αυτή τη στρατηγική. Η κουλτούρα μιας επιχείρησης είναι το κλειδί της επιτυχίας δεδομένου ότι υπερισχύει έναντι της στρατηγικής. Άσχετα με όλα όσα διακηρύσσει μια επιχείρηση ότι σκοπεύει να κάνει, αυτό που τελικά καθορίζει το τι γίνεται είναι ο τρόπος που οι άνθρωποι σκέφτονται και λειτουργούν, δηλαδή, η κουλτούρα τους.

Έχουν διατυπωθεί ποικίλοι ορισμοί για την έννοια της κουλτούρας στον χώρο των επιχειρήσεων. Κάποιοι από αυτούς είναι: «η κουλτούρα αποτελεί τον τρόπο που γίνονται τα πράγματα μέσα στην επιχείρηση», «η κουλτούρα είναι η προσωπικότητα του οργανισμού» ή «η κουλτούρα είναι η συμπεριφορά που οι άνθρωποι αναπτύσσουν όταν δεν τους παρακολουθεί κανείς». Άλλοι, πάλι, ερευνητές αναγνωρίζουν την κουλτούρα «ως ένα σύνολο από κοινωνικά μεταφερόμενες συμπεριφορικές αντιλήψεις, πεποιθήσεις και απόψεις καθώς και μια ομάδα από “προϊόντα” της ανθρώπινης δημιουργίας και σκέψης». Όλα τα παραπάνω είναι δυνατόν να έχουν διαμορφωθεί σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, από ένα ορισμένο έθνος ή κοινότητα και να εκφράζονται κατά έναν προσδιορισμένο τρόπο. (Conner, 2000)

Πρέπει να τονιστεί ότι η κουλτούρα αποτελείται από τρία κυρίως επίπεδα. Στον πυρήνα της παρατηρούνται οι κοινές υποκείμενες υποθέσεις και οι θεμελιώδεις αξίες της ομάδας. Το τελευταίο περιλαμβάνει τις πιο βαθιές αντιλήψεις της ομάδας που καθοδηγούν τις πράξεις των μελών της. Οι υποκείμενες υποθέσεις δύσκολα μπορούν να διατυπωθούν με λόγια ή να περιγραφούν, γιατί δεν είναι τίποτε περισσότερο από το πώς είναι τα πράγματα, ενώ οι θεμελιώδεις αξίες περιγράφονται πιο εύκολα, γιατί πρόκειται για ένα πιο συνειδητό επίπεδο των ανθρώπινων πεποιθήσεων.

Στο δεύτερο επίπεδο της κουλτούρας μελετώνται οι συμπεριφορές και οι συνήθειες. Με άλλα λόγια, αυτό αναφέρεται στον τρόπο που γίνονται τα πράγματα μέσα στον οργανισμό. Είναι αυτό που στις κοινωνικές επιστήμες ονομάζουμε νόρμες. Σε αυτό περιλαμβάνονται τα πάντα, από τις επίσημες πολιτικές και διαδικασίες της επιχείρησης, μέχρι τις ανεπίσημες συνήθειες και τις τακτικές που χρησιμοποιούν οι εργαζόμενοι για να λειτουργήσουν περισσότερο αποτελεσματικά στην εταιρία τους.

Το τρίτο, το τελευταίο και πιο ορατό επίπεδο της κουλτούρας, είναι τα σύμβολα και η γλώσσα. Αυτό αναφέρεται σε οτιδήποτε βλέπει, ακούει και ακουμπάει κάθε υπάλληλος σε μια εταιρία, όπως είναι για παράδειγμα ο ενδυματολογικός της κώδικας, το λογότυπο της ή η διάταξη και το σχέδιο των γραφείων της. (Schein, 1965 στο Conner, 2005)

Στο σημείο αυτό είναι σκόπιμο να τονιστεί ότι το πρώτο επίπεδο της κουλτούρας είναι το πιο σταθερό στοιχείο της κουλτούρας και σπάνια αλλάζει. Πρέπει να αλλάξει μόνο αν η κουλτούρα μιας εταιρίας είναι απολύτως εχθρική στα στοιχεία της νέας εποχής, όπως είναι η ταχύτητα, η ανάληψη ρίσκου ή η συνεργασία, γεγονός που καθιστά αμφίβολη την επιβίωση της εταιρίας στο νέο διαδικτυακό κόσμο. Αυτή όμως είναι μια κυριολεκτικά δραματική αλλαγή και για αυτό κρίνεται προτιμητέο να επιχειρηθούν αρχικά μεταβολές στα άλλα δυο επίπεδα, που είναι σαφώς πιο εύκολο να πραγματοποιηθούν, μιας και η αλλαγή της κουλτούρας απαιτεί την ρήξη με τις παλιές συνήθειες και την διαμόρφωση νέων. Σε όλη αυτή τη διαδικασία βασικό ρόλο παίζει η διαδικασία της επανάληψης, αφού μόνο μέσω αυτής οι νέες συνήθειες γίνονται μέρος του εαυτού του ατόμου. Έχει, δε, παρατηρηθεί ότι ο πιο αποτελεσματικός και γρήγορος τρόπος να γίνει μια αλλαγή στην κουλτούρα μιας επιχείρησης είναι να αλλάξει η ηγεσία της.

Βέβαια, η ανάπτυξη μιας κοινής κουλτούρας σε έναν οργανισμό προϋποθέτει μια διαδικασία κοινωνικοποίησης, εισαγωγής, δηλαδή, κάθε υπαλλήλου στην κουλτούρα της εταιρίας, της οποίας αποτελεί μέρος ή στην οποία προσπαθεί να ενταχθεί. Θεωρώντας ότι η προαναφερθείσα πρόκειται για μια σειρά άμεσα συνδεδεμένων και επικαλυπτόμενων βημάτων, μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι είναι δυνατόν να διαμορφωθεί ή να αλλάξει σταδιακά. Εξάλλου, αυτή ακριβώς η συνεχής φύση της διαδικασίας είναι που ενδυναμώνει τις αξίες της επιχείρησης και που βοηθά στην ενίσχυση της κουλτούρας.

Τα βήματα αυτά της διαδικασίας κοινωνικοποίησης είναι τα εξής ακόλουθα εφτά:

1. Η διαδικασία επιλογής. Είναι σημαντικό να υπάρξει μια προσεκτική διαδικασία επιλογής δυνητικών εργαζομένων και αυτό γιατί πρέπει να έχουν επαρκείς δεξιότητες ώστε να μπορέσουν να δουλέψουν από απόσταση. Επίσης, θεωρείται αναγκαίο να βρεθούν οι υπάλληλοι εκείνοι των οποίων οι προσωπικότητες, οι αξίες και οι συνήθειες να ταιριάζουν με την γενικότερη κουλτούρα της εταιρίας.
2. Η προσαρμογή στην νέα πραγματικότητα. Τα μέλη του οργανισμού οφείλουν να συνειδητοποιήσουν ότι, παρά το γεγονός ότι οι παλιές τους ικανότητες τους άνοιξαν το δρόμο για την ένταξή τους στην ομάδα, τα

πράγματα έχουν αλλάξει και απαιτούνται νέες δεξιότητες από μέρους τους. Η υιοθέτηση μιας τακτικής όπως αυτής του «ρωτώ και μαθαίνω» μπορεί να τους βοηθήσει ιδιαίτερα να εγκλιματιστούν σε αυτή τη νέα κατάσταση. Η, δε, εταιρία, υποχρεούται από την πλευρά της, να ενημερώσει τους εργαζόμενους της εκτενώς για τις αλλαγές που πρόκειται να γίνουν αλλά και για τις νέες απαιτήσεις που θα έχει από αυτούς.

3. Η εκπαίδευση στην χρήση των νέων τεχνολογιών. Κάθε οργανισμός πρέπει να εξασφαλίσει ότι όλοι οι υπάλληλοί του, δυνητικοί και μη, έχουν αυτές τις απαραίτητες γνώσεις ώστε να είναι σε θέση να χειρίζονται τα νέα και εξελιγμένα αυτά συστήματα. Το προαναφερθέν είναι απαραίτητο προκειμένου για την αύξηση της παραγωγικότητας καθώς και της αποτελεσματικότητας με την οποία οι προαναφερθέντες διεκπεραιώνουν τη δουλειά τους. Επίσης, είναι σημαντικό γιατί η επικοινωνία σε μια επιχείρηση που απασχολεί και δυνητικούς εργαζομένους πραγματοποιείται σε μεγάλο βαθμό από τις νέες τεχνολογίες.
4. Ο υπολογισμός της επίδοσης και η επιβράβευση. Τα κριτήρια για κάτι τέτοιο δεν είναι τυποποιημένα ούτε στο δυνητικό ούτε και στο παραδοσιακό εργασιακό περιβάλλον. Έτσι, στις μεν παραδοσιακές επιχειρήσεις ακολουθείται μια άτυπη φόρμα που περιλαμβάνει ποικίλα στοιχεία, όπως τον ενθουσιασμό, τις ώρες εργασίας και οποιαδήποτε άλλη συμπεριφορά, στους δε δυνητικούς οργανισμούς μετριοούνται, για παράδειγμα, η ποιότητα των αποτελεσμάτων της δουλειάς τους ή η ικανότητά τους να επιλύουν προβλήματα και να λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις. Βέβαια, η διαδικασία των ανταμοιβών πρέπει πάντα να εμπεριέχει και παραδοσιακού τύπου ανταμοιβές, όπως είναι η αύξηση των αποδοχών, αλλά και ανεπίσημες ανταμοιβές, λόγου χάρη ένα ηλεκτρονικό μήνυμα με ευχαριστίες.
5. Η καλλιέργεια κοινών αξιών. Οι προηγούμενες είναι ουσιαστικά εκείνες που διαμορφώνουν και το μέγεθος της αφοσίωσης των εργαζομένων στον οργανισμό. Σχετικές έρευνες αναφέρουν τρεις τύπους αφοσίωσης. Στον πρώτο τύπο αφοσίωσης (*continuance commitment*) οι εργαζόμενοι συνεχίζουν να δουλεύουν σε ένα οργανισμό, επειδή δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς. Η αφοσίωση αυτού του τύπου παύει να υφίσταται όταν τα άτομα αισθανθούν ότι έχουν την δυνατότητα να εργαστούν σε άλλη επιχείρηση. Στο δεύτερο τύπο (*normative commitment*) η προσήλωση αφορά κυρίως τους συναδέλφους. Τα μέλη της ομάδας δε θέλουν σε καμία περίπτωση να απογοητεύσουν ή να οδηγήσουν σε αποτυχία την ομάδα τους και για αυτό εργάζονται σκληρά. Η τρίτη μορφή αφοσίωσης (*affective*

commitment) λειτουργεί σαν μια ισχυρή δύναμη που συγκρατεί τα άτομα ενωμένα σε μια ομάδα. Εδώ οι άνθρωποι αφιερώνονται ψυχικά, κυρίως, στον οργανισμό γιατί συμφωνούν με τις αξίες και τους στόχους του. Μια συνήθως ισχυρή κουλτούρα σε ένα οργανισμό μπορεί να εγκαθιδρυθεί όταν παρατηρούνται στους εργαζόμενους οι δυο τελευταίοι τύποι αφοσίωσης. (Neuhauser, Bender, Stromberg, 2000) Θα μπορούσε εδώ να ειπωθεί ότι πιο κοντά στον τελευταίο τύπο προσήλωσης σε μια οργάνωση βρίσκεται το γνωστό ιαπωνικό μοντέλο λειτουργίας των εταιριών. Είναι γεγονός ότι το ενδιαφέρον αναφορικά με την έννοια της κουλτούρας οφείλονταν ως ένα βαθμό στην ανάπτυξη της Ιαπωνίας σε μια ισχυρή βιομηχανική δύναμη, το μυστικό επιτυχίας της οποίας δεν προέρχονταν από την τεχνολογία ή από την δομή των επιχειρήσεων, αλλά από την κουλτούρα και την επικοινωνία που υπήρχε μεταξύ των εργαζομένων της. Οι ιαπωνικοί οργανισμοί προσλαμβάνουν κυρίως υπαλλήλους με σκοπό να παραμείνουν σε αυτούς για μια ζωή, ενώ επαγγελματικά και οικογενειακά οι τελευταίοι είναι αναπόσπαστα δεμένοι με αυτούς, αφού κατοικούν σε σπίτια και ψωνίζουν από μαγαζιά της εταιρίας όπου δουλεύουν. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της μεγαλύτερης ηλεκτρικής επιχείρησης της Ιαπωνίας, της επονομαζόμενης ως Matsushita Electric Company, όπου υπάρχει ένας κώδικας αξιών και ένας ύμνος τον οποίο εξυμνούν κάθε πρωί περίπου 87.000 υπάλληλοι. Αυτό, όσο ανόητο και εάν φαίνεται στους ανθρώπους του Δυτικού κόσμου, είναι σαφές ότι τους δημιουργεί έντονο το συναίσθημα ότι ανήκουν σε μια κοινότητα και ότι ταυτίζονται με τον οργανισμό στον οποίο απασχολούνται. (Berners, 1994 στο Τσιβάκου, 1995)

6. Η διαμόρφωση των θρύλων και των παραδόσεων ενός οργανισμού. Αυτοί αποτελούν την προφορική παράδοση που επικρατεί σε μια επιχείρηση και τον έμμεσο τρόπο μετάδοσης των νορμών, των αξιών και των πεποιθήσεων. Με άλλα λόγια, συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας κοινής ταυτότητας και διαδίδονται συνήθως είτε μέσω επίσημων, είτε διαμέσου ανεπίσημων ηγετών-εργαζομένων που έχουν κερδίσει το σεβασμό συναδέλφων αλλά και των προϊσταμένων τους, οι οποίοι φαίνονται να είναι περισσότερο αποτελεσματικοί σε μια τέτοια διαδικασία.
7. Η δημιουργία πρότυπων ρόλων σε μια επιχείρηση. Αυτό είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί με την βοήθεια εκείνων των ατόμων που έχουν τις απαραίτητες ικανότητες ώστε να είναι επιτυχημένος ένας οργανισμός. Εξάλλου, οι εργαζόμενοι αυτοί συμβάλλουν σημαντικά στην ενίσχυση της κουλτούρας. Για αυτό και κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική η κατά καιρούς

αναγνώριση της προσφοράς τους στην εταιρία με ποικίλους τρόπους, που μπορεί να αφορούν εκτός από επίσημες (ο «υπάλληλος του μήνα» στις παραδοσιακές επιχειρήσεις) και ανεπίσημες διαδικασίες (αποστολή μιας ευχαριστήριας επιστολής). Στο δυνητικό περιβάλλον η ανεπίσημη αναγνώριση προσλαμβάνει ιδιαίτερη αξία γιατί μια επίσημη πρακτική είναι συνήθως ανέφικτη. (Lai & Mahapatra, 1998 στο Neuhauser, Bender, Stromberg, 2000)

Βέβαια, οι υποστηρικτές της πολιτισμικής προσέγγισης στις οργανώσεις θεωρούν ότι η προαναφερθείσα διαδικασία κοινωνικοποίησης γίνεται σταδιακά, αφού κάθε άτομο μπαίνοντας σε μια επιχείρηση που δεν γνωρίζει εκ των προτέρων μοιάζει με έναν νέο επισκέπτη μιας άγνωστης χώρας την οποία προσπαθεί να εξερευνήσει. Τις πρώτες εβδομάδες αφιερώνει αρκετό χρόνο στην εκμάθηση της διαλέκτου και των ειδικών όρων που χρησιμοποιούνται σε αυτήν και οι οποίοι έχουν ένα ιδιαίτερο νόημα αναφορικά με την ιστορία και την κουλτούρα της. Έτσι, αρχίζει να απορροφά μια σωρεία πραγμάτων που θα τον βοηθήσουν, όχι μόνο στην προσαρμογή του στην εταιρία, αλλά και στην περαιτέρω εξέλιξή του σε αυτήν. Αυτό συνήθως το επιτυγχάνει, κατά του θεωρητικούς της πολιτισμικής προσέγγισης των επιχειρήσεων, μέσω των ανταμοιβών, των κυρώσεων και των πιέσεων που θα δεχτεί τόσο από τους συναδέλφους του όσο και από τους ανώτερούς του σε μια εταιρία. Λόγου χάρη, σε περίπτωση που φύγει πιο νωρίς από το γραφείο από την ώρα αναχώρησης του προϊστάμενού του ή σε περίπτωση που φορέσει μπλου-τζιν είναι σαφές πως οι υπόλοιποι εργαζόμενοι θα τον κοιτάζουν περίεργα και πιθανά θα τον σχολιάσουν αρνητικά. Τέτοιου είδους, όμως, συμπεριφορές δεν απαγορεύονται ρητά από τους κανονισμούς ενός οργανισμού, αντίθετα, αφορούν την γενικότερη κουλτούρα του, που ίσως στα νέα στελέχη του να φαίνεται αρχικά καταπιεστική και παράξενη. (Petz & Andrews, 1966 στο Τσιβάκου, 1995)

Γενικότερα, η κουλτούρα, παρόλο που αποτελεί το μέσο για την επίτευξη των σκοπών ενός οργανισμού, δεν είναι και δεν πρέπει να γίνεται αυτοσκοπός. Όσο σημαντική και αν αυτή είναι, δεν πρέπει να γίνεται έμμονη ιδέα ή το επίκεντρο της ζωής της επιχείρησης και των υπαλλήλων της. Είναι σαφές ότι μια ισχυρή κουλτούρα είναι απαραίτητη σε μια εταιρία, αρκεί η προσπάθεια για την εγκαθίδρυση αυτής να μην θέτει σε κίνδυνο άλλα στοιχεία εξίσου απαραίτητα για την επιβίωση της, την ευελιξία της και τον δεσμό της με την εξωτερική πραγματικότητα.

Τέλος, να σημειωθεί το γεγονός ότι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της κουλτούρας είναι εκείνη της γνώσης. Συγκεκριμένα, διακρίνονται δύο είδη γνώσης, η ρητή και η άρρητη γνώση. Η πρώτη αποτελεί την συλλογική μνήμη της εταιρίας. Εντοπίζεται στα έγγραφα των υπαλλήλων, στα αρχεία ή τις βάσεις δεδομένων.

Πρόκειται για μια δομημένη, καθημερινή εργασία που αποτελείται από δραστηριότητες επαναλαμβανόμενες, προβλέψιμες και αυτοματοποιημένες. Είναι δυνατόν να περιλαμβάνει τον προϋπολογισμό της εταιρίας, το πρόγραμμα των συνεδριάσεων και τις μισθοδοτικές καταστάσεις. Η δεύτερη αναφέρεται στο ανθρώπινο δυναμικό του οργανισμού. Παράγεται καθώς οι εργαζόμενοι επικοινωνούν και ανταλλάζουν τις απόψεις τους στην επιχείρηση. Πρόκειται για μια μη δομημένη εργασία με δραστηριότητες μη προβλέψιμες και μη προδιαγεγραμμένες. Η άρρητη γνώση δεν μπορεί να καθοριστεί ούτε να οργανωθεί με σαφήνεια. Εστιάζεται στο δημιουργικό και παραγωγικό τμήμα της εταιρίας, σε δραστηριότητες όπως η διεξαγωγή έρευνας, η επίλυση διαφορών, ο σχεδιασμός και η δημιουργία νέων προϊόντων. Η παραπάνω συντελείται στις άτυπες κοινότητες των εργαζομένων, οι οποίες περιλαμβάνουν τις συζητήσεις των υπαλλήλων αναφορικά με την εταιρία, τα διαλείμματα ή άλλες άτυπες μεταξύ τους συναντήσεις. Είναι ο χώρος, για παράδειγμα, όπου πραγματοποιείται η κοινωνικοποίηση ενός νεοπροσλαμβανόμενου υπαλλήλου και όπου μπορεί κανείς να παρατηρήσει πώς συμπεριφέρονται οι άνθρωποι ή να ακούσει ιστορίες που θα του δώσουν χρήσιμες πληροφορίες για την κουλτούρα της επιχείρησης. (Newell, Scarborough & Hislop, 1999 στο Neuhauser, Bender, Stromberg, 2000)

Η ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Τα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας είναι γνωστό ότι αποτελούν εκείνους τους τρόπους μετάδοσης των πληροφοριών, που επιτρέπουν την άρση των εμποδίων στην εκπαιδευτική διαδικασία ως προς τις διαστάσεις του χώρου, του χρόνου αλλά και της διαφορετικότητας στην κουλτούρα και στον πολιτισμό των ατόμων. Με αυτόν τον τρόπο αυξάνονται συνεχώς οι απαιτήσεις από τα νεαρά άτομα αναφορικά με τις δεξιότητές τους, αυξάνεται η ανεξαρτησία τους, ενισχύεται η επικοινωνία τους με ηλεκτρονικές και όχι με «φυσικές» μεθόδους, δίνεται έμφαση στην άμεση δυνατότητα επικοινωνίας ανεξάρτητα από την απόσταση μεταξύ των εν δυνάμει «συνομιλητών» και πολλαπλασιάζονται οι ασύγχρονοι τρόποι επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων στις δικτυακές κοινωνίες. Με άλλα λόγια, αρχίζει να επικρατεί μια νέου τύπου κουλτούρα στην σύγχρονη εποχή, μια κουλτούρα που στηρίζεται σε μια νέα μορφή σχέσης μεταξύ των ανθρώπων και των μηχανημάτων. Ο, δε, στόχος των τελευταίων είναι να διευκολύνει τα άτομα στην παροχή, επεξεργασία και διαχείριση πολύτιμων πληροφοριών. Για αυτούς, λοιπόν, τους λόγους είναι αναγκαίο και για τους ίδιους τους ανθρώπους που χρησιμοποιούν την απόσταση εκπαίδευση να αναπτύξουν

νέες δεξιότητες και μια νέα νοοτροπία στην χρήση των νέων τεχνολογιών, άρα και μια νέου τύπου κουλτούρα. Αυτή είναι η νέα «κοσμική κουλτούρα», όπως την αποκαλεί ο Poster, όπου το εικονικό και το πραγματικό είναι δύσκολο να διακριθούν και όταν αυτό πραγματοποιείται είναι αποτέλεσμα μιας αναλυτικής θέασης του φαινομένου. (Poster, 2001 στο Εμβαλωτής, 2002)

Ακόμη, να σημειωθεί ότι αυτή η «νέα κουλτούρα» αφορά και την σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του ανθρώπου (είτε αυτός είναι ο διδάσκοντας, είτε ο διδασκόμενος) και της τεχνολογίας, μια σχέση για την οποία έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς πολλές και διαφορετικές απόψεις. Αρκεί να ειπωθεί η γνωστή στους περισσότερους θέση, ότι η τεχνολογία δεν είναι κατά ανάγκη κακή, αλλά έγκειται στον τρόπο χρησιμοποίησής της από τον ίδιο τον άνθρωπο. Αυτό το είχε παρατηρήσει ήδη από το 1959 ο Snow, ο οποίος είχε πει χαρακτηριστικά ότι «οι δύο αυτές κουλτούρες θα πρέπει να επικοινωνούν» (Snow, 1959 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986), ώστε ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν την τεχνολογία να αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται, προσλαμβάνουν τις πληροφορίες από το εξωτερικό τους περιβάλλον και διαμορφώνουν την δική τους ταυτότητα, δηλαδή τον πολιτισμό και την κουλτούρα τους (Papert, 1980 στο Sefton-Green, 1998). Πράγματι, έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διαφορετικές και αντιτιθέμενες απόψεις αναφορικά με τον ρόλο της νέας τεχνολογίας και ειδικότερα των ηλεκτρονικών υπολογιστών καθώς και για τον τρόπο που αυτοί επιδρούν στην ζωή των ατόμων. Έτσι, άλλοι αντιλαμβάνονται αυτή την νέα πραγματικότητα ως επιζήμια και άλλοι ως ωφέλιμη για την ανθρώπινη ύπαρξη. Το σίγουρο, πάντως είναι ότι έχει μεταβάλλει και συνεχίζει να αλλάζει τον τρόπο σκέψης, αντίληψης και συμπεριφοράς των ανθρώπων, άρα και την ίδια τους την κουλτούρα. (Turkle, 1984 στο Dunn & Morgan, 1987)

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι η εξ αποστάσεως εκπαίδευση περιλαμβάνει στο εσωτερικό της μια διαδικασία, αυτή της επικοινωνίας, ακόμη και με ξένους λαούς. Επομένως, η επιτυχία ή η αποτυχία αυτής είναι κάτι το οποίο εξαρτάται κατά το μεγαλύτερο μέρος της από τις διαφορές στο επίπεδο της κουλτούρας μεταξύ των ανθρώπων. (Lea, 2003) Δεν είναι λίγοι, μάλιστα, εκείνοι που προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν την κουλτούρα σαν ένα μέσο προκειμένου να επιτύχουν τις αλλαγές που επιθυμούν στο προαναφερθέν πεδίο. (Davenport, 1998 στο Edmonds, 2001) Είναι σαφές, βέβαια, ότι τέτοιου είδους αλλαγές δεν είναι εύκολο να πραγματοποιηθούν από την μια στιγμή στην άλλη, αλλά σταδιακά, εφόσον αφομοιωθούν από τους ανθρώπους και γίνουν αναπόσπαστο κομμάτι του εαυτού τους (Bruner, 1966 στο Albano & Formato, 2001) και εφόσον αυτοί θα έχουν την ανάλογη καθοδήγηση αλλά και επίβλεψη από ανθρώπους που τους γνωρίζουν και

μπορούν να τους πείσουν για αυτό. (Gunn, 1995, Bierema, 1996 & Haney, 1997 στο Kerka, 1998) Θεωρείται, δε, ότι τέτοιου είδους αλλαγές είναι περισσότερο επιτεύξιμες στους νέους ανθρώπους (πράγμα το οποίο αποδεικνύεται και ερευνητικά από συνεντεύξεις σε φοιτητές και σε καθηγητές του Ο.Π.Α.), στην επονομαζόμενη ως «γενιά Υ». Τα βασικά χαρακτηριστικά της είναι η περιέργεια για το άγνωστο, η εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες, η αυτονομία, η υψηλή αυτοεκτίμηση και η θετική στάση προς τους ξένους λαούς και τα έθιμά τους. (Tapscott, 2004 στο New Media Technology Students, 2005)

Επίσης, η επικράτηση της νέας τεχνολογίας σε όλους σχεδόν τους τομείς της ζωής έχει επιφέρει σημαντικές μεταβολές και στην κουλτούρα των μεγάλων και ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του γεγονότος ότι τα παραδοσιακά ιδρύματα προσπαθούν να ακολουθήσουν την αλματώδη ανάπτυξη των ανοικτών πανεπιστημίων, ώστε να αυξήσουν την ανταγωνιστικότητά τους. Επιχειρούν, με άλλα λόγια, να αποκτήσουν ευέλικτες δομές, πρωτοτυπία στην εκπαιδευτική διαδικασία και οριζόντια ιεραρχία στον διοικητικό τομέα, προκειμένου για την επικράτηση μιας στρατηγικής κουλτούρας, όπου τόσο τα άτομα όσο και οι οργανισμοί θα είναι απελευθερωμένοι από τα δεσμά της παράδοσης, που θέλουν τις νόρμες της εκπαίδευσης αυστηρά καθορισμένες και σαφείς. (Scott, 1995 στο Le Grew & Calvert, 1998, edited by Latchem & Lockwood) Στα προαναφερθέντα εκπαιδευτικά ιδρύματα κυριαρχεί μια «μαθησιακή κουλτούρα», όπως αυτή αποκαλείται, η οποία έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

1. ενθαρρύνει την αλλαγή,
2. αποδέχεται την έννοια του διαφορετικού και του ξένου,
3. αναπτύσσει φιλελεύθερους, χωρίς προκαταλήψεις ανθρώπους και
4. αποδέχεται τα σφάλματα στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

(Bosworth, 1991)

Αυτά τα χαρακτηριστικά φάνηκαν να έχουν και οι χρήστες του e-class, κάτι το οποίο παρατίθεται αναλυτικά και παρακάτω, όταν γίνεται μια αναλυτική παρουσίαση του σκοπού, των μέσων και των αποτελεσμάτων της παρούσας έρευνας.

Ταυτόχρονα με την μεταβολή της κουλτούρας των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, λόγω της εισόδου της νέας τεχνολογίας, έχει παρατηρηθεί και μια γενικότερα αλλαγή και στον τομέα του πολιτισμού αλλά και της τέχνης, η οποία επιδρά και στον τομέα της εκπαίδευσης. (Minoli, 1996) Εξάλλου, τέχνη και εκπαίδευση είναι στοιχεία αλληλένδετα, αφού μαζί συνθέτουν τον πολιτισμό του εκάστοτε λαού μιας χώρας. Η αλλαγή αυτή στον χώρο της τέχνης αφορά, κυρίως, στην μετατροπή των πολιτιστικών σε καταναλωτικά αγαθά, τα οποία συχνά καθορίζουν και την κοινωνική ή μη αποδοχή των χρηστών τους, καταργώντας όχι

μόνο την μέχρι πρότινος λειτουργική τους αξία αλλά και τα παραδοσιακά τους πλαίσια. (Lang, 1995 στο Edwards, 1997)

Είναι σημαντικό να αναφερθεί εδώ ότι η έννοια της ευελιξίας αναφέρεται στις πρακτικές εκείνες που χρησιμοποιούν κατά το μέγιστο τις δυνατότητες του εκπαιδευόμενου, προσαρμόζοντας ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία στις ανάγκες του και όχι στα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντα του καθηγητή και του ιδρύματος, αντίστοιχα. (Johnson, 1990 στο Latchem & Lockwood, 1998) Βέβαια, βασική προϋπόθεση για την επιτυχία των ανοικτών ιδρυμάτων είναι να απαρτίζονται από φοιτητές που είναι πρόθυμοι να αποδεχτούν τον τρόπο λειτουργίας τους καθώς και γενικότερα τις αξίες τους (Stenhouse, 1967 στο Steeples & Jones, 2002) και είναι σε θέση να «μεταβιβάσουν» την κουλτούρα τους στις επόμενες γενιές (Reynolds & Skilbeck, 1976 στο Dunn & Morgan, 1987). Με άλλα λόγια, πρέπει να είναι έτοιμοι να ενταχθούν στην κουλτούρα των ιδρυμάτων αυτών και να είναι πρόθυμοι να «συνυπάρξουν» έστω και διαδικτυακά με εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους από ολόκληρο τον πλανήτη. Δεν είναι, εξάλλου, λίγες οι περιπτώσεις που είναι απαραίτητο να συνεργαστούν κάποιοι από αυτούς προκειμένου για την ολοκλήρωση κάποιων projects. Η υπομονή, λοιπόν, η επιμονή και η πίστη σε έναν κοινό σκοπό είναι αναγκαία σε αυτές τις περιπτώσεις, (Naisbitt, 1982 στο Merrill, Tolman, Christensen, Hammons, Vincent & Reynolds, 1986) διότι, κατά τον Goldsmith, «η αμφισβήτηση ενός εκπαιδευτικού συστήματος από τους ίδιους τους συμμετέχοντες σε αυτό είναι ο καλύτερος τρόπος για την καταστροφή του». (Goldsmith, 1993 στο Matthewson & Thaman, 1998 edited by Latchem & Lockwood, 1998)

Η ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

Έχει διατυπωθεί κατά καιρούς η άποψη ότι η μαθησιακή κουλτούρα αναπτύσσεται με τον ίδιο τρόπο όπως και οποιαδήποτε άλλη κουλτούρα, δηλαδή εξελισσόμενη και προσαρμοσμένη στις ανθρώπινες ανάγκες της εκάστοτε εποχής. (Chawla & Renesch, 1995 στο Davenport & Prusak, 1998) Είναι, εξάλλου, γνωστό το γεγονός ότι οι εργαζόμενοι τώρα έχουν ένα μεγαλύτερο εύρος ικανοτήτων αλλά και δεξιοτήτων και είναι σε θέση να κατανοούν αλλά και να προτείνουν λύσεις όχι μόνο πάνω στο αντικείμενο της δικής τους εργασίας αλλά και της εργασίας των άλλων. Με άλλα λόγια, οι προαναφερθέντες έχουν ήδη μάθει να αναπτύσσουν μια μαθησιακή συμπεριφορά, πράγμα ιδιαίτερα σημαντικό για την εξέλιξη αλλά και παραμονή τους σε έναν οργανισμό, καθώς μετατρέπονται σταδιακά σε σημαντικούς ανθρώπους για αυτόν. (Meister, 1998 στο Davenport & Prusak, 1998)

Η δημιουργία, δε, μιας τέτοιας μαθησιακής κουλτούρας περιλαμβάνει την μεταβολή σε τρεις βασικές περιοχές:

1. στην στάση/ συμπεριφορά των ανθρώπων και στην ατμόσφαιρα που επικρατεί στους οργανισμούς, όπου αυτοί απασχολούνται αλλά και στην καθημερινή τους ζωή,
2. στις δομικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί αλλά και που θα γίνουν στο οργανισμό που τα άτομα εργάζονται και
3. στην ανάλυση αλλά και τοποθέτηση των πραγμάτων σε μια ορισμένη σειρά αλλά και θέση, προκειμένου να γίνονται σαφείς οι ρόλοι και οι δραστηριότητες του κάθε ατόμου στον οργανισμό αυτό.

Όλα τα παραπάνω μπορούν να πραγματοποιηθούν μόνο με την συνεισφορά ενός οργανισμού, ο οποίος θα είναι σε θέση να ενδυναμώσει τις αναγκαίες για την μεταβολή αυτή συνισταμένες. Είναι, δε, αποδεκτό από όλους ότι ο οργανισμός μπορεί να συμβάλει αποφασιστικά στην καλλιέργεια ενός κλίματος μαθησιακής κουλτούρας, αφού μπορεί να διαθέσει το χρόνο αλλά και τα ανάλογα χρήματα προκειμένου να δώσει τις αναγκαίες πληροφορίες και την απαραίτητη καθοδήγηση στους υπαλλήλους του, ώστε να τους κάνει περισσότερο αυτόνομους. (Senge, 1990 στο Jones & O' Shea, 2004)

Εξάλλου, θα πρέπει να γίνει σαφές το γεγονός ότι μπορούν εύκολα να «κινηθούν» αλλά και να προσαρμοστούν στο «πως» αλλά και στο «που» της διαδικασίας διαμόρφωσης μιας κουλτούρας της μάθησης. (Barker, 1992 στο Rosenberg, 2001) Με άλλα λόγια οι οργανισμοί κατορθώνουν να εστιάζουν σε ένα πολύ βασικό κομμάτι της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, στην διαμόρφωση μιας κουλτούρας μάθησης, που θα είναι ευέλικτη στις σύγχρονες αλλαγές, χωρίς να δαπανούν χρόνο αλλά και χρήματα ώστε να «ανακαλύψουν και πάλι τον τροχό». (Brinkerhoff & Gill, 1994 στο Rosenberg, 2001) Πρακτικά, κάτι τέτοιο συνεπάγεται ότι οι ίδιοι οι οργανισμοί θα πρέπει να ξεπεράσουν τις προκαταλήψεις τους ότι η μάθηση και η εργασία είναι δύο διαφορετικά πράγματα, ότι η διαδικασία της μάθησης πραγματοποιείται μόνο στις αίθουσες ενός σχολείου και ότι η εκπαίδευση και η μάθηση είναι το ίδιο πράγμα. (Hammer & Champy, 1997 στο Rosenberg, 2001)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μιας τέτοιας προσπάθειας αποτελεί η Ευρώπη και συγκεκριμένα οι οργανισμοί της, οι οποίοι καταβάλλουν συνεχείς προσπάθειες ώστε να μπορέσουν να εμψυχήσουν στους ανθρώπους τους την κουλτούρα αλλά και την νοοτροπία των ξένων λαών, προκειμένου για την επικράτηση μιας κοινής κουλτούρας τόσο στο επίπεδο των ηθών, των εθίμων, της γλώσσας και των παραδόσεων όσο και στο επίπεδο της εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, βασικός στόχος της Ευρώπης αποτελεί η προσαρμογή αλλά και η μοντερνοποίηση της εκπαίδευσης

αλλά και των συστημάτων εκπαίδευσης στα διεθνή δεδομένα, ώστε να είναι δυνατή η ανάπτυξη μιας συνολικής και μιας από κοινού στρατηγικής μεταξύ των κοινοτήτων της. Ο λόγος, δε, για τον οποίο αναφέρεται η Ευρώπη και όχι άλλη ήπειρος σαν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα προσπάθειας διαμόρφωσης μιας κοινής μαθησιακής κουλτούρας είναι ότι στις υπόλοιπες ανεπτυγμένες ηπείρους, όπως για παράδειγμα στην Αμερική κάτι τέτοιο έχει επιτευχθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό, σε αντίθεση με την Ευρώπη η οποία παρουσιάζει ακόμη σημαντικές αδυναμίες. (Commission of the European Communities, 2000) Οι παραπάνω, λοιπόν, προσπάθειες επίτευξης μιας κοινής κουλτούρας μάθησης αλλά και νοοτροπίας έχει επιχειρηθεί στο παρελθόν και συνεχίζει να επιχειρείται μέχρι και σήμερα με την βοήθεια του e-learning αλλά και οποιασδήποτε άλλης διαδικασίας εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Εδώ, ανήκουν αρκετοί οργανισμοί παγκοσμίου φήμης ανάμεσα στους οποίους, η Dell, η Vodafone, η Cisco, η Oracle, η Microsoft, κ.α. βασική θέση των οποίων είναι το ρητό «βλέπω, αισθάνομαι, αλλάζω».

ΜΕΡΟΣ 4^ο : Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ (E-LEARNING).

Η ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η αλματώδης ανάπτυξη της τεχνολογίας και κυρίως της επιστήμης της πληροφορικής τον προηγούμενο αιώνα έχει προκαλέσει σημαντικές αλλαγές, τέτοιες ώστε να θεωρείται ότι ένα μεγάλο τμήμα της μόρφωσης και κατάρτισης που είχε παρουσιαστεί κατά το παρελθόν είναι πλέον απαρχαιωμένο ή απλώς άσχετο. Ο Barley, μάλιστα, υποστήριξε ότι η χρήση της επιστημονικής και της τεχνικής γνώσης καθώς και η διαχείριση των πληροφοριών θα είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της μεταβιομηχανικής εποχής. (Ackoff, 1971 στο Barley, 1996) Δεδομένου, δε, ότι η μέση διάρκεια ζωής των πληροφοριών που οι άνθρωποι δέχονται καθημερινά είναι μόλις δέκα χρόνια, φαίνεται αναγκαίο για την σύγχρονη βιομηχανία να αναπτύσσει και να υιοθετεί συστήματα διαρκούς εκπαίδευσης, προκειμένου για την συνεχή ενημέρωση του εργατικού δυναμικού της. Εξάλλου, δεν είναι λίγες οι έρευνες εκείνες που συνδέουν ολοένα και περισσότερο την οικονομική ανάπτυξη των σύγχρονων, ευρωπαϊκών αλλά και μη, κοινωνιών με την εξέλιξη στο πεδίο των «νέων τεχνολογιών», δηλαδή με τις τηλεπικοινωνίες, με την ηλεκτρονική και την πληροφορική. Με άλλα λόγια, η κοινωνία της πληροφορίας είναι (ή θα πρέπει να είναι) η κοινωνία της γνώσης. (Gates, 1996 στο Εμβαλωτής, 2002)

Βέβαια, η πρόσβαση των ποικίλων ευρωπαϊκών χωρών στην δια βίου εκπαίδευση δεν είναι παντού η ίδια, αντίθετα, φαίνεται να ποικίλει σημαντικά. Μάλιστα, οι διαφορές αυτές μπορούν να παρατηρηθούν ακόμη και στα σύνορα του ίδιου κράτους. Έτσι, έχει διαπιστωθεί ότι στις νότιες και περισσότερο απομακρυσμένες χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας, η πρόσβαση των ανθρώπων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι περισσότερο περιορισμένη σε σχέση με τις κεντρικότερες περιοχές, όπου η προαναφερθείσα είναι αρκετά ανεπτυγμένη. Ένας πιθανός λόγος για αυτό μπορεί να είναι η διαφοροποίηση που υφίσταται στην κουλτούρα και γενικά στον πολιτισμό των κρατών αυτών. Μια ακόμη σημαντική διάσταση της δια βίου εκπαίδευσης αφορά την σύνθεση του πληθυσμού. Έρευνες στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η πλειοψηφία των πόρων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αφιερώνεται στην διδασκαλία των σπουδαστών της πλήρους απασχόλησης. Η, δε, ανάμειξη των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στην συνεχιζόμενη εκπαίδευση φαίνεται να είναι επιτακτική ανάγκη για όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, καθώς θεωρείται ότι τα παραπάνω θα βοηθήσουν στον εκσυγχρονισμό και στην αναβάθμιση των γνώσεων αλλά και των

δεξιοτήτων του υφιστάμενου εργατικού δυναμικού. (Gibson, 1984 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991)

Αλλά πως γεννήθηκε η ιδέα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης; Ιστορικά κείμενα υποστηρίζουν ότι η παραπάνω δημιουργήθηκε όταν ο κάτοικος μιας σπηλιάς, ο επονομαζόμενος ως Thoκ, παρείχε συμβουλές στους ανθρώπους του χωριού για το πώς αυτοί θα μπορούσαν να επιβιώσουν καλύτερα σε ένα τέτοιο μέρος. Μάλιστα, θεωρούνταν τόσο σπουδαίος και ικανός, ώστε πολλοί από αυτούς να του προσφέρουν διάφορα δώρα, κυρίως, φαγητό και ρουχισμό, προκειμένου να λάβουν μια συμβουλή από αυτόν. Σιγά-σιγά, ο Thoκ, αναγνωρίζοντας τις ανάγκες του χωριού, αποφάσισε να δημιουργήσει ένα πρωτότυπο για την εποχή εκείνη σύστημα επικοινωνίας, το οποίο αποτελούνταν από ένα φύλλο μπανανιάς και στο οποίο ο ίδιος είχε δώσει το σχήμα του σημερινού μεγάφωνου, ώστε η φωνή του να μπορεί να ακούγεται όσο το δυνατόν μακρύτερα και σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους. Βέβαια, πολλοί ήταν εκείνοι που αμφισβήτησαν την ανακάλυψη του Thoκ, ενώ δεν ήταν λίγοι αυτοί που την αντιμετώπισαν με καχυποψία, ακόμα και με φόβο. Αν και η μέθοδος αυτή δεν φάνηκε στην πάροδο των χρόνων να έχει μεγάλη εκπαιδευτική αξία, εντούτοις δεν έπαψε να αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια «ανοικτής εκπαιδευτικής διαδικασίας». (Sewart, Keegan & Holmberg, 1985 στο Ανθούλιας, 1989)

Ο τρόπος, δε, με τον οποίο διαμορφώθηκαν μετέπειτα τα πανεπιστήμια των περισσότερων ευρωπαϊκών αλλά και αμερικάνικων χωρών, δεν φάνηκε να διαφέρει σημαντικά από εκείνον βάση του οποίου είχαν διαμορφωθεί οι σπηλιές των πρωτόγονων ανθρώπων, αφού και τα δύο παρείχαν ασφάλεια, γνώσεις αλλά και εμπειρίες σε έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων. Παράλληλα, η λογική και των δύο ήταν η βελτίωση με διάφορους τρόπους της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων (αν και τα μέσα που διατίθεντο σε κάθε περίπτωση διέφεραν σημαντικά -φύλλο μπανανιάς για τους πρωτόγονους ανθρώπους, τεχνολογία και ποιοτικά μηχανήματα για την σύγχρονη εποχή). Στην, δε, νεότερη περίοδο η ανακάλυψη του έντυπου υλικού υπήρξε μια εξαιρετική καινοτομία της εποχής εκείνης, αφού έδινε την δυνατότητα της ενημέρωσης σε μια ευρύτατη μάζα του ανθρώπινου πληθυσμού αναφορικά με ποικίλες επιστημονικές προόδους, ακόμα και μετά από τον θάνατο των συγγραφέων των βιβλίων αυτών. Με άλλα λόγια, άρχισε να υφίσταται μια νέα εποχή στην έννοια της γνώσης, αφού μέσω των βιβλίων ήταν δυνατή η πρόσβαση όλων των ανθρώπων σε αυτά, ακόμα και για εκείνους που ζούσαν στις περισσότερες απομακρυσμένες περιοχές του κόσμου και σε περιόδους, ανεξάρτητες από εκείνες που πραγματοποιούνταν οι ανακαλύψεις αυτές. (Mager, 1991 στο DiSessa, 2000)

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΗΝ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι πρωτοβουλίες της ευρωπαϊκής κοινότητας και οι ενέργειές της για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό εκφράστηκαν μέσα από το πρόσωπο και τις δραστηριότητες της Winifred Ewing, η οποία τον Μάιο του 1987 υπέβαλε προς το κοινοβούλιο μια έκθεση για τα «ανοικτά πανεπιστήμια». Πράγματι, η πρότασή της εισακούστηκε και έτσι τον Ιούλιο του ίδιου έτους το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε ψήφισμα για τα «ανοικτά πανεπιστήμια» (έγγρ. Α 2-69/87), μέσα στο οποίο περιλαμβάνονταν μεγάλος αριθμός συστάσεων, απευθυνόμενων στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχετικά με την υποστήριξη αυτού του μεγαλόπνοου σχεδίου στον τομέα της εκπαίδευσης. Στα πλαίσια αυτού του ψηφίσματος η Ευρωπαϊκή Ένωση ζητούσε από τα κράτη μέλη της να εφαρμόσει τις ακόλουθες προτάσεις:

- I. να συνεχίσει την συλλογή και την διάδοση των πληροφοριών για τα ανοικτά πανεπιστήμια μέσω του δικτύου Eurgydice,
- II. να συντάξει έκθεση μέσα σε κάποιο προσδιορισμένο από την Ευρωπαϊκή Ένωση χρόνο αναφορικά, όχι μόνο με τα υπάρχοντα αλλά και με τα μελλοντικά ανοικτά πανεπιστήμια, δίνοντας ταυτόχρονα πληροφορίες για την σύνθεση, την δομή αλλά και την λειτουργία τους,
- III. να εντάξει τα ανοικτά πανεπιστήμια στην ανάπτυξη των σύγχρονων αλλά και προηγμένων τεχνολογιών, κυρίως μέσω του προγράμματος DELTA,
- IV. να διερευνήσει τους σκοπούς ίδρυσης ενός ανοικτού πανεπιστημίου και τις πιθανές σκοπιμότητες της κάθε χώρας από αυτό και
- V. να εξασφαλίσει την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή των ανοικτών πανεπιστημίων στα κοινοτικά σχέδια και ιδιαίτερα στα προγράμματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αλλά και κατάρτισης, όπως είναι το ERASMUS και το COMETT. Τα προαναφερθέντα, όπως είναι γνωστό από τους περισσότερους σήμερα, αποτέλεσαν και εξακολουθούν να αποτελούν προγράμματα ανταλλαγής σπουδαστών και προσωπικού από τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σκοπό την γνώση όχι μόνο της διαφορετικής κουλτούρας, γλώσσας αλλά και του πολιτισμού πολλών και διαφορετικών λαών. Ειδικότερα, ως προς το πρόγραμμα COMETT, μπορεί να υποστηριχθεί ότι έχει εξελιχθεί στο COMETT II, σκοπός του οποίου είναι μεταξύ των άλλων η προώθηση υλικού ανοικτής διδασκαλίας και μαθημάτων για την βιομηχανία με ευνοϊκή σχέση μεταξύ κόστους αλλά και απόδοσης.

Όμως, ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν φαίνεται να περιορίζεται κάπου εδώ, μιας και οι προσπάθειές της επεκτείνονται και στο πεδίο της ανταλλαγής πληροφοριών, μεταφοράς μαθημάτων και πιστωτικών ακαδημαϊκών μονάδων μεταξύ των πανεπιστημίων που παρέχουν την δυνατότητα της εξ αποστάσεως διδασκαλίας. Παράλληλα, αυξημένο φαίνεται να είναι το ενδιαφέρον της απέναντι στις ειδικές ανάγκες και στα προβλήματα που φαίνεται να έχουν οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τα οποία και προσπαθεί να επιλύσει μέσω των κοινοτικών της προγραμμάτων, όπως είναι τα ERASMUS, COMETT, DELTA, LINGUA και FORCE. Ειδικά, ως προς το τελευταίο μπορεί να ειπωθεί ότι πρόκειται για ένα πρόγραμμα, το οποίο εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στις 29 Μαΐου του 1990 και το οποίο αποσκοπεί, όχι μόνο στην υποστήριξη των πολιτικών που εφαρμόζονται από την κοινότητα στον τομέα της συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης, αλλά και στην μεταφορά των νεωτεριστικών προσεγγίσεων της εκπαίδευσης των ενηλίκων στα πλαίσια των επιχειρήσεων. Το, δε, πρόγραμμα DELTA, έχει ως στόχο του την πραγματοποίηση ορισμένων ερευνών αναφορικά με την υφιστάμενη αλλά και την μελλοντική εφαρμογή ανεπτυγμένων τεχνολογικών συστημάτων στα ανοικτά πανεπιστήμια με σκοπό την επέκταση της μάθησης σε όλο και περισσότερες χώρες. Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα έχει προχωρήσει στην διαμόρφωση και ενός άλλου προγράμματος, εξίσου σημαντικού στην ανάπτυξη της δια βίου εκπαίδευσης, του επονομαζόμενου ως EUROTECNET, το οποίο εξελίχθηκε στο EUROTECNET II, η δραστηριότητα του οποίου άρχισε το 1990. Η φιλοσοφία του δεν φαίνεται να διαφέρει πολύ από εκείνη του πρώτου. (Helsel & Roth, 1990 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991) Το, δε, Erasmus στοχεύει στην ενίσχυση της κινητικότητας των φοιτητών. (Kiesler, Siegel & McGuire, 1984 στο Bull, 1997) Τα προαναφερθέντα προγράμματα φαίνεται να έχουν και έναν επιπλέον σκοπό, που δεν είναι άλλος από την συνεχή βελτίωση της ποιότητας των ιδρυμάτων σε όλες τις χώρες που υποστηρίζουν την δια βίου εκπαίδευση. Κάτι τέτοιο το επιτυγχάνουν με την περιορισμένη αποδοχή σπουδαστών στα ανοικτά πανεπιστήμια και με την ύπαρξη ενός συνεχούς «διαλόγου» με τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής. Τα, δε, κριτήρια που τίθενται για την εξυπηρέτηση των παραπάνω σκοπών τους είναι αρκετά αυστηρά και συνίσταται στην προσεκτική επιλογή των φοιτητών των ιδρυμάτων, αλλά και στην κριτική στάση τους απέναντι στα πρότυπα και στις ανέσεις που παρέχονται σήμερα, προκειμένου για την υιοθέτηση και αποδοχή, αντίστοιχα, των καλύτερων αλλά και περισσότερο ποιοτικών εξ αυτών. (Hughes, 1993 στο Ehrmann, 1997)

Επειδή, όμως, αρκετά από τα προγράμματα αυτά είναι αρκετά δαπανηρά για τις χώρες που τα εφαρμόζουν, προτιμώνται όλο και περισσότερο τα εξελιγμένα ηλεκτρονικά μέσα, τα οποία παρουσιάζονται παρακάτω και τα οποία επιτυγχάνουν

την δυναμική κινητικότητα των ατόμων σε ένα διαρκώς αναπτυσσόμενο δίκτυο γνώσης. (Bull, 1997)

ΤΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Πολλά από τα παρακάτω ηλεκτρονικά μέσα επίτευξης της συνεχιζόμενης και από απόσταση εκπαίδευσης είναι σχετικά φθηνά ως προς το κόστος χρήσης τους, για αυτό και χρησιμοποιούνται ευρύτατα από μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού. Παρόλα αυτά, δεν είναι λίγοι και οι άνθρωποι εκείνοι που λόγω οικονομικών προβλημάτων δυσκολεύονται ακόμα και για την αγορά ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή, δηλαδή ενός μηχανήματος απολύτως αναγκαίου για την πραγματοποίηση των σπουδών τους. Επειδή, λοιπόν, έγινε γρήγορα κατανοητό από όλες τις ανεπτυγμένες χώρες ότι όλοι οι άνθρωποι πρέπει να έχουν δικαίωμα στην μάθηση, βρέθηκαν ποικίλοι τρόποι βοήθειας των φοιτητών. Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν ήταν η διευκόλυνση της αρχικής αγοράς ενός τέτοιου μηχανήματος, η δωρεάν αναβάθμιση των ήδη υπαρχόντων ηλεκτρονικών υπολογιστών (για όσους πριν είχαν την τύχη να διαθέτουν), η δυνατότητα λήψης δανείου προκειμένου για την αγορά αυτών και η ευχέρεια χρήσης των μηχανημάτων αυτών των εκάστοτε πανεπιστημίων. (Rheingold, 1991 στο Bull, 1997)

Είναι, πάντως, σαφές το γεγονός ότι σε μια τέτοια μορφή εκπαίδευσης προτιμάται το έντυπο σε σχέση με το ακουστικό υλικό για πολλούς λόγους, όπως είναι οι ακόλουθοι:

1. Είναι «φορητό», δηλαδή, μπορεί να μεταφερθεί και να χρησιμοποιηθεί από κάθε εκπαιδευόμενο σε οποιαδήποτε χρονική στιγμή εκείνος θελήσει.
2. Είναι αποτελεσματικό, κυρίως, για την παράδοση εκπαιδευτικού υλικού μεγάλου όγκου.
3. Είναι οικείο και αποδεκτό από το μεγαλύτερο μέρος των εν δυνάμει φοιτητών.
4. Δίνει την δυνατότητα στους εκπαιδευόμενους να καθορίσουν τον ρυθμό μελέτης του, ανάλογα με τις υποχρεώσεις και τα ενδιαφέροντα τους.
5. Η παραγωγή και η αναπαραγωγή του έχει μικρό, συνήθως, κόστος.
6. Μπορεί εύκολα να αναθεωρηθεί και να μετατραπεί, κυρίως, με την βοήθεια των σύγχρονων επεξεργαστών κειμένου, πράγμα το οποίο δεν συμβαίνει με άλλα μέσα επικοινωνίας, όπως με τις ταινίες video ή με τις ραδιοφωνικές εκπομπές, όπου μια τέτοια διαδικασία είναι

αρκετά χρονοβόρα και δαπανηρή. (Gardner, 1999 στο Northedge, 2000)

Βέβαια, το έντυπο υλικό ως μέσο για την διδασκαλία μαθημάτων από απόσταση παρουσιάζει και ορισμένα μειονεκτήματα. Έτσι:

1. Δεν είναι δυνατή η παρουσίαση σε αυτό ήχου αλλά και κίνησης. Μπορεί, βέβαια, το έντυπο υλικό να συνοδευτεί και από οπτικοακουστικό, όταν κάτι τέτοιο κριθεί αναγκαίο.
2. Απουσιάζει στο έντυπο υλικό κάθε είδους αλληλεπίδραση του εκπαιδευόμενου με τον εκπαιδευτή. (Rowntree, 1994 στο Κόκκος, Λιοναράκης, Ματράλης & Παναγιωτακόπουλος, 1998)

Είναι σημαντικό να τονιστεί, εδώ, ότι αυτή η «επαφή», έστω και αν σε αρκετές περιπτώσεις είναι πλασματική, μπορεί να επιτευχθεί με την βοήθεια άλλων μέσων επικοινωνίας και διδασκαλίας των μαθημάτων στα ανοικτά πανεπιστήμια, όπως είναι για παράδειγμα με την χρήση της κασέτας. Τα πλεονεκτήματά της είναι αρκετά, όπως το ότι πληροφορεί τους εκπαιδευόμενους με τρόπο ζωντανό και κατανοητό, δραματοποιεί και αποτελεί έναυσμα για νέες ιδέες με τρόπο ευέλικτο, αρκετά φθινό και απλό. (Δεληγιάννης, Κυριακίδης, 1995 στο Βεργίδης, 2003) Τον ίδιο ρόλο μπορεί να διαδραματίσει και το βίντεο, το οποίο διαθέτει μια ιδιαίτερη δυναμική, την εικόνα με την βοήθεια της οποίας κάθε εν δυνάμει φοιτητής έχει την δυνατότητα να αναπτύξει ποικίλες δεξιότητες και να αποκομίσει πολλές εντυπώσεις, πράγμα δύσκολο στην περίπτωση διδασκαλίας του μέσω του έντυπου υλικού. (Kaminsky & Walker, 1993 στο Λιοναράκης, Ματράλης & Παναγιωτακόπουλος, 1998)

Συνολικά, λοιπόν, από τα προαναφερθέντα μπορεί να διατυπωθεί η άποψη ότι ο ηλεκτρονικός υπολογιστής και οι υπηρεσίες που αυτός προσφέρει μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά στην εκπαιδευτική διαδικασία, αρκεί να χρησιμοποιείται με τρόπους που θα λειτουργούν προς όφελος των σπουδαστών. Η εκπαίδευση μέσω του ηλεκτρονικού υπολογιστή (στην διεθνή βιβλιογραφία έχει επικρατήσει ο όρος "Computer Based Education") μπορεί να έχει πολλές και διαφορετικές χρήσεις στην διαδικασία της μάθησης, μιας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως:

1. μέσο αναζήτησης βιβλιογραφίας και επαφής με βιβλιοθήκες με χρήση του internet,
2. μέσο για φοιτητές με ειδικές ανάγκες (με την βοήθεια του συστήματος braille στην οθόνη ή στο πληκτρολόγιο, με μεγέθυνση ορισμένων περιοχών της εικόνας και με συνθεσάιζερ ομιλίας),
3. μέσο εκπαιδευτικής αξιολόγησης αλλά και βαθμολόγησης (διαμέσου της εισαγωγής απαντήσεων στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και στατιστικής ανάλυσης των αποτελεσμάτων),

4. επικοινωνιακό μέσο, αφού διαμέσου αυτού είναι δυνατή η μετάδοση ήχου και εικόνας (το τελευταίο με την βοήθεια των τηλεσυνανήσεων) καθώς και η μεταφορά μηνυμάτων με την βοήθεια του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. (Παναγιωτακόπουλος, 1997 & Παπάς, 1989 στο Λιοναράκης, Ματράλης & Παναγιωτακόπουλος, 1998)

Πάντως, τα μέσα που χρησιμοποιούνται ευρύτατα σήμερα προκειμένου για την μετάδοση γνώσεων στους φοιτητές από απόσταση παρουσιάζονται αναλυτικά παρακάτω.

1. Το ηλεκτρονικό μήνυμα (e-mail)

Το περισσότερο διαδεδομένο μέσο της δια βίου εκπαίδευσης, κυρίως λόγω της ευκολίας στην χρήση του, παρουσιάζεται εκείνο της ανταλλαγής γραπτών μηνυμάτων (e-mail) διαμέσου του Παγκόσμιου Ιστού. Πρόκειται για μια μορφή επικοινωνίας όπου υπάρχει μια καθυστέρηση στην λήψη και στην απάντηση ενός μηνύματος ανάμεσα στον πομπό και στον δέκτη αυτού. Ως μέθοδος χρησιμοποιείται ακόμα και κατά την διάρκεια των εξεταστικών περιόδων των φοιτητών, μιας και το κόστος αποστολής των θεμάτων είναι σχεδόν μηδενικό, ενώ ο χρόνος που απαιτείται για την γραφή αλλά και την αποστολή του είναι πάρα πολύ μικρός. (Berenferd, 1996 στο Μιχαηλίδης, 1999) Από την στιγμή που οι σπουδαστές θα λάβουν το προς επεξεργασία υλικό, έχουν όλη την ευχέρεια του χρόνου να προετοιμάσουν τις απαντήσεις και να τις αποστείλουν, πάλι με τον ίδιο τρόπο, στους καθηγητές τους, οι οποίοι με την σειρά τους θα τις επεξεργαστούν και θα ανακοινώσουν τον βαθμό επίδοσης του εκάστοτε φοιτητή με την αποστολή ενός νέου ηλεκτρονικού μηνύματος. Η διαδικασία αυτή, αν και ακούγεται συχνά περίπλοκη, είναι πάρα πολύ απλή, αφού μεταξύ όλων των άλλων επιτρέπει τόσο στους σπουδαστές όσο και στους δασκάλους να μπορούν να επικοινωνούν σε έναν ενοποιημένο, κοινό για όλους χρόνο, τον χρόνο του internet. Αυτό σημαίνει ότι παύουν να υφίσταται εμπόδια ως προς το πότε θα πρέπει να ανταλλάξουν μηνύματα οι μεν με τους δε (για παράδειγμα, παραδοσιακά ήταν λογικό η επικοινωνία αυτή ανάμεσά τους να πραγματοποιούνταν μόνο κατά την διάρκεια της ημέρας και όχι την νύχτα), αφού ο πομπός μπορεί να στέλνει ένα ηλεκτρονικό μήνυμα αργά την νύχτα και να το διαβάσει ο δέκτης νωρίς το πρωί της επόμενης μέρας. Με αυτόν τον τρόπο εκμηδενίζονται και οι αποστάσεις μεταξύ των επικοινωνούντων ανθρώπων και μάλιστα, το κόστος που κάποτε χρειάζονταν για την αποστολή ενός γράμματος ανάμεσα σε δύο πολύ μακρινές χώρες (λόγου χάρη, Ελλάδα- Καναδά) τώρα παύει να υφίσταται χάρη στην βοήθεια του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Ως μέθοδος χρησιμοποιείται σε πολύ

μεγάλο ποσοστό από τους πολίτες, λόγω, όπως προαναφέρθηκε, του χαμηλού κόστους του. Το βασικό του μειονέκτημα είναι η μικρή, συνήθως, καθυστέρηση που υφίσταται στην ανταλλαγή των μηνυμάτων μεταξύ των δύο μερών, αφού δεν συνίσταται στην επί τόπου μετάβαση των πληροφοριών. Ένα άλλο αρνητικό του στοιχείο είναι το γεγονός ότι δεν είναι δυνατή η πρόσωπο με πρόσωπο επαφή μεταξύ του πομπού και του δέκτη του μηνύματος. Το πρόβλημα αυτό, αρχικά, αντιμετωπίστηκε με την βοήθεια ενός μικροφώνου, προκειμένου για την ύπαρξη μιας ακουστικής επαφής μεταξύ των δύο μερών της επικοινωνίας, ενώ την τελευταία δεκαετία χρησιμοποιείται η μέθοδος και της οπτικής επαφής μέσω της χρήσης μικρών καμερών στους υπολογιστές. (Hammon & Albiston, 1998)

2. Η ακουστική επικοινωνία (audio conferencing)

Η μέθοδος αυτή είναι η λιγότερο δαπανηρή, η πιο ευέλικτη και η περισσότερο αποτελεσματική προκειμένου για την επίτευξη μιας επικοινωνίας σε «αληθινό χρόνο» μεταξύ των λαών που βρίσκονται σε διαφορετικές και συχνά, αρκετά, απομακρυσμένες χώρες (δηλαδή, μιας επικοινωνίας όπου ο πομπός θα μιλάει και ο δέκτης θα απαντάει σε σχεδόν μηδενικό χρόνο, σαν να επρόκειτο για μια «αληθινή επαφή»). Στην περίπτωση αυτή είναι δυνατόν οποιαδήποτε τηλεφωνική συσκευή να μπορεί να αποτελέσει ένα τεχνικό μέσο για την έναρξη μιας τέτοιας μορφής επικοινωνίας, αφού οι σπουδαστές, οι καθηγητές και κάθε μέλος ενός ανοικτού πανεπιστημίου μπορούν να ανταλλάξουν απόψεις, είτε βρίσκονται στο σπίτι τους, είτε στο γραφείο τους, είτε σε οποιοδήποτε άλλο μέρος της αρεσκείας τους. Σε μια περισσότερο εξελιγμένη της μορφή η μέθοδος αυτή συνίσταται στην χρήση δυο τηλεφωνικών γραμμών ή μιας γραμμής ISDN ή μιας σύνδεσης υψηλής ταχύτητας. Κατά την διάρκεια, δε, της συνομιλίας τους οι σπουδαστές έχουν την δυνατότητα να παρακολουθούν κοινά γραφικά αλλά και ένα κοινό κείμενο στην οθόνη του υπολογιστή τους. (Bruce, Peyton & Batson, 1993 στο Ehrmann, 1997)

3. Η τηλεσυνδιάσκεψη (video conference)

Πρόκειται για μια ιδιαίτερος δαπανηρή μέθοδο επικοινωνίας, η οποία χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από πολυεθνικές εταιρίες ή από ξένα ιδρύματα με υψηλά έσοδα σε ετήσια βάση. Μέσω αυτής δίνεται η δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ πολλών και διαφορετικών λαών σε «αληθινό χρόνο» και με οπτική επαφή μεταξύ τους. Χρησιμοποιείται, συνήθως, για συζητήσεις μεταξύ μικρών γκρουπ ατόμων, αφού η ύπαρξη περισσότερων ανθρώπων θα σήμαινε αυτόματα και την αύξηση του

χρόνου ομιλίας της ομάδας αυτής και κατά επέκταση των χρημάτων που θα έπρεπε να δαπανηθούν για αυτήν. Ακόμη, εφαρμόζεται σε εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά προγράμματα, σε ιατρικές διαγνώσεις από απόσταση, σε μη προγραμματισμένα συμβούλια έκτακτων αναγκών, σε επαγγελματικές ενημερώσεις και σε αντιμετώπιση κρίσιμων αλλά και απροσδόκητων εξελίξεων σε βιομηχανικούς ή σε κρατικούς οργανισμούς. Ανάλογο μέσο προκειμένου για την επίτευξη της επικοινωνίας των ατόμων από διαφορετικές και απομακρυσμένες περιοχές είναι και η εικονοτηλεφωνία (videotelephony), η οποία βασίζεται στην χρήση ενός εικονοτηλεφώνου (videophone ή picturephone), το οποίο διαθέτει πέρα από το ακουστικό και το μικρόφωνο που έχουν τα κοινά τηλέφωνα, μια τηλεοπτική μηχανή λήψης και έναν τηλεοπτικό δέκτη, ενσωματωμένα συνήθως σε μια συσκευή. Έτσι, οι συνομιλητές μπορούν να βλέπουν ο ένας τον άλλον καθώς μιλούν ή καθώς ανταλλάζουν πληροφορίες μεταξύ τους. Το μέσο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί σήμερα με την βοήθεια του δικτύου ISDN, με περιορισμένη όμως ποιότητα εικόνας. (Βουλοδήμου, 1995 στο Αδαμόπουλος, 2002)

Συνολικά, πάντως, μπορεί να διαπιστωθεί πειραματικά το γεγονός ότι οι φοιτητές εκείνοι που χρησιμοποίησαν τις παραπάνω μεθόδους είχαν υψηλότερες επιδόσεις, κυρίως στον προφορικό τους λόγο, σε σχέση με εκείνους που εκπαιδεύτηκαν με βάση τις παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας. Συγκεκριμένα, οι πρώτοι, της πειραματικής ομάδας δεν φάνηκαν να αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα στην χρήση μιας δεύτερης ξένης γλώσσας, λόγω της επαφής που είχαν και με άλλους λαούς, στην ταχύτητα των απαντήσεων, αφού είχαν περάσει ανάλογες δοκιμασίες και σε άλλες περιπτώσεις και στην έκφραση των απόψεών τους, εφόσον ήταν μια συνηθισμένη για αυτούς διαδικασία. Εξάλλου, οι τεχνικές που στηρίζονται στην σύγχρονη τεχνολογία έχουν αποδειχτεί ότι είναι ταχύτερες και οικονομικότερες στην μετάδοση των ίδιων γνώσεων σε βαθμό τριπλάσιο με τις αντίστοιχες παραδοσιακές. (Smith, 1990 στο Ehrmann, 1997)

4. Το fax

Και αυτή συνίσταται σε μια σχετικά φθηνή μέθοδο ανταλλαγής μηνυμάτων μεταξύ των από απόσταση φοιτητών, καθώς, όχι μόνο τους επιτρέπει την μεταφορά των εργασιών τους από έναν πομπό σε έναν δέκτη, αλλά και την διαμόρφωση συζητήσεων με τους «ηλεκτρονικούς» συνεργάτες τους (άτομα με τα οποία αναλαμβάνουν διαδικτυακά την ολοκλήρωση ενός project). (Reid, 1987 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991)

Αξίζει πάντως να αναφερθεί το γεγονός ότι η επίδραση της σύγχρονης τεχνολογίας στους ανθρώπους και ιδιαίτερα στους φοιτητές από απόσταση, οι οποίοι

σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις υφίστανται και στον μεγαλύτερο βαθμό τις συνέπειές της, είναι συχνά καθοριστική. Εξάλλου, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί στόχοι έχουν αλλάξει δραματικά και αυτό γιατί στην σημερινή εποχή οι νέοι διδάσκονται, προκειμένου για την ανάπτυξη ορισμένων μετα-δεξιοτήτων και όχι απλά για την γνώση αυτή καθ' αυτή, όπως συνέβαινε αρκετά χρόνια πριν. Δεν είναι, δε, λίγες οι φορές που το μεγαλύτερο μέρος του βιογραφικού τους σημειώματος πρέπει να αναθεωρηθεί, γιατί είναι ανεπαρκές προς τις απαιτήσεις της εποχής. (Lavio & Good, 1988 στο Bull, 1997) Οι, δε, δάσκαλοι γνωρίζουν ότι κάθε μαθητής μπορεί να παρουσιάσει τρεις «εαυτούς» κατά την διάρκεια της εκπαιδευτικής του διαδικασίας, τον γνωστικό, τον κοινωνικό και τον συναισθηματικό. Αυτό τους καθοδηγεί στο να μην παραθέτουν απλώς τις διαθέσιμες στους φοιτητές τους πληροφορίες, αλλά στο να τους βοηθούν να τις αφομοιώνουν, στο να αναπτύσσουν την κριτική τους σκέψη και στο να σχηματίζουν ομάδες συνεργασίας με τους συμμαθητές τους. Είναι φανερό ότι η «τεχνολογία της πληροφορικής» (information technology), όπως έχει επικρατήσει να ονομάζεται, μπορεί να έχει πολλά πλεονεκτήματα, αρκετά από τα οποία παρατίθενται παρακάτω και τα οποία ξεπερνούν κατά πολύ αυτά της παραδοσιακής μάθησης. (Cavazos & Morin, 1994 στο Bull, 1997)

5. Η επικοινωνία με το τηλέφωνο

Η επικοινωνία αυτού του είδους παρέχει την δυνατότητα της άμεσης επαφής ανάμεσα στον διδάσκοντα και στον διδασκόμενο, για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Το τηλέφωνο βοηθάει σημαντικά όχι μόνο για την παροχή συμβουλών από μέρους ενός καθηγητή στον μαθητή του, αλλά και για την παροχή υποστήριξης αλλά και εμπύχωσης στον τελευταίο προκειμένου για την καλύτερη επίδοση και απόδοση του στον χώρο της εκπαίδευσης. (Cunnigham, 1985 στο Κόκκος, Λιοναράκης, 1998)

6. Οι ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις

Πρόκειται για τις συναντήσεις σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης που πραγματοποιεί ο διδάσκων με τον διδασκόμενο, οι οποίες διεξάγονται σε τακτά χρονικά διαστήματα και διαρκούν 3-4 ώρες. Μέσα στο χρονικό διάστημα του ενός έτους είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν 20-30 ώρες ομαδικών συμβουλευτικών συναντήσεων. Στην διάρκεια αυτών δεν γίνονται συμπληρωματικά μαθήματα, αλλά στόχος τους είναι να δοθούν επεξηγήσεις για το πρόγραμμα σπουδών, να γίνει μια υποστήριξη προς τους διδασκόμενους και μια συζήτηση των προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν στην από απόσταση εκπαίδευση καθώς και μια αξιολόγηση και

ένας προγραμματισμός των εκπαιδευτικών δράσεων. Η, δε, επικοινωνία μεταξύ του δασκάλου με τον μαθητή στις ομαδικές συμβουλευτικές συναντήσεις μπορεί να γίνει με διάφορους τρόπους, όπως είναι το διαδίκτυο, η αλληλογραφία, το φαξ ή και το τηλέφωνο. (Rowntree, 1994 στο Κόκκος & Λιοναράκης, 1998)

ΜΕΡΟΣ 5^ο : ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΤΑ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

1. Ο παράγοντας χρόνος

Τα πλεονεκτήματα της δια βίου εκπαίδευσης είναι πάρα πολλά, ώστε να υπερκαλύπτουν τα όποια μειονεκτήματά της. Συγκεκριμένα, μπορεί να ειπωθεί ότι ένα από τα πιο σημαντικά είναι η εξοικονόμηση και ο έλεγχος του παράγοντα χρόνου για όσους ανθρώπους σπουδάζουν. (Truzzi, 1995 στο Rodgers, 2000) Με άλλα λόγια, δίνεται η δυνατότητα στους πολίτες που συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης από απόσταση να εκπληρώνουν τις δημόσιες αλλά και ιδιωτικές τους υποχρεώσεις, καθώς δεν απαιτείται η φυσική τους παρουσία σε συγκεκριμένες κτιριακές εγκαταστάσεις, πράγμα δεδομένο στην περίπτωση των παραδοσιακών πανεπιστημίων. Έτσι, οι σπουδαστές μπορούν να παρακολουθούν τα μαθήματα της αρεσκείας τους οποιαδήποτε ώρα της ημέρας αυτοί θελήσουν, ακόμα και κατά την διάρκεια της νύχτας, καθώς οι προαναφερθέντες στην συντριπτική πλειοψηφία τους εργάζονται, ενώ αρκετοί από αυτούς (κυρίως οι γυναίκες, χωρίς να αποκλείεται και η ομάδα των ανδρών, που επηρεάζεται και αυτή, απλώς σε μικρότερο βαθμό) δεσμεύονται από άλλους εξίσου σημαντικούς παράγοντες (όπως για παράδειγμα, από την ανατροφή των παιδιών τους ή από άλλες οικογενειακές τους υποχρεώσεις). Ταυτόχρονα, ως προς την διάσταση του χρόνου φαίνεται να επωφελούνται και οι εκάστοτε επιχειρήσεις, παρά τις αντίθετες απόψεις που έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς, αφού παρέχοντας ένα χρονικό διάστημα στους υπαλλήλους τους προκειμένου για την συμμετοχή τους σε αυτού του είδους τα εκπαιδευτικά προγράμματα (χωρίς κάτι τέτοιο να συνεπάγεται συνάμα και την απομάκρυνσή τους από την εταιρία, στην οποία συνεχίζουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους), κατορθώνουν με την πάροδο των ετών να αυξάνουν το κέρδος τους στο πολλαπλάσιο. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται λόγω του γεγονότος ότι το εξειδικευμένο πλέον εργατικό δυναμικό φαίνεται να είναι ενημερωμένο για τις σύγχρονες τάσεις της αγοράς και έτσι, έχει την δυνατότητα να προβλέπει τις ενέργειες των «ανταγωνιστών» του. Ακόμα, ο διδασκόμενος με το σύστημα αυτό εκπαιδεύεται στον χειρισμό σύγχρονων ηλεκτρονικών μηχανημάτων αλλά και μεθόδων, όπως είναι οι τελειοποιημένοι ηλεκτρονικοί υπολογιστές με τα εξελιγμένα προγράμματα που αυτοί διαθέτουν και η τηλεσυνδιάσκεψη, αντίστοιχα. Με τον τρόπο αυτό κατορθώνουν να

ξεφύγουν από τους άλλοτε δεσμευτικούς παραδοσιακούς τρόπους διδασκαλίας (όπως ήταν ο κλασικός πίνακας στα σχολεία και στα πανεπιστήμια) και συνακόλουθα έχουν την ευκαιρία να αποκτούν γνώσεις σύμφωνα με τους δικούς τους ρυθμούς αλλά και τις ανάγκες. (Postman, 1990 στο Berge & Collins, 1993) Με άλλα λόγια, επιτυγχάνεται μια εξατομικευμένη διδασκαλία, που σέβεται τις ανάγκες αλλά και τις ιδιαιτερότητες του κάθε υποψήφιου φοιτητή. (Merrill, Tolman, Christensen, Hammons, Vincent & Reynolds, 1986)

2. Η διάσταση της γεωγραφικής απόστασης

Ένα άλλο πολύ σημαντικό πλεονέκτημα της εκπαίδευσης από απόσταση είναι η συμμετοχή από μέρους όλων των ανθρώπων της γης, όπου και αν αυτοί κατοικούν, στην ενημέρωση αλλά και στην γνώση, πράγμα απίθανο πολλές δεκαετίες πριν, μιας και οι κάτοικοι των απομακρυσμένων περιοχών ήταν αποκομμένοι από κάθε είδους πληροφόρηση, με κίνδυνο συχνά την ίδια τους την ζωή. Σήμερα, όμως, η πιθανότητα αυτή έχει πλέον εκλείψει. Μάλιστα, δεν είναι λίγοι οι νέοι άνθρωποι που ολοένα και περισσότερο εγκαταλείπουν τις μεγαλουπόλεις, προκειμένου να εργαστούν σε ένα πιο ήρεμο και υγιεινό περιβάλλον με την βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας. Δηλαδή, προτιμούν να κατοικούν σε χωριά και σε ορεινές περιοχές προσφέροντας τις υπηρεσίες τους σε μεγάλες επιχειρήσεις μέσω των σύγχρονων ηλεκτρονικών μηχανημάτων και των εξελιγμένων μεθόδων που προσφέρει σήμερα η ηλεκτρονική αλλά και η ρομποτική. Ταυτόχρονα, κατορθώνουν να αποφεύγουν τις άσχημες καιρικές συνθήκες, που σε συνδυασμό με τις μεγάλες αποστάσεις που πρέπει να διανύσουν προκειμένου να φθάσουν στο κοντινότερο πανεπιστήμιο, αποτελούν σημαντικούς ανατρεπτικούς παράγοντες για μια ποιοτική και χωρίς περιορισμούς μάθηση αλλά και έρευνα. (Dixon, 1996 στο Hammon & Albiston, 1998) Σε αυτήν την φιλοσοφία στηρίζεται και η παροχή εκπαίδευσης από μέρους των ανοικτών πανεπιστημίων. Ένα ζήτημα που αφορά την εκπαίδευση από απόσταση και θεωρείται ως ένα αρνητικό στοιχείο της είναι το υψηλό κόστος που συχνά απαιτείται προκειμένου για την πληρωμή των διδάκτρων και την χρήση των εξελιγμένων μηχανημάτων, που απαιτούνται σε ένα τέτοιου είδους σύστημα εκμάθησης.

Βέβαια, τα τελευταία δέκα με δεκαπέντε χρόνια έχουν γίνει και εξακολουθούν να πραγματοποιούνται συνεχείς προσπάθειες για την μείωση του κόστους αυτού, προκειμένου για την χωρίς περιορισμούς συμμετοχή όσο το δυνατόν περισσότερων ανθρώπων στην δια βίου εκπαίδευση. Μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Ένωση παρέχει συχνά αρκετά υψηλά κονδύλια στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, ώστε να είναι

δυνατή η ελεύθερη πρόσβαση όλων στην γνώση. (Levin & Meister, 1984 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986) Συγκεκριμένα, οι προσπάθειες αυτές που προαναφέρθηκαν αφορούν στην ενίσχυση των σπουδαστών των ιδρυμάτων με κάθε τρόπο, αφού μια αύξηση αυτών που αποφοιτούν από τα παραπάνω συνεπάγεται και μια μείωση στα χρήματα που οι τελευταίοι υποχρεούνται να καταβάλλουν προκειμένου για την κάλυψη των διδάκτρων τους. Ταυτόχρονα, στο παραπάνω εγχείρημα περιλαμβάνεται και ο περιορισμός των εξόδων μέσω της μείωσης του χρόνου που χρειάζεται από τους φοιτητές προκειμένου για την ολοκλήρωση ορισμένων προγραμμάτων διδασκαλίας. Ο «χαμένος» αυτός χρόνος αναπληρώνεται συχνά μέσω της αύξησης του χρόνου που οι ίδιοι φοιτητές σπαταλούν ιδιωτικά στο σπίτι τους για το διάβασμά τους. (Shade, 1993 στο Ehrmann, 1997)

3. Η προοπτική μιας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας

Η ενίσχυση αυτού του είδους της εκπαίδευσης από μέρους της ευρωπαϊκής κοινότητας και η συνεχής χρηματοδότηση της μπορεί γρήγορα να οδηγήσει σε μια κοινή κουλτούρα στον τομέα της εκπαίδευσης και άρα στην διαμόρφωση ενός κοινού εκπαιδευτικού πολιτισμού. Απόρροια αυτού θα είναι και η συνακόλουθη ενίσχυση της κινητικότητας στα πλαίσια των ευρωπαϊκών χωρών, αφού όχι μόνο θα επικρατεί ένα ενιαίο περιεχόμενο προγραμμάτων σε όλα τα κράτη μέλη της αλλά και θα διευκολύνεται η πρόσβαση, η διακίνηση και η μεταφορά γνώσεων διαμέσου των συμβολικά «καταργημένων» ευρωπαϊκών συνόρων. Εξάλλου, η βασική στρατηγική της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής την δεκαετία του '90 δεν υπήρξε άλλη από την επέκταση αλλά και διεύρυνση της πρόσβασης των ευρωπαίων πολιτών στην συνεχιζόμενη κατάρτιση κατά την διάρκεια ολόκληρης της εργασιακής τους ζωής. (Arias & Bellman, 1990 στο Ehrmann, 1997)

4. Η ευελιξία και η ταχύτητα μάθησης στην εκπαιδευτική διαδικασία

Ένα θετικό στοιχείο που προσφέρει η συνεχιζόμενη εκπαίδευση και το οποίο υπονοήθηκε πρωτίτερα, μέσω της παρουσίασης των πλεονεκτημάτων της ως προς την διάσταση του χώρου αλλά και του χρόνου, δεν είναι άλλο από την ευελιξία και την ελαστικότητα στον τομέα της παιδείας αλλά και της επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων. Με άλλα λόγια, αυτού του είδους η εκπαίδευση δίνει την δυνατότητα στους σπουδαστές της να ξεπερνούν τους κάθε είδους χρονικούς αλλά και γεωγραφικούς περιορισμούς, περιορίζοντας ταυτόχρονα ορισμένα από τα περιττά έξοδα που δημιουργούσε κάποια χρόνια πριν η παραδοσιακή εκπαίδευση. Δεν ήταν λίγες οι

φορές εκείνες όπου, κατά το παρελθόν, πολλοί άνθρωποι αναγκάζονταν να πληρώνουν αρκετά χρήματα προκειμένου να μεταβούν στον τόπο όπου βρισκόταν το πανεπιστήμιο της αρεσκείας τους και να παρακολουθήσουν τα μαθήματα του ενδιαφέροντος τους. Ακόμη, τα δίδακτρα που τους ζητούνταν συχνά ήταν εξαιρετικά υψηλά, συχνά υψηλότερα και από αυτά που τους ζητούνται σήμερα για την εκπαίδευση από απόσταση, εφόσον ήταν αναγκαία προκειμένου για την κάλυψη των εξόδων για την πληρωμή του διδακτικού προσωπικού και την συντήρηση των κτιριακών εγκαταστάσεων των πανεπιστημίων. Βέβαια, να σημειωθεί ότι τα προβλήματα της παραδοσιακής εκπαίδευσης δεν έχουν εκλείψει σήμερα, παρά την χρήση του παρελθοντικού χρόνου στην παρουσίασή τους, εφόσον αρκετές χώρες, ευρωπαϊκές αλλά και μη, εξακολουθούν να εφαρμόζουν αυτόν τον τρόπο διδασκαλίας. (Cooley, 1983 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991) Άμεσα συνδεδεμένο με το πλεονέκτημα της ευελιξίας είναι και αυτό της ταχύτητας μάθησης στην από απόσταση εκπαίδευση. Πολλοί, μάλιστα, καθηγητές της δια βίου μάθησης αισθάνονται ότι οι μαθητές τους κατορθώνουν να «απορροφήσουν» περισσότερες πληροφορίες και σε συντομότερο χρονικό διάστημα από ότι οι άλλοι συνομήλικοι τους που εκπαιδεύονται με παραδοσιακές μεθόδους. Ένας λόγος για τον οποίο πιθανότατα να υπάρχει η διαφοροποίηση αυτή είναι η εισαγωγή της καινοτομίας και της πρωτοτυπίας στην εκπαιδευτική διαδικασία, που συχνά ενθουσιάζει και προσηλώνει τα νεαρά άτομα. (Burnett, 1983 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986)

Αλλά και οι επιχειρήσεις φαίνεται να επωφελούνται από την κατάσταση αυτή, αφού οι εργαζόμενοι τους αποκτούν περισσότερες γνώσεις πάνω στην δουλειά τους και είναι σε θέση να ανταποκριθούν ευκολότερα στα οποιαδήποτε απρόοπτα εμφανίζονται καθημερινά, κάνοντας έτσι τον οργανισμό στον οποίο απασχολούνται περισσότερο ανταγωνιστικό και δυναμικό στην αγορά εργασίας. (Keith, Keegan & Magnus, 1993)

5. Η διδασκαλία πρακτικών ζητημάτων

Τα ανοικτά πανεπιστήμια δεν φαίνεται να υστερούν σε τίποτα έναντι των παραδοσιακών σχολών εκπαίδευσης, όχι μόνο λόγω των διευκολύνσεων που προσφέρουν ως προς την διάσταση του χώρου αλλά και του χρόνου, αλλά και λόγω της ευχέρειάς τους να παρέχουν σύγχρονες αλλά και πρακτικές γνώσεις. Με άλλα λόγια, κατορθώνουν να διδάσκουν στους σπουδαστές τους την πρακτική εφαρμογή όλων των ειδικών ζητημάτων, που ναι μεν θίγουν τα παραδοσιακά πανεπιστήμια, αλλά αδυνατούν να τα μεταφέρουν σε πρακτικό επίπεδο στους φοιτητές τους. Για

αυτό, εξάλλου, δεν είναι λίγοι οι άνθρωποι εκείνοι που καταφεύγουν σε αυτά προκειμένου να μάθουν την πρακτική πλευρά όλων των γνώσεων που είχαν λάβει από τα παραδοσιακά ιδρύματα και έτσι να έχουν περισσότερες ευκαιρίες επαγγελματικής αποκατάστασης, καθώς η αγορά επιδιώκει την ύπαρξη αυριανών «έτοιμων επαγγελματιών». Σε ορισμένα, δε, επαγγέλματα η ανάγκη για τους προαναφερθέντες είναι ακόμα μεγαλύτερη και αυτό λόγω του γεγονότος ότι φαίνεται να είναι απαραίτητοι στην ανθρωπότητα. Έτσι, ένας γιατρός, ένας νομικός, ένας λογιστής, ένας νοσοκόμος, ένας δάσκαλος ή ένας μάνατζερ πρέπει να ενημερώνονται συνεχώς για θέματα που περικλείουν την επιστήμη τους γιατί μόνο έτσι θα μπορέσουν να βοηθήσουν τους συνανθρώπους τους στην επίλυση πολύ σημαντικών για την επιβίωσή τους ζητημάτων. Οι, δε, «ηλεκτρονικές αίθουσες» με την συνεχή γνώση που προσφέρουν αποτελούν την λύση, προκειμένου όχι μόνο για την συνέχιση της καριέρας τους στον τόπο κατοικίας τους αλλά και για την διαρκή εκπαίδευσή τους πάνω στην επιστήμη του ενδιαφέροντος τους. (Renwick, 1997)

6. Η δυνατότητα της ανατροφοδότησης

Ένα ακόμη πλεονέκτημα που προσφέρει η συνεχιζόμενη εκπαίδευση είναι η ευκαιρία της συνεχούς ενημέρωσης των φοιτητών σε σχέση με την επίδοση και την πρόοδό τους. Κάτι τέτοιο επιτυγχάνεται, συνήθως, με την βοήθεια ορισμένων γραπτών δοκιμασιών στις οποίες καλούνται να συμμετέχουν οι σπουδαστές ανά τακτά χρονικά διαστήματα, από όπου αντλούν τις απαραίτητες για αυτούς πληροφορίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της διαδικασίας αποτελούν τα ανοικτά πανεπιστήμια των χωρών της Αγγλίας και της Ιρλανδίας (British Open University και Irish Distance Education Centre, αντίστοιχα).

Πάντως οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται προκειμένου για την εξέταση της πορείας της απόδοσης των σπουδαστών από τις διάφορες, ευρωπαϊκές αλλά και μη χώρες, είναι πάρα πολλές. Έτσι, λόγω χάρη ο Καναδάς έχει υιοθετήσει εδώ και μερικά χρόνια την μέθοδο της τηλεσυνδιάσκεψης μέσω της οποίας οι καθηγητές του πανεπιστημίου της Athabasca διεξάγουν προφορικές εξετάσεις ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Αντίθετα, το γερμανικό ανοικτό πανεπιστήμιο FU απαιτεί την φυσική παρουσία των φοιτητών του, ώστε να είναι δυνατή η συμμετοχή τους στις εξετάσεις που διεξάγονται σε εκ των προτέρων καθορισμένα χρονικά διαστήματα στις κεντρικές εγκαταστάσεις του στο Hagen.

7. Η συνεχής ανάπτυξη των τεχνολογικών μέσων

Ένα έμμεσα σχετιζόμενο με το ζήτημα της δια βίου εκπαίδευσης είναι το στοιχείο της συνεχούς τεχνολογικής προόδου που πραγματοποιείται τα τελευταία εκατό χρόνια, κυρίως στον τομέα της επικοινωνίας. Έτσι, σημαντικές ανακαλύψεις θεωρούνται αυτές της μεταβίβασης φωνής και δεδομένων διπλής κατεύθυνσης, η ανάπτυξη ψηφιακών δικτύων ολοκληρωμένων υπηρεσιών (Integrated Services Digital Networks- ISDN) καθώς και η μεταβίβαση φωνής αλλά και δεδομένων μέσω βίντεο αργής κίνησης με την βοήθεια μιας απλής τηλεφωνικής συσκευής. Επιπλέον, μια πρόσφατη εξέλιξη στον τομέα της επικοινωνίας αλλά και των επιστημών γενικά θεωρείται η διαμόρφωση όχι μόνο της τεχνητής νοημοσύνης αλλά και των τεχνητών συστημάτων διδασκαλίας, όπως είναι λόγου χάρη οι τεχνικές της αυτοπαρακολούθησης από τους ίδιους τους σπουδαστές, προκειμένου για την εκμάθηση ενός νέου συστήματος αλληλεπίδρασης ανάμεσα στην διδασκαλία και στην εξ αποστάσεως μάθηση. (Rheingold, 1993 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991)

8. Η δυνατότητα πλαισίωσης των προβλημάτων

Ένα, ακόμη, πλεονέκτημα της δια βίου εκπαίδευσης είναι η ευκαιρία που δίνει στους φοιτητές της να προσδιορίζουν αλλά και να πλαισιώνουν αποτελεσματικά τα προβλήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι σε καθημερινή βάση. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι οι ανωτέρω έχουν την ευκαιρία με την βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας, κυρίως στον τομέα της επικοινωνίας, να θέτουν τα πλαίσια των ζητημάτων προς συζήτηση και εντέλει να τα επιλύουν σε όσο το δυνατόν μικρότερο χρόνο και με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος. Οι, δε, μέθοδοι που θα χρησιμοποιήσουν οι σπουδαστές αυτοί προκειμένου να δώσουν απαντήσεις στα θέματα που θέτει η σύγχρονη πραγματικότητα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ορισμένες τροποποιήσεις, ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε εποχής, από τους μεταγενέστερους φοιτητές των ανοικτών πανεπιστημίων με οφέλη για ολόκληρη την κοινωνία. (Klemp, 1977 στο Ehrmann, 1997)

9. Η ευκολία επικοινωνίας με άλλους λαούς

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι οι διαφορές στον πολιτισμό αλλά και στην κουλτούρα μεταξύ των διαφορετικών λαών είναι αρκετά σημαντικές, τέτοιες ώστε να καθιστούν σε ορισμένες περιπτώσεις αδύνατη την μεταξύ τους επικοινωνία. Μάλιστα,

δεν είναι λίγες οι φορές εκείνες όπου και μεταξύ των ανθρώπων της ίδιας χώρας οι διαφορές στην νοοτροπία αλλά και στον τρόπο αντιλήψης των πραγμάτων είναι τόσο μεγάλες, ώστε να είναι δύσκολη η ύπαρξη κοινών θέσεων αλλά και απόψεων. Για αυτούς, λοιπόν, του λόγους γίνονται συνεχείς προσπάθειες από μέρους των χωρών που έχουν θέσει σε εφαρμογή το σύστημα της δια βίου εκπαίδευσης να διαμορφώσουν όχι μόνο μια κοινή ταυτότητα, κάτι το οποίο υποστηρίχθηκε και πρωτύτερα, αλλά και να ανακαλύψουν και να ενισχύσουν τις κοινές αξίες αλλά και πεποιθήσεις των ανθρώπων αυτών στα πλαίσια της κοινωνικής αλλά και της πολιτικής τους ζωής. Με τον τρόπο αυτό θα μπορέσουν να περιοριστούν σημαντικά οι συγκρούσεις των λαών αυτών και θα γίνει κατανοητό από όλους ότι η επίτευξη των συμφερόντων τους θα πραγματοποιηθεί γρηγορότερα μέσω της συνεργασίας και όχι διαμέσου των αντιπαραθέσεων. (Ehmann, 1997)

10. Ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της δια βίου εκπαίδευσης

Είναι σημαντικό να τονιστεί και ένα ακόμη θετικό στοιχείο της από απόσταση εκπαίδευσης, το οποίο δεν είναι άλλο από τον παιδαγωγικό της χαρακτήρα. Όσο περίεργο και αν ακούγεται κάτι τέτοιο, αφού οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν μάθει να συνδέουν την παραδοσιακή μετάδοση των γνώσεων (μέσω της συμβολής ενός δασκάλου ή με την βοήθεια της διάλεξης μαθημάτων σε αμφιθέατρα) με τα γενικότερα οφέλη της παιδείας, εντούτοις κάτι ανάλογο μπορεί να γίνει και στην περίπτωση αυτή. Έτσι, δεν είναι λίγοι οι ερευνητές εκείνοι που κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η συνεχιζόμενη εκπαίδευση δεν έχει τίποτε να στερηθεί ως προς το ζήτημα του παιδαγωγικού της χαρακτήρα σε σχέση με την παραδοσιακή μάθηση, αφού και αυτή δίνει την δυνατότητα στους σπουδαστές να αναπτύσσουν κριτική σκέψη, να λαμβάνουν πρωτοβουλίες, να επιλύουν προβλήματα και να διαμορφώνουν ένα σύστημα αξιών με το οποίο θα είναι σε θέση να πορεύονται σωστά κατά την διάρκεια της ζωής τους. Αν και η διαδικασία κοινωνικοποίησης των τελευταίων είναι διαφορετική, αφού απουσιάζει η πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία με τους συνομήλικούς τους, εντούτοις καθίσταται ικανή έστω και με αυτόν τον παράδοξο τρόπο να τους βοηθήσει στην καλλιέργεια του πνεύματος αλλά και των ιδιαίτερων δεξιοτήτων τους. (Renwick, 1997) Πάντως δε είναι λίγοι οι θεωρητικοί της εκπαίδευσης που πιστεύουν ότι ένας συνδυασμός παραδοσιακής (πρόσωπο με πρόσωπο) μάθησης και από απόσταση εκπαίδευσης θα μπορούσε να συνεισφέρει πολλά στην ανάπτυξη μιας υγιούς προσωπικότητας των νέων ανθρώπων. (Renwick, 1997) Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι με αυτόν τον συνδυασμό μπορεί τόσο ο μαθητής να κατανοήσει την δουλειά του καθηγητή και τις προσωπικές θυσίες που εκείνος

πραγματοποιεί προκειμένου να είναι πάντοτε κατάλληλα προετοιμασμένος, όσο και ο δάσκαλος τον μαθητή και την προσπάθεια που ο τελευταίος καταβάλλει προκειμένου για την κατανόηση αλλά και εκμάθηση της διδασκόμενης ύλης. (Morgan, 1993 στο Evans & Nation, 1998, edited by Latchem & Lockwood) Ταυτόχρονα, είναι δυνατόν ο εκπαιδευτής να μπορέσει να κατανοήσει το διαφορετικό κοινωνικό περιβάλλον του κάθε εκπαιδευόμενου και τον τρόπο που αυτό επιδρά στην ψυχολογία του και στην διάθεσή του για την συνέχιση των σπουδών του από απόσταση. (Evans, 1994 στο Evans & Nation, 1998, edited by Latchem & Lockwood) Πάντως, το σημαντικότερο κριτήριο προκειμένου για την ικανοποίηση των φοιτητών στην από απόσταση εκπαίδευση δεν φαίνεται να είναι η συχνότητα της επικοινωνίας τους με τους καθηγητές τους, αλλά η κατανόηση και η ενθάρρυνση από μέρους των τελευταίων προς αυτούς, ώστε να νιώθουν ότι κάποιος αναγνωρίζει τον δύσκολο ρόλο που καλούνται να παίξουν καθημερινά. (Fulford & Zhang, 1993 στο Mar & Mak, 1998 edited by Latchem & Lockwood)

11. Η δυνατότητα της ανωνυμίας και της προσωπικής αυτονομίας

Ένα, ακόμη, πλεονέκτημα του e-learning είναι αυτό της ανωνυμίας που προσφέρει σε όσους σπουδαστές αντιμετωπίζουν αρκετά προβλήματα, κυρίως κατά την διάρκεια της προφορικής τους εξέτασης. Αρκετά είναι τα άτομα αυτά που αισθάνονται πιο άνετα όταν απαντούν από το σπίτι τους στις ερωτήσεις του καθηγητή τους, μιας και νιώθουν περισσότερο οικεία στο περιβάλλον όπου μεγάλωσαν. (INRP, 1981 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986) Με αυτό τον τρόπο κατορθώνουν να αποδίδουν ικανοποιητικά και να ξεπερνούν το άγχος τους. Βέβαια, εδώ υπάρχει και ο αντίλογος που υποστηρίζει ότι μια τέτοια πρακτική θα απομονώσει τους φοιτητές και θα τους μετατρέψει σε σχεδόν «ακοινωνήτα» μηχανήματα παραγωγής γνώσεων με περιορισμένη δυνατότητα επικοινωνίας, ένα στοιχείο που συχνά τοποθετείται από λίγους, ωστόσο, ερευνητές στα αρνητικά σημεία της από απόσταση εκπαίδευσης. (Chick, 1995 στο Renwick, 1997)

12. Απουσία εισαγωγικών εξετάσεων και ηλικιακών περιορισμών στην εκπαιδευτική διαδικασία

Ένα ακόμα θετικό στοιχείο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι η μη απαίτηση από μέρους του συστήματος που αυτή πρεσβεύει, για την συμμετοχή των ατόμων που θα εκπαιδευτούν σε εισαγωγικές εξετάσεις, όπως συνέβαινε στα παραδοσιακά ιδρύματα. Μια τέτοια μέθοδος, όπως έχει διαπιστωθεί και πρακτικά

είναι εξαιρετικά ανταγωνιστική και ψυχοφθόρα, αφού αναγκάζει τους νέους να αποδείξουν εκ των προτέρων ότι μπορούν να σπουδάσουν, προτού ακόμη να έχουν αρχίσει την φοίτησή τους στα ελληνικά αλλά και στα ξένα πανεπιστήμια. Ταυτόχρονα, το προαναφερθέν εναλλακτικό σύστημα εκπαίδευσης θα βοηθήσει στην μάθηση ολόκληρου του ανθρώπινου πληθυσμού, καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα ηλικιών, αφού κύριος στόχος της είναι η ελεύθερη πρόσβαση στην γνώση για όλους. (Edwards, 1995 στο Lynn E. Davie, 1998)

13. Η σύγχρονη επικοινωνία

Ένα τελευταίο, αλλά καθόλου ασήμαντο πλεονέκτημα του e-learning είναι η δυνατότητα που αυτό προσφέρει, παρά τις επικρίσεις που έχει δεχτεί κατά καιρούς, για ταυτόχρονη και σύγχρονη επικοινωνία μεταξύ των χρηστών του. Με άλλα λόγια, επιτυγχάνει να φέρνει σε επαφή με την βοήθεια των σύγχρονων μέσων που διαθέτει (τηλεσυνδιάσκεψη κ.α.) εκπαιδευτές και εκπαιδευόμενους, ώστε η μεταξύ τους επικοινωνία να γίνεται σε πραγματικό χρόνο. Υπάρχουν, εξάλλου, αρκετά προγράμματα, όπως η video-διάσκεψη μέσω internet (desktop videoconference) και η επικοινωνία CU-SeeMe (= "σε βλέπω-με βλέπεις"), τα οποία επιτρέπουν την ταυτόχρονη επικοινωνία αρκετών χρηστών σε πραγματικό χρόνο με σήμα βίντεο και ήχου. Έτσι, καταργείται σε ένα μεγάλο βαθμό η άποψη ότι η επικοινωνία στον χώρο της «ανοικτής εκπαίδευσης» είναι απρόσωπη. (Loughlin, 1993)

Βέβαια, να σημειωθεί το πολύ σημαντικό γεγονός ότι παρά τα όποια πλεονεκτήματα και αν έχει η ανοικτή εκπαίδευση δεν πρέπει να υποστηριχτεί σε καμία περίπτωση ότι ο ρόλος του εκπαιδευτή είναι περιττός. Απεναντίας, είναι ιδιαίτερα πολύτιμη η παρέμβασή του μιας και ο τελευταίος:

1. μπορεί να έχει έναν συμβουλευτικό ρόλο και να εναρμονίζει το εκάστοτε πρόγραμμα με τις ανάγκες των εκπαιδευόμενων,
2. μπορεί να επιλέξει τις πιο αποτελεσματικές εκπαιδευτικές μεθόδους,
3. μπορεί να αντιμετωπίσει τα ατομικά τους προβλήματα,
4. μπορεί να τους ενθαρρύνει και να τους ενεργοποιήσει και
5. μπορεί να εκτιμήσει την αξία και την προσπάθεια που αυτοί καταβάλλουν καθημερινά. (Hayward, 1993 στο Sefton-Green, 1998)

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

1. Το πρόβλημα της γλώσσας

Ένα αρνητικό στοιχείο της εκπαίδευσης από απόσταση είναι η δυσκολία από μεριάς ορισμένων λαών να παρακολουθήσουν τα μαθήματα διαμέσου του διαδικτύου σε γλώσσα διαφορετική από την δική τους. Συνήθως, αν όχι πάντα, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην παρουσίαση των απαιτούμενων πληροφοριών αλλά και γνώσεων σε κάθε επιστήμη είναι η αγγλική, η οποία έχει πλέον καθοριστεί ως η επίσημη παγκόσμια γλώσσα επικοινωνίας. Βέβαια, το παραπάνω γεγονός δεν φαίνεται να αποτελεί ένα τόσο σημαντικό αρνητικό στοιχείο, μιας και όλο και περισσότεροι λαοί προχωρούν στην εκμάθηση αυτής της γλώσσας, προκειμένου για την συμμετοχή τους σε όσο το δυνατόν περισσότερα ευρωπαϊκά κοινοτικά προγράμματα. Όμως κυρίαρχη είναι και η αντίθετη άποψη, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να υπάρχουν και άλλες γλώσσες σαν την αγγλική που να χρησιμοποιούνται σε παγκόσμιο επίπεδο, ώστε να διευκολύνεται η επικοινωνία μεταξύ και άλλων λαών. Δεν είναι, δε, λίγοι οι πολίτες των ευρωπαϊκών αλλά και των αμερικάνικων χωρών που βλέπουν την επικράτηση αυτής της γλώσσας σαν έναν υφιστάμενο κίνδυνο για τα οικονομικά, κατά κύριο λόγο, συμφέροντά τους.

Πάντως, οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκειμένου για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού συνίστανται στην διαμόρφωση ορισμένων προγραμμάτων, όπως είναι για παράδειγμα το επονομαζόμενο ως LINGUA, ώστε να βελτιωθούν οι γλωσσικές ικανότητες των νέων ανθρώπων, σπουδαστών αλλά και εργαζόμενων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι σαφές ότι οι μέθοδοι διδασκαλίας της «απομακρυσμένης» εκπαίδευσης θα πρέπει να εφαρμόσουν την πρωτοβουλία αυτή, καθώς φαίνεται αναγκαίος ένας άρτιος προγραμματισμός προκειμένου να υπάρξει η κατάλληλη προτεραιότητα στην ανάληψη μιας τόσο σπουδαίας δράσης. (Moore, 1991 στο Templeton, 1994)

2. Απουσία της «κατά πρόσωπο» επαφής

Ίσως, ένα από τα πιο σημαντικά μειονεκτήματα της από απόσταση εκπαίδευσης είναι η έλλειψη οποιασδήποτε επικοινωνίας μεταξύ του διδάσκοντα με τον μαθητή, πράγμα αρνητικό όχι μόνο για την κατανόηση του υλικού προς εκμάθηση αλλά και για ολόκληρη την εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς ο ρόλος του παραδοσιακού δασκάλου ως φυσικού προσώπου τείνει σιγά-σιγά να εξαφανιστεί. Με άλλα λόγια, αρχίζει σταδιακά να καταργείται το πρότυπο του ανθρώπου εκείνου που

επέβλεπε τους μαθητές, τους δίδασκε, τους τιμωρούσε ή τους επιβράβευε, ανάλογα με την συμπεριφορά τους, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα και τον χαρακτήρα τους, καθώς ως γνωστό το σχολείο αποτελεί ως και σήμερα τον δεύτερο φορέα κοινωνικοποίησης του ατόμου, μετά από την οικογένεια. Η, δε, κατά πρόσωπο επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ του μαθητή και του καθηγητή είναι σχεδόν ανύπαρκτη στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση (στα περισσότερα ανοικτά πανεπιστήμια οι συναντήσεις μεταξύ των δύο ανωτέρω προσώπων γίνονται μετά από προγραμματισμό, ορισμένες φορές τον χρόνο, όταν προκύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες). Βέβαια, αρκετοί είναι οι ερευνητές που υποστηρίζουν το ακριβώς αντίθετο, ότι δηλαδή, είναι δυνατόν να υπάρξει επικοινωνία αλλά και «επαφή» μεταξύ των μαθητών από απόσταση. Έτσι, ο G. Bensusan, λέει χαρακτηριστικά ότι «στην παραδοσιακή εκπαίδευση στα πλαίσια των μαθημάτων ενός συμβατού σχολείου δεν υπάρχει επικοινωνία στην διάρκεια των διαλέξεων, αφού ο ένας μαθητής βλέπει την πλάτη του άλλου και όχι το πρόσωπό του». Αντίθετα, στην εκπαίδευση από απόσταση ο κάθε σπουδαστής μπορεί να βλέπει τον άλλον με την βοήθεια, είτε μιας κάμερας, είτε μιας οθόνης ενός υπολογιστή. (Bensusan, 1996 στο Hammon & Albiston, 1998) Με άλλα λόγια, αυτό το οποίο μεταβάλλεται είναι το πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, δηλαδή η κουλτούρα και τα νοήματά της. (Kane, 1983 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986)

3. Ανεπαρκής διδακτικός σχεδιασμός και ελλιπές διδακτικό προσωπικό

Η από απόσταση εκπαίδευση είναι δύσκολο σε αρκετές περιπτώσεις να αντικαταστήσει την αντίστοιχη παραδοσιακή και αυτό γιατί στην πρώτη περίπτωση οι αναγκαίες γνώσεις διδακτικής μεθοδολογίας σε ορισμένους επιστημονικούς τομείς είναι ακόμα μη πλήρως ανεπτυγμένες σε σχέση με το παραδοσιακό περιβάλλον ενός πανεπιστημίου με κτηριακές εγκαταστάσεις, όπου υφίσταται ένας επαρκής διδακτικός αλλά και εκπαιδευτικός σχεδιασμός. Μάλιστα, σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχουν λίγοι καθηγητές προκειμένου να επιτελέσουν τον ρόλο του «απομακρυσμένου δασκάλου», αλλά και όταν ακόμα υφίστανται δεν είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι προκειμένου για την επίτευξη του στόχου τους αυτού. Ας επισημανθεί για μια ακόμα φορά πως μια τέτοιου είδους μάθηση απαιτεί μια πολύ καλή προετοιμασία από μέρους των καθηγητών, εφόσον οι προηγούμενοι θα πρέπει όχι μόνο να έχουν γνώσεις στον χειρισμό των σύγχρονων ηλεκτρονικών μηχανημάτων, αλλά και αρκετή υπομονή και επιμονή ώστε να μπορέσουν να μεταβιβάσουν τις απαραίτητες σε κάθε επιστήμη πληροφορίες και να απαντήσουν στις απορίες των φοιτητών τους, έστω και αν οι τελευταίοι κατοικούν πολύ μακριά. Βέβαια, το γεγονός ότι τα κέρδη που μπορεί

να συγκεντρώσει ένα ανοικτό πανεπιστήμιο (εδώ δεν απαιτούνται κονδύλια για την δημιουργία κτιριακών εγκαταστάσεων και οι φοιτητές πληρώνουν υψηλά δίδακτρα) είναι πολύ περισσότερα σε σχέση με αυτά των παραδοσιακών ιδρυμάτων, βοηθάει σημαντικά στην διευκόλυνση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. (Gwyn, 1984 στο Duguet, Fasano & Laderriere, 1986)

4. Αναγκαιότητα ανεξαρτησίας

Ένα στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί εδώ, χωρίς να θεωρείται κατά ανάγκη ένα μειονέκτημα των ανοικτών πανεπιστημίων είναι και η ύπαρξη πειθαρχίας και ικανότητας προσήλωσης από μέρους ενός σπουδαστή, καθώς στην περίπτωση αυτή εκλείπει η «παραδοσιακή» παρακολούθηση εκ μέρους του διδάσκοντα. Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι ο εκάστοτε μαθητής θα πρέπει να είναι σε θέση να έχει μια αυτοκυριαρχία και μια δυνατότητα αυτονομίας στο διάβασμα του προς εκμάθηση υλικού. Επίσης, πιθανή είναι και η απώλεια της έμπνευσης που προκαλεί η συνεργασία και η επαφή του διδασκόμενου, τόσο με τον διδάσκοντα όσο και με τους άλλους φοιτητές. (Tapscott & Caston, 1993 στο Thomas, 1995) Για αυτό ακριβώς οι ηλικιακές κατηγορίες στις οποίες απευθύνεται συνήθως το σύστημα αυτό είναι εκείνες των ενηλίκων και όχι των νέων, αφού οι πρώτοι εξ αυτών φαίνεται να είναι περισσότερο εξοικειωμένοι με αυτόν τον τρόπο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, λόγω μεγαλύτερης εμπειρίας και ωριμότητας καθώς και περισσότερων κινήτρων που διαθέτουν. Ως προς το τελευταίο μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι ενήλικες μπορούν να έχουν περισσότερα εξωτερικά, κυρίως, κίνητρα σε σχέση με τους νέους λόγω του γεγονότος ότι εργάζονται και άρα νιώθουν μεγαλύτερη την ανάγκη επέκτασης των γνώσεών τους, προκειμένου για την απόκτηση μιας προαγωγής ή μιας αναγνώρισης στην εργασία τους. Ως κίνητρα ορίζονται τα σύμβολα συμπεριφοράς, οι γνώσεις, οι δεξιότητες, οι προτιμήσεις, ακόμα και οι συναισθηματικές αντιδράσεις. (Warr & Miller, 1962 στο Κομίλη, 1985) Βέβαια, έχει παρατηρηθεί ότι τα τελευταία 10 χρόνια συμμετέχουν όλο και περισσότεροι νέοι στα προγράμματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, εφόσον φαίνεται να είναι ικανοί να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις τους και φαίνεται να διαθέτουν την απαιτούμενη ωριμότητα για να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις που τους δημιουργεί αυτό το σύστημα φοίτησης.

5. Βιομηχανία μετάδοσης γνώσεων

Σε σύγκριση με τα παραδοσιακά πανεπιστήμια, τα ανοικτά, στηρίζονται σε μια διαδικασία παραγωγής αλλά και μεταβίβασης γνώσεων, σχεδόν, βιομηχανική, η

οποία συνακόλουθα οδηγεί και σε μια ανάλογη διαδικασία συνεχούς παραγωγής πτυχίων, που συχνά στερούνται ποιότητας. Η, δε, διανομή του υλικού των μαθημάτων είναι τόσο μηχανική που θυμίζει, όχι λίγες φορές, μια καλά οργανωμένη εταιρία ταχυδρομικών παραγγελιών. Επιπλέον, ο πρύτανης ενός ανοικτού πανεπιστημίου καλείται να διαδραματίσει δύο ρόλους ταυτόχρονα, αφού όχι μόνο πρέπει να συμπεριφέρεται ως ένας εκπρόσωπος μιας ακαδημαϊκής κοινότητας, με ευθύνες για μια ποιοτική εκπαίδευση που αυτός συνεπάγεται, αλλά και ως ένας διευθυντής μιας μεγάλης και απαιτητικής επιχείρησης, στόχος της οποίας είναι το κέρδος. Στα πλαίσια αυτής της βιομηχανοποιημένης λογικής εμπλέκεται και η συγχώνευση, με οποιοδήποτε κόστος, της κουλτούρας των σπουδαστών των διαφορετικών πανεπιστημίων του συστήματος αυτού. Με άλλα λόγια, καθίσταται αναγκαία προκειμένου για την ομαλή λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών η ελαχιστοποίηση των ατομικών και κυρίως των πολιτιστικών διαφορών των τελευταίων, με συνέπειες συχνά ολέθριες ως προς την προσωπικότητα τους. Εξάλλου, υπό μια στενή προσέγγιση θα μπορούσε να επωθεί ότι τα ιδρύματα αυτού του τύπου διαμορφώνουν τους προσανατολισμούς τους με βάση τους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης, λόγω του συνεχούς ανταγωνισμού τους με άλλα αντίστοιχα της ίδιας ή άλλων ξένων χωρών του κόσμου. Επομένως, για όλους τους παραπάνω λόγους φαίνεται να είναι αναγκαία η συγχώνευση της ακαδημαϊκής κουλτούρας με εκείνη των επιχειρήσεων. (Gibson, 1987 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991)

6. Το πρόβλημα της μη ύπαρξης αναγνωρισμένων πανεπιστημίων

Ένα βασικό μειονέκτημα που σχετίζεται με το θέμα της εκπαίδευσης από απόσταση είναι το γεγονός ότι πολλά από τα πανεπιστήμια που παρέχουν γνώσεις κατά αυτόν τον τρόπο δεν είναι επίσημα αναγνωρισμένα και άρα τα πτυχία που προσφέρουν δεν μπορούν συχνά να αναγνωριστούν από τον χώρο των επιχειρήσεων, που είναι και ο τελικός στόχος των φοιτητών προκειμένου για την επίτευξη της επαγγελματικής τους αποκατάστασης. Επειδή τα τελευταία χρόνια η λήψη όσο το δυνατόν περισσότερων πτυχίων αλλά και διαφόρων διπλωμάτων που πιστοποιούν τις γνώσεις αλλά και τις δεξιότητες των νέων φαίνεται να έχει όλο και μεγαλύτερη σημασία για την ύπαρξη μιας κοινά αποδεκτής και επιτυχημένης προσωπικότητας, δημιουργούνται διαρκώς κολλέγια και ιδιωτικές σχολές που προσπαθούν σε αρκετές περιπτώσεις να εκμεταλλευτούν την κατάσταση αυτή, προκειμένου για την συγκέντρωση μεγαλύτερων οικονομικών πόρων. Αυτό φαίνεται να υποστηρίζει και ο Bruce Thyer, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Georgia, ο

οποίος συνηθίζει να συμβουλεύει τους νέους εκπαιδευόμενους από απόσταση να είναι πολύ προσεκτικοί στις επιλογές τους. (Thyer, 1996 στο Hammon & Albiston, 1998)

7. Το πρόβλημα της καθυστέρησης συμπλήρωσης των αιτήσεων της εγγραφής στα ανοικτά πανεπιστήμια

Ένα άλλο αρνητικό στοιχείο της δια βίου εκπαίδευσης αφορά το γεγονός της μακρόχρονης, συχνά, διαδικασίας που απαιτείται προκειμένου για την εγγραφή των σπουδαστών στα πανεπιστήμια αυτά. Δεν είναι, δε, λίγες οι περιπτώσεις όπου συμβαίνουν και λάθη κατά την διαδικασία αυτή με αποτέλεσμα την ακόμα μεγαλύτερη ταλαιπωρία των φοιτητών, που αναγκάζονται να ταξιδέψουν για μια ακόμη φορά προκειμένου να τα διορθώσουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις αναγκαία φαίνεται να είναι η υπομονή των σπουδαστών καθώς και οι γνωριμίες τους τόσο με παλιότερους φοιτητές όσο και με το προσωπικό του πανεπιστημίου, προκειμένου για την λήψη κάθε βοήθειας και επίσπευσης της διαδικασίας αυτής. (National University Continuing Education Association, 1996 στο Hammon & Albiston, 1998)

ΜΕΡΟΣ 6^ο : ΆΛΛΑ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΔΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η υποστήριξη από τους ανθρώπους, τόσο του άμεσου όσο και του έμμεσου περιβάλλοντος του υποψήφιου σπουδαστή κρίνεται συχνά επιβεβλημένη, προκειμένου για την αντιμετώπιση των πιθανών εμποδίων στην ολοκλήρωση ενός προγράμματος από απόσταση:

1. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η ψυχολογική βοήθεια της οικογένειας, μιας και είναι αυτή που θα πρέπει, αρχικά, να αποδεχτεί το γεγονός ότι κάποιο μέλος της θα είναι 21-30 ώρες την εβδομάδα μπροστά στην οθόνη ενός ηλεκτρονικού υπολογιστή ή σε ένα βιβλίο, ώστε να ολοκληρώνει επιτυχώς τις εργασίες που θα του ανατίθενται. Χρειάζεται, με άλλα λόγια, μια συνειδητοποίηση από μέρους της οικογένειας του ρόλου που θα επιτελέσει ο κάθε σπουδαστής από απόσταση και τις υποχρεώσεις που θα πρέπει αυτός να έχει απέναντι στο ίδρυμα στο οποίο θα εγγραφεί, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι θα περνάει λιγότερες ώρες με την προαναφερθείσα και επομένως θα συμμετέχει σε λιγότερες εκδηλώσεις της καθημερινής της ζωής.

2. Αναγκαία κρίνεται και η στήριξη από μέρους του εργοδότη αλλά και των συναδέλφων και συνεργατών του εκάστοτε σπουδαστή της δια βίου μάθησης, εφόσον σπάνια θα συναντήσει κανείς άτομα που δεν θα εργάζονται κατά την διάρκεια παρακολούθησης τέτοιας μορφής προγραμμάτων (εξάλλου, ο κύριος λόγος που τα ωθεί στην επιλογή μιας γνώσης αυτού του είδους δεν είναι άλλος από την εργασία τους). Για αυτό και θα πρέπει ο υποψήφιος φοιτητής, εφόσον έχει αποφασίσει ότι μπορεί να συνδυάσει χρονικά την δουλειά με την μάθηση, να συζητήσει το συγκεκριμένο ζήτημα και με τον εργοδότη του αλλά και με τους συναδέλφους του, ώστε να εξασφαλίσει ότι δεν θα υπάρξει κάποια αντίρρηση από μέρους τους, αφού σε αρκετές περιπτώσεις μπορεί να μην μπορεί να «δείχνει τον καλύτερο εαυτό του», αλλά αντίθετα να είναι εκνευρισμένος και αγχωμένος. Δεν είναι, εξάλλου, λίγοι οι εργοδότες εκείνοι που αποδέχονται την παροχή υπηρεσιών από μέρους των υπαλλήλων τους με μια ευελιξία στο ωράριο, αναγνωρίζοντας ότι μελλοντικά οι τελευταίοι θα μπορέσουν να τους αποδώσουν τα μέγιστα λόγω των περισσότερων και καλύτερα εμπειριστατωμένων γνώσεων που θα διαθέτουν. (Macaluso, 2001 στο Haythornthwaite & Wellman, 2002)

3. Ακόμη, σημαντικό ρόλο φαίνεται να διαδραματίζει και η κατανόηση από μεριάς των φίλων του εκάστοτε σπουδαστή, αφού ο τελευταίος θα αναγκάζεται συχνά να τους παραμελεί προκειμένου να είναι συνεπής ως προς τις υποχρεώσεις της

εργασίας του αλλά και του πανεπιστημίου. Πολλοί, δε, εξ αυτών αναφέρουν ότι η κοινωνική τους ζωή μειώθηκε στο ελάχιστο, από την στιγμή που άρχισαν να σπουδάζουν και να δουλεύουν ταυτόχρονα. Κάποιοι, μάλιστα, σταμάτησαν να αθλούνται και να φροντίζουν την φυσική τους κατάσταση λόγω της έλλειψης χρόνου.

4. Τέλος, απαραίτητη είναι και η παροχή οποιασδήποτε βοήθειας στους φοιτητές των ανοικτών πανεπιστημίων από έμπειρους και καλά καταρτισμένους καθηγητές στο αντικείμενο των σπουδών τους καθώς και από βιβλιοθήκες (κυρίως δημόσιες, ώστε να περιορίζεται το επιπλέον κόστος) για την πραγματοποίηση αλλά και τη διεξαγωγή ερευνών από αυτούς. (Stewart & Spille, 1988 στο Hammon & Albiston, 1998)

2. Η ΥΠΟΔΟΜΗ ΤΩΝ ΑΝΟΙΚΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΤΟΥΣ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ

Η υποδομή των ανοικτών πανεπιστημίων στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες είναι αρκετά ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, τα ιδρύματα αυτής της μορφής αναπτύσσονται με γοργούς ρυθμούς στις χώρες της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας, της Ιρλανδίας, της Πορτογαλίας, της Ιταλίας και της Ισπανίας. Την ίδια ανάπτυξη παρουσιάζουν και τα ανοικτά πανεπιστήμια των σκανδιναβικών χωρών της Νορβηγίας και της Σουηδίας, τα οποία βρίσκονται σε προχωρημένο στάδιο προετοιμασίας. Μικρότερη πρωτοβουλία πάνω στο θέμα αυτό παρουσιάζουν το Λουξεμβούργο και η Ελλάδα, παρόλο που τα τελευταία χρόνια πραγματοποιούν και αυτές σημαντικά βήματα ως προς την ενίσχυση της συνεχιζόμενης εκπαίδευσης. Σε ότι αφορά τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης δεν είναι δυνατή η συλλογή και η επεξεργασία οποιονδήποτε στοιχείων, λόγω του εύρους της εργασίας αυτής.

Γενικά, πρέπει να σημειωθεί ότι οι υψηλού επιπέδου εγκαταστάσεις για ανώτερη εκπαίδευση που παρέχονται από απόσταση και οι οποίες εμφανίζονται από την νότια Ιταλία μέχρι την βόρεια Σουηδία καθώς και οι εγκαταστάσεις που βρίσκονται στο στάδιο της προετοιμασίας, προσφέρουν σε ένα μεγάλο βαθμό την βάση για μια δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Η, δε, σωστή κατανομή των τοπικών αλλά και των περιφερειακών κέντρων σπουδών μπορεί να βοηθήσει αποτελεσματικά στην διαμόρφωση μιας προσιτής εκπαίδευσης για όλους, ανεξαρτήτως της ηλικίας που έχουν, του θρησκευματος που πρεσβεύουν και του έθνους από το οποίο αυτοί προέρχονται.

Όμως, αναγκαία κρίνεται και η παράθεση των βασικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι χώρες της Δύσης καθώς και οι αδυναμίες της να ενισχύσουν όσο το δυνατόν περισσότερο την δια βίου εκπαίδευση, με αποτέλεσμα την έντονη

σπατάλη ανθρώπινου κεφαλαίου. Μάλιστα, έρευνες που διεξήχθησαν την δεκαετία του '90 κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι ο εργαζόμενος πληθυσμός των ευρωπαϊκών χωρών γερνάει συνεχώς και ότι πολλά ιδρύματα που δρουν στην αγορά εργασίας δεν λαμβάνουν υπόψη τους τις νέες απαιτήσεις που ανακύπτουν στον τομέα των γνώσεων και οι οποίες συνδέονται με την διαμόρφωση νέων παραγωγικών διαδικασιών, νέων αγαθών αλλά και υπηρεσιών. Επιπλέον, οι όποιες παρεμβάσεις από πλευράς των κυβερνήσεων των παραπάνω χωρών σε ότι αφορά τον τομέα της τριτοβάθμιας, συνεχιζόμενης εκπαίδευσης είναι αρκετά περιοριστικές σε σχέση με τις αντίστοιχες στο επίπεδο της πρωτοβάθμιας αλλά και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, οι επενδύσεις που κάνει η Ευρώπη αναφορικά με την δια βίου εκπαίδευση φαίνεται να είναι σαφώς μικρότερες σε σχέση με εκείνες των χωρών της νοτιοανατολικής Ασίας, οι οποίες δέχονται συχνά την οικονομική βοήθεια της Ιαπωνίας. Αλλά και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το ποσοστό των κονδυλίων που διατίθενται για την ανάπτυξη του συστήματος της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι πάρα πολύ μεγάλο. Μάλιστα, έχει παρατηρηθεί από μελέτες ότι η προαναφερθείσα χώρα διαθέτει παραδοσιακά το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής σπουδαστών στην μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση. Κάπου εδώ, να σημειωθεί το γεγονός ότι η διείσδυση του διαδικτύου στην Ευρώπη και η ανάπτυξη των ανοικτών πανεπιστημίων σε αυτήν αντιστοιχεί μόνον στο ένα τρίτο του αντίστοιχου ποσοστού για τις ΗΠΑ. Ένας από τους λόγους που συμβαίνει κάτι τέτοιο είναι ότι τα τηλεφωνικά τέλη στην Ευρώπη είναι πολύ πιο υψηλά σε σχέση με τις ΗΠΑ και αυτό γιατί, στην πρώτη περίπτωση η κοστολόγηση της χρήσης του τηλεφώνου βασίζεται στην χρονική διάρκεια χρήσης, ενώ στην δεύτερη περίπτωση οι τοπικές κλήσεις χρεώνονται με ενιαίο μηνιαίο τιμολόγιο. (ΕΙΤΟ, 1999 στο Συμβούλιο της Επιτροπής της Ευρώπης, 2002)

Οι, δε, φάσεις τις οποίες πέρασε η διαδικασία της υποδομής της δια βίου εκπαίδευσης σε ολόκληρο τον κόσμο ήταν ουσιαστικά τρεις. Στην πρώτη, υφίστατο κάποιο μέσο παράδοσης, το οποίο συμπληρώνονταν συνήθως από ορισμένες υπηρεσίες υποστήριξης των από απόσταση σπουδαστών. Το κύριο μέσο επικοινωνίας ήταν ο γραπτός λόγος (φοιητές δια αλληλογραφίας), ενώ δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις όπου χρησιμοποιούνταν ακόμα και το ραδιόφωνο αλλά και η τηλεόραση προκειμένου για την «μεταφορά» των γνώσεων στους σπουδαστές αυτούς (για παράδειγμα στην περίπτωση της Ιαπωνίας). Στην δεύτερη φάση, η οποία ξεκίνησε με την ίδρυση του ανοικτού πανεπιστημίου της Αγγλίας, επικρατούσε ένας συνδυασμός έντυπου υλικού, το οποίο ήταν χωρισμένο σε μονάδες σύμφωνα με τα πρότυπα που έθετε κάποιο αναγνωρισμένο κέντρο εκπαίδευσης, επιτόπια παρακολούθησης των φοιτητών καθώς και παροχής συμβουλών σε αυτούς με την

βοήθεια τηλεοπτικών αλλά και ραδιοφωνικών εκπομπών. Η τελευταία και τρίτη φάση της δια βίου εκπαίδευσης, την οποία και διανύουμε τώρα, αναφέρεται στην άμεση αλληλεπίδραση ανάμεσα στην τεχνολογία της πληροφορικής και των εξελιγμένων συστημάτων που αυτή διαθέτει και στην διδασκαλία των σύγχρονων επιστημών. Η αντίληψη που διαπνέει την φάση αυτή είναι εντελώς «ανοικτή» και καινοτόμα, μια φάση η οποία βρίσκεται ακόμα εν εξελίξει στην Ευρώπη. (Culnan & Markus, 1987 στο Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1991)

Σε ότι αφορά στην ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου υπήρξε, όπως προαναφέρθηκε, μια μικρή καθυστέρηση. Ως γνωστό το Ε.Α.Π. δημιουργήθηκε το 1992, ενώ ο σχεδιασμός του ολοκληρώθηκε το 1996 και ενσωματώθηκε στους νόμους του κράτους το 1997, ώστε να αποτελεί σήμερα ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα με όλα τα χαρακτηριστικά των αντίστοιχων πανεπιστημίων του κόσμου. Το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο είναι νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου, που προσφέρει σπουδές πτυχιακού και μεταπτυχιακού επιπέδου σε ολοκληρωμένα ή σε επιμορφωτικά προγράμματα. Στόχος του είναι να καλύψει τα «κενά» στην υπάρχουσα δομή του εκπαιδευτικού συστήματος και όχι να λειτουργήσει σαν ένας ανταγωνιστικός μοχλός προς τα υπόλοιπα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Η συνεισφορά του στην πολιτική των ίσων ευκαιριών στην παιδεία είναι πολύ μεγάλης σημασίας, καθώς η νέα κατάσταση των πραγμάτων το αναδεικνύει ως ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που στοχεύει, κυρίως, στην κάλυψη των αναγκών του παραγωγικά ενεργού πληθυσμού της χώρας. Πιλότος για το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο υπήρξε το πρώτο ανοικτό πανεπιστήμιο στον κόσμο, αυτό της Μεγάλης Βρετανίας, το οποίο ιδρύθηκε και λειτούργησε μέσα από έντονες πολιτικές διαμάχες την δεκαετία του '60. (Corti, 1996 στο Λιοναράκης, 1999)

Ειδικά, σε ότι αφορά το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο μπορεί να ειπωθεί ότι η σύνθεσή του είναι ευρεία, καθώς οι συμμετέχοντες σε αυτό προέρχονται από όλες τις ηλικιακές κατηγορίες και από τα δύο φύλα, ενώ ο κύριος λόγος της συμμετοχής τους στα προγράμματα εκμάθησης είναι, πρωτίστως, η βελτίωση της εργασιακής τους κατάστασης. Το μεγαλύτερο ποσοστό των σπουδαστών στην ανοικτή εκπαίδευση είναι γυναίκες (υπερβαίνουν το 60%), οι οποίες δείχνουν προτίμηση σε προγράμματα κοινωνικών σπουδών, κατά κύριο λόγο, στις τέχνες και στην εκπαίδευση, σε αντίθεση με τους άντρες, οι οποίοι παρουσιάζονται να επιλέγουν συχνότερα την επιστήμη της πληροφορικής και της τεχνολογίας. (Βασιλείου-Παπαγεωργίου, 2003 στο Μαρίνος-Κουρής & Παναγιώτου, 2005) Στατιστικές, δε, έρευνες που έχουν γίνει την τελευταία τριετία έχουν δείξει ότι αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των εξ αποστάσεως φοιτητών, ιδιαίτερα, στις προπτυχιακές σπουδές (ποσοστό αύξησης 12.3%), πράγμα το οποίο ενισχύει την άποψη που έχει

διατυπωθεί από αρκετούς μελετητές ότι υπάρχει έντονη ανάγκη για ταχύρρυθμη απόκτηση τυπικών προσόντων σαν αυτά που διαμορφώνονται από τις συνεχώς μεταβαλλόμενες συνθήκες της αγοράς εργασίας. (Λιοναράκης, 2001 στο Μαρίνος-Κουρής & Παναγιώτου, 2005) Βέβαια, υπάρχει ένα μικρό ποσοστό συμμετεχόντων (μόλις 10%) στα προγράμματα των ανοικτών πανεπιστημίων, το οποίο δεν καταφέρνει να ολοκληρώσει τις σπουδές του (Κόκκος, 2003 στο Μαρίνος-Κουρής & Παναγιώτου, 2005) για λόγους οικογενειακούς, επαγγελματικούς ή εξαιτίας ορισμένων προβλημάτων υγείας που αντιμετωπίζει. (Γκίνου, 2001, Βεργίδης & Παναγιωτακόπουλος, 2003, Ξένος, Πιερρακέας & Πιντέλας, 2001 στο Μαρίνος-Κουρής & Παναγιώτου, 2005) Κάπου, εδώ, βέβαια, είναι αναγκαίο να διασαφηνιστεί ο όρος «ανοικτή» εκπαίδευση. Ο προηγούμενος σημαίνει ότι οι εκπαιδευόμενοι (μαθητευόμενοι ή φοιτητές) έχουν το δικαίωμα της επιλογής, της ελευθερίας των κινήσεων και του μεγαλύτερου ελέγχου στην διαδικασία της μάθησης. (Thach & Murphy, 1996 στο Race, 1999) Αν και ιδιαίτερα συναφής με τον τελευταίο (συχνά χρησιμοποιείται και ως συνώνυμος με την ανοικτή εκπαίδευση), ο όρος της «εξ αποστάσεως» εκπαίδευσης αναφέρεται στην ίδια αυτή καθαυτή την εκπαιδευτική διαδικασία που λαμβάνει χώρα σε απόσταση από τον φορέα παροχής του εκπαιδευτικού υλικού, σε αντίθεση με την ανοικτή, που όπως προαναφέρθηκε αφορά περισσότερο τον έλεγχο και την επιλογή από πλευράς των σπουδαστών στην μαθησιακή τους διαδικασία. (Morris, 1997 στο Race, 2001) Συχνά, δε, χρησιμοποιείται και ο όρος της «ευέλικτης μάθησης», που εμπεριέχει τα διάφορα είδη της μάθησης και των εκπαιδευτικών διαδικασιών που υφίστανται στην εξ αποστάσεως και στην ανοικτή εκπαίδευση. (Alexander & Blight, 1996 στο Mason, 1998) Όλοι αυτοί οι εναλλακτικοί ορισμοί διατυπώθηκαν από διάφορους θεωρητικούς ανάμεσα στους οποίους βρίσκονται οι: G. Dohmen (1967), O. Peters (1973), M. Moore (1973), B. Holmberg (1977), D. Garrison & D. Shale (1987), Barker (1989) κ.α. (Willen, 1981 στο Keegan, 2000)

Βέβαια, εκτός από το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο το οποίο είναι αρκετά διαδομένο στους Έλληνες, υπάρχουν και πολλά άλλα ιδρύματα όπου η εφαρμογή συστημάτων τηλεεκπαίδευσης είναι ευρύτατη. Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος των εφαρμογών αυτών, όπως είναι αναμενόμενο, πραγματοποιείται στην πρωτεύουσα, μέσω κυρίως του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών (του οποίου το πρόγραμμα εκπαίδευσης “e-class” -άμεσα βασισμένο στην λογική της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης- θα μελετηθεί εκτενέστατα παρακάτω), του Πανεπιστημίου του Πειραιά καθώς και των Τεχνολογικών Ιδρυμάτων της Αθήνας και του Πειραιά ή μέσω της συνεργασίας κάποιων από τα παραπάνω. Συγκεκριμένα, το

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο διαθέτει αρκετές υποδομές. Μάλιστα, το 1998 διαμορφώθηκαν 10 αίθουσες πολυμέσων (μία σε κάθε τμήμα του πανεπιστημίου) με πλήρη οπτικοακουστικό εξοπλισμό για την υποβοήθηση της διδασκαλίας, με την επιπρόσθετη δυνατότητα της τηλεσυνδιάσκεψης και της επικοινωνίας με άλλες αίθουσες διδασκαλίας με πολυμέσα αντίστοιχου επιπέδου σε ολόκληρο τον κόσμο. Η μέχρι τώρα αξιοποίησή τους από τα μέλη ΔΕΠ και από τους σπουδαστές του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου είχε πολύ θετικά αποτελέσματα. Ακόμη, από το 1998 έχει εγκατασταθεί στο ίδιο πανεπιστήμιο εξυπηρετητής video on demand που παρέχει τη δυνατότητα της μαγνητοσκόπησης και της αναμετάδοσης ζωντανών μαθημάτων, ενώ το 1999 κατασκευάστηκαν νέες αίθουσες τηλεεκπαίδευσης με πολλές δυνατότητες, όπως ψηφιακό βίντεο υψηλής ποιότητας, μικροφωνική κάλυψη σπουδαστών, αυτόματες κάμερες παρακολούθησης των διδασκόντων και διασύνδεσης μέσω ταχύτατου δικτύου τεχνολογίας κ.α. (<http://www.nlta.gr>) Ανάλογες υποδομές διαθέτει και το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών στο οποίο λειτουργούν ολοκληρωμένα προγράμματα τηλεεκπαίδευσης με στόχο την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών που προκύπτουν, κυρίως μετά από την ένταξη ενός ατόμου στην αγορά εργασίας, δίνοντας την δυνατότητα στους συμμετέχοντες σε αυτά να προσδιορίζουν τον χρόνο αλλά και τον τόπο της εκπαίδευσής τους. Τα προγράμματα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης του προαναφερθέντος ιδρύματος είναι τα ακόλουθα: 1. προληπτική αξιολόγηση, 2. χρηματιστηριακά παράγωγα, 3. οργάνωση επιχειρηματικού σχεδίου, 3. προβλέψεις επιχειρηματικών οικονομικών μεγεθών, 4. ανάλυση δεδομένων και λήψη αποφάσεων, 5. χρηματοοικονομική διοίκηση, 6. τραπεζική διοίκηση, 7. χρηματοοικονομική διοίκηση με εφαρμογές πληροφορικής κ.α. (<http://www.ekam.elke.uoa.gr>) Ακόμη, το Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών πραγματοποιεί μια έντονη προσπάθεια για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης από απόσταση. Τα μαθήματα που περιλαμβάνει το πρόγραμμα της τηλεεκπαίδευσης είναι: 1. το internet και το ηλεκτρονικό εμπόριο, 2. η υλοποίηση επιχειρησιακών εφαρμογών με βάσεις δεδομένων, 3. οι αρχές σχεδίασης και ανάπτυξης πληροφοριακών συστημάτων για διοικητικά στελέχη και 4. τα στοιχεία πληροφοριακών συστημάτων για επιχειρηματικά στελέχη. Στο ίδιο ίδρυμα λειτουργεί εδώ και τρία χρόνια ένα νέο πρόγραμμα το "e-class" το οποίο λειτουργεί συμπληρωματικά ως προς την παραδοσιακή διδασκαλία, αλλά που η λογική του στηρίζεται άμεσα σε αυτή της από απόσταση εκπαίδευσης. Το προαναφερθέν μελετήθηκε ερευνητικά, ενώ τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής παρουσιάζονται παρακάτω. (<http://www.ausb.gr>) Τέλος, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (<http://www.fcom.auth.gr>), το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλίας (<http://www.poc.uth.gr>), το Πανεπιστήμιο Πατρών (<http://www.lyoon.coed.upatras.gr>) αλλά και άλλοι φορείς σε

ολόκληρη την Ελλάδα (στα Ιωάννινα, στις Σέρρες, στον Βόλο, στα Τρίκαλα, στην Έδεσσα, στην Φλώρινα, στην Καστοριά και στην Σάμο) διαθέτουν προγράμματα τηλεεκπαίδευσης, τα οποία χρηματοδοτούνται κατά κύριο λόγο από το ταμείο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η συνεισφορά τους είναι πολύ σημαντική προκειμένου για την συνεχή εκπαίδευση των νέων αλλά και των μεγαλύτερων σε ηλικία ατόμων που φιλοδοξούν στην κατάκτηση της γνώσης.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν οι προσπάθειες από μέρους τόσο της Ελληνικής πολιτείας όσο και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (η οικονομική βοήθεια της οποίας είναι σημαντική) προκειμένου για την ενίσχυση της χρήσης των νέων τεχνολογιών στα εκπαιδευτικά ιδρύματα ολόκληρης της χώρας. Συγκεκριμένα, εντός του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης προβλέπονται δραστηριότητες που βοηθούν την ανάπτυξη της τηλεεκπαίδευσης μέσα από ποικίλα επιχειρησιακά προγράμματα, όπως για παράδειγμα την «εισαγωγή και αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στην εκπαίδευση», την «έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη για την κοινωνία της πληροφορίας» κ.α. (<http://www.infosoc.gr>) Οι ενέργειες αυτές συνεχίζονται και προβλέπεται ότι τα επόμενα πέντε χρόνια θα βελτιώσουν την σημερινή όχι και τόσο ευνοϊκή κατάσταση της χρήσης των σύγχρονων τεχνολογιών στην μαθησιακή διαδικασία (σήμερα εκτιμάται ότι τα ιδρύματα της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης χρησιμοποιούν ελάχιστα τις σύγχρονες τεχνολογίες, τα ιδρύματα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε ποσοστό 40% (<http://www.odysseia.cti.gr>), ενώ στα ιδρύματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τα ποσοστά είναι περισσότερο ενθαρρυντικά). (Konsolas, Papadaskalopoulos & Plaskovitis, 2002)

3. ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΑΠΟΣΤΑΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Είναι σαφές, από την γενική εμπειρία κάθε ατόμου, ότι τα ανοικτά πανεπιστήμια δαπανούν πάρα πολλά χρήματα προκειμένου για την καλύτερη παρουσίαση αλλά και οργάνωση του προς μελέτη εκπαιδευτικού υλικού. Για αυτό, λοιπόν, προτιμάται από μέρους τους η εισαγωγή των αποκαλούμενων ως «θεματικών ενοτήτων» και όχι των εξαμηνιαίων μαθημάτων, αφού στην περίπτωση εφαρμογής ενός συστήματος με εξαμηνιαία μαθήματα θα ήταν αναγκαίος ο τριπλασιασμός του αριθμού των διδασκόντων που θα επόπτευαν τους φοιτητές καθώς και η αύξηση της επικοινωνίας από πλευράς ενός μαθητή με 4 ή και 5 καθηγητές ταυτοχρόνως, πράγμα που θα ζημίωνε οικονομικά τόσο τα ανοικτά πανεπιστήμια όσο και τους ίδιους τους διδασκόμενους. Τέλος, ο αριθμός των τελικών εξετάσεων θα γινόταν τρεις φορές μεγαλύτερος, με αποτέλεσμα η οργάνωση τους να απαιτεί πολλαπλάσια κονδύλια από τα πανεπιστήμια. Με τις εφαρμογές αυτές που

έχει πραγματοποιήσει κάθε ανοικτό σύστημα εκπαίδευσης, κατορθώνει να εντάσσεται στην στρατηγική του οικονομικού και τεχνολογικού εκσυγχρονισμού των προηγμένων κοινωνιών, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στην προσαρμογή της εκπαίδευσης στην νέα και περισσότερο ανταγωνιστική πραγματικότητα. Εξάλλου, να σημειωθεί ότι οι αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί στον χώρο της οικονομίας είναι τόσες πολλές, ώστε να οδηγούν την εκπαίδευση σε μια ανταγωνιστική αντίληψη. Ορισμένες από αυτές τις αλλαγές είναι η απουσία της πυρηνικής οικογένειας, η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας, η αυξανόμενη υπογεννητικότητα και η συνακόλουθη γήρανση του ενεργού πληθυσμού, οι πολιτικές, οι κοινωνικές και οι οικονομικές ανακατατάξεις στην Ευρώπη που κατέστησαν το ζήτημα του ελληνισμού της διασποράς και στην ήπειρο αυτή επίκαιρο.

Πάντως το πρώτο ουσιαστικό βήμα για την ίδρυση του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου έγινε το 1992, αφού κάτι τέτοιο επιτεύχθηκε με την βοήθεια του άρθρου 27 του νόμου 2083/92 που αφορούσε τον «Εκσυγχρονισμό της Ανώτατης Εκπαίδευσης». Στην Ευρώπη και στην Αμερική μια αντίστοιχη δραστηριότητα είχε ξεκινήσει ήδη από πάρα πολύ νωρίς. Οι παρακάτω πίνακες παρουσιάζουν ορισμένα από τα πιο σημαντικά ιδρύματα εκπαίδευσης από απόσταση με βάση το έτος ίδρυσής τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΤΑ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΠΟΥ ΠΡΟΣΕΦΕΡΑΝ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ		
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ	ΧΩΡΑ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ
ILLINOIS STATE UNIVERSITY	ΗΠΑ	1874
QUEEN'S UNIVERSITY- ONTARIO	ΚΑΝΑΔΑΣ	1889
UNIVERSITY OF CHICAGO	ΗΠΑ	1891
UNIVERSITY OF WISCONSIN	ΗΠΑ	1906
UNIVERSITY OF QUEENSLAND AT BRISBANE	ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ	1911

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 20 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ		
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	ΕΙΔΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ	ΧΩΡΑ
1898	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ	ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΑ
1914	ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ	ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ
1919	ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ	ΚΑΝΑΔΑΣ
1922	ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ	Ν. ΖΗΛΑΝΔΙΑ
1930	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΕΣΩ ΡΑΔΙΟΦΩΝΟΥ: BBC	ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ
1939	ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΡΑΔΙΟΦΩΝΟΥ	ΓΑΛΛΙΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	
3 ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΕΣ ΓΕΝΙΕΣ	
1 ^Η ΓΕΝΙΑ	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΔΙΑ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ
2 ^Η ΓΕΝΙΑ	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΕ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ, ΡΑΔΙΟΦΩΝΟΥ ΚΑΙ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ
3 ^Η ΓΕΝΙΑ	ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΜΕ ΤΗΝ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ ΠΟΥ ΣΤΟΧΕΥΟΥΝ ΣΤΗΝ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΜΦΙΔΡΟΜΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΟΜΕΝΟΥ

Πάντως, μπορεί κανείς να παρατηρήσει, κυρίως μέσα από τον τελευταίο πίνακα, ότι η άποψη του J. Rogers υπήρξε απόλυτα σωστή και ότι εξακολουθεί να βρίσκει εφαρμογή έως και σήμερα. Σύμφωνα με αυτήν «οι ενήλικες μαθαίνουν καλύτερα, όταν δεν καλούνται να αποστηθίσουν, αλλά να μετέχουν σε διδακτική πράξη που ακολουθεί τον δικό τους ρυθμό αλλά και ανάγκες και χρησιμοποιούν εκείνο το διδακτικό υλικό που σχετίζεται με την καθημερινή τους ζωή αλλά και με τις εμπειρίες τους». (Rogers, 1977 στο Κόκκος & Λιοναράκης, 1998)

4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟ ΑΠΟΣΤΑΣΗ

Ένα από τα βασικά ζητήματα στην εκπαίδευση από απόσταση είναι και τα χαρακτηριστικά των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτήν, μιας και οι τελευταίοι επιδρούν αποφασιστικά όχι μόνο στην λειτουργία των ανοικτών πανεπιστημίων αλλά και στην νοοτροπία καθώς και στην κουλτούρα τους. Η πρώτη προσπάθεια σκιαγράφησης των ανθρώπων αυτών πραγματοποιήθηκε από τον Harold Wiltshire το 1977 (Wiltshire, 1977 στο Rogers, 1998), ο οποίος τους χαρακτήρισε ως ενήλικους που έχουν σταματήσει να σπουδάζουν εδώ και πολλά χρόνια, που είναι γεμάτοι από ένα μίγμα μετάνοιας, αποφασιστικότητας, ενοχής αλλά και φιλοδοξίας, που έχουν έλλειψη αυτοπεποίθησης και που αντιμετωπίζουν προβλήματα χώρου, χρόνου αλλά και κόπωσης. Βέβαια, η περιγραφή αυτή δεν ανταποκρίνεται πλήρως στην πραγματικότητα, ούτε αφορά ολόκληρο το σύνολο των εκπαιδευόμενων από απόσταση. (Rogers, 1993 στο Holmberg, 2002) Η αλήθεια βρίσκεται κάπου στην μέση, αφού το φάσμα των σπουδαστών αυτών είναι αρκετά ευρύ. Συγκεκριμένα, οι ηλικίες των συμμετεχόντων στα προγράμματα εκπαίδευσης από απόσταση μπορεί να κυμαίνονται από τα 18 μέχρι τα 80! (Egan, 1986 στο Keith, 1999) Ακόμα, τα ενδιαφέροντα τους μπορεί να είναι πολλά και διαφορετικά και να αφορούν είτε τον χώρο της πολιτικής, είτε τον χώρο της εκπαίδευσης, είτε τον πολιτιστικό χώρο. (Neugarten, 1977 στο Keegan, 1996) Ακόμη, η κοινωνική τάξη από την οποία

προέρχονται μπορεί να διαφέρει σημαντικά, αφού άλλοι από αυτούς μπορεί να έχουν καλή οικονομική κατάσταση, άλλοι να είναι μικρομεσαίοι και άλλοι να ζουν στα όρια της φτώχειας. (Stephens & Roderick, 1971 στο Keynes, 1976) Τέλος, διαφορετικές φαίνεται να είναι και οι ανάγκες των γυναικών σε σχέση με αυτές των αντρών σπουδαστών, μιας και οι ρόλοι τους συχνά διαφοροποιούνται. Ας τονιστεί, εδώ, ότι οι γυναίκες είναι σχεδόν πάντα επιφορτισμένες, εκτός της εργασίας τους, με τις δουλειές του νοικοκυριού τους και με την ανάθρεψη των παιδιών τους. Επομένως, είναι αναγκαίο για αυτές να υπάρχει ακόμη μεγαλύτερη ευελιξία στο ωράριο παρακολούθησης των μαθημάτων και ακόμα μεγαλύτερη κατανόηση στο ζήτημα των πολλών και δύσκολων ρόλων που καλούνται να παίξουν καθημερινά. (Kidd, 1973 στο MacKenzie, Postgate & Scupham 1975 και στο Lockwood, 1995)

Συνολικά, πάντως, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα γενικά χαρακτηριστικά των ενήλικων εκπαιδευόμενων είναι τα εξής ακόλουθα:

1. Οι συμμετέχοντες είναι, ως επί το πλείστον, ενήλικοι.
2. Βρίσκονται σε εξελισσόμενη διεργασία ανάπτυξης και όχι στο ξεκίνημα μιας διεργασίας.
3. Φέρνουν μαζί τους ένα σύνολο εμπειριών αλλά και αξιών.
4. Έχουν δεδομένες προθέσεις «ερχόμενοι» στον τομέα της εκπαίδευσης.
5. Έχουν αρκετές προσδοκίες σε ότι αφορά την μαθησιακή διεργασία.
6. Έχουν ανταγωνιστικά ενδιαφέροντα.
7. Έχουν, ήδη, διαμορφώσει τα δικά τους μοντέλα μάθησης. (Knowles, 1990 στο Rogers, 1998)

Ειδικά ως προς τα σημεία 2., 3. και 7. μπορεί να ειπωθεί ότι κάτι τέτοιο φάνηκε και μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε στους φοιτητές αλλά και τους καθηγητές της πλατφόρμας της ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης του Ο.Π.Α. ("e-class"), αφού όπως θα τονιστεί και αργότερα οι συμμετέχοντες στο πρόγραμμα αυτό δεν άλλαξαν κάτι στις συνήθειες ή στις πεποιθήσεις τους. Διέθεταν, με άλλα, μια προδιαμορφωμένη μαθησιακή αλλά και γενικότερη κουλτούρα, η οποία τους έκανε να είναι θετικά διακείμενοι απέναντι σε έναν τρόπο διδασκαλίας αυτής της μορφής καθώς και απέναντι σε όλα τα σύγχρονα και κυρίως τεχνολογικά μέσα της σημερινής εποχής.

ΜΕΡΟΣ 7ο : Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΑΝΑΦΟΡΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ “E-CLASS” ΣΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

1. Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ “E-CLASS”

Η ηλεκτρονική πλατφόρμα “e-class” (Εικόνα 1), υποστηρίζει τις υπηρεσίες Ασύγχρονης Τηλεκπαίδευσης στην Ακαδημαϊκή Κοινότητα του Πανελληνίου διαδικτύου Gunet. Στόχος της είναι η παροχή υποδομών εκπαίδευσης και κατάρτισης ανεξάρτητα από τους περιοριστικούς παράγοντες του χώρου και του χρόνου της κλασσικής διδασκαλίας, προσφέροντας στον εκπαιδευόμενο τη δυνατότητα να καθορίζει μόνος του το πρόγραμμα εκπαίδευσής του. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου η πλατφόρμα υποστηρίζει την ηλεκτρονική οργάνωση, αποθήκευση και παρουσίαση του εκπαιδευτικού υλικού, που προσφέρεται σήμερα στους εκπαιδευομένους με παραδοσιακά μέσα (βιβλία, σημειώσεις, κλπ.), σε ψηφιακή μορφή άμεσα προσβάσιμη από το διαδίκτυο Internet. **Ο λόγος, δε, για τον οποίο παρουσιάζεται κάπου εδώ είναι ότι συνιστά ένα αναπόσπαστο κομμάτι της εκπαίδευσης από απόσταση, καθώς σχεδιάστηκε και διαμορφώθηκε με βάση τα πρότυπα του e-learning με σκοπό την κάλυψη των αναγκών των σύγχρονων φοιτητών.**

Πλατφόρμα Ασύγχρονης Τηλεκπαίδευσης

(Εικόνα 1: Πλατφόρμα του E-class)

Το λογισμικό ανοικτού κώδικα «Classroom Online» (<http://www.claroline.net/>) απειτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία δομήθηκε η πλατφόρμα “e-class”, με την προσθήκη πολλών νέων χαρακτηριστικών (ανανεωμένο γραφικό περιβάλλον, πλήρης εξελληνισμός, προσθήκη νέων εργαλείων διαχείρισης κλπ). Παράλληλα, η αρχιτεκτονική της παραμετροποιήθηκε σε μεγάλο βαθμό δίνοντας της ευελιξία και ευκολία προσαρμογής στις ανάγκες και τις απαιτήσεις ενός δυναμικού περιβάλλοντος εκπαίδευσης. Αυτή τη στιγμή η πλατφόρμα “e-class” βρίσκεται στο στάδιο της διάθεσης και διάχυσης με σκοπό την άμεση χρήση της από την Ακαδημαϊκή Κοινότητα του Πανελληνίου διαδικτύου Gunet και την ενσωμάτωση της στην εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Η Πλατφόρμα “e-class” είναι σχεδιασμένη με προσανατολισμό την ενίσχυση και υποστήριξη της εκπαιδευτικής δραστηριότητας και σε καμιά περίπτωση την αντικατάστασή της. Για το λόγο αυτό κεντρικός ρόλος είναι αυτός του «καθηγητή», στον οποίο δίνει τη δυνατότητα με το υλικό που διαθέτει (σημειώσεις, παρουσιάσεις, κλπ.) και χωρίς επιπλέον τεχνικές γνώσεις να μπορεί εύκολα γρήγορα και απλά να δημιουργεί εύχρηστα και λειτουργικά ηλεκτρονικά μαθήματα, τα οποία θα δρουν επικουρικά στην εκπαιδευτική του δραστηριότητα παρέχοντας στους εκπαιδευόμενους τη δυνατότητα συνεχούς εκπαίδευσης και κατάρτισης. Άλλοι βασικοί άξονες στην επιλογή της πλατφόρμας ήταν η ευκολία χρήσης, η προσαρμοστικότητα στις απαιτήσεις, η ευελιξία, η ευκολία αναβάθμισης και επέκτασης καθώς και η έμμεση υποστήριξη πρότυπων μαθησιακών αντικειμένων (SCORM, IMS, IEEE, κλπ). Για τους παραπάνω λόγους χρησιμοποιήθηκαν ανοικτές πλατφόρμες, πρότυπα και γλώσσες προγραμματισμού όπως Linux, Apache, PHP, MySQL και Sendmail. Ταυτόχρονα, σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η δυνατότητα ολοκλήρωσης της πλατφόρμας με τις άλλες δικτυακές υπηρεσίες, δίνοντας πρόσβαση στους χρήστες με τους ίδιους λογαριασμούς χρήσης (Username, Password) που διαθέτουν τις υπηρεσίες αυτές (π.χ. email). Τέλος η αδυναμία ανταπόκρισης στο υψηλό κόστος εγκατάστασης καθώς και στις άδειες χρήσης και συντήρησης των εμπορικών πλατφορμών της ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης, ενδυνάμωσε την απόφαση της δημιουργικής ομάδας της πλατφόρμας αυτής να κινηθεί στον συνεχώς αυξανόμενο και βελτιούμενο κόσμο του ανοιχτού λογισμικού.

Οι ρόλοι των χρηστών που υποστηρίζει η πλατφόρμα είναι τρεις (3), ο καθηγητής, ο χρήστης- εκπαιδευόμενος και ο διαχειριστής. Ο κεντρικός ρόλος είναι αυτός του καθηγητή ο οποίος είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία και διαχείριση των ηλεκτρονικών μαθημάτων. Ο λογαριασμός του «καθηγητή» δημιουργείται από τους διαχειριστές της πλατφόρμας, κατόπιν αίτησης του ενδιαφερομένου και τα στοιχεία του λογαριασμού του αποστέλλονται αυτόματα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Ο καθηγητής μπορεί να δημιουργήσει όσα μαθήματα επιθυμεί, να εγγράψει/διαγράψει χρήστες- εκπαιδευόμενους σε/από αυτά, να εισάγει το ψηφιακό υλικό του μαθήματος (κείμενα, εικόνες, παρουσιάσεις, video, κλπ.), να δημιουργήσει ομάδες συζητήσεων καθώς και ασκήσεις αυτοαξιολόγησης. Ο χρήστης-εκπαιδευόμενος μπορεί να εγγραφεί σε όσα μαθήματα του επιτρέπεται, να μελετήσει το ψηφιακό υλικό, να συμμετάσχει σε ομάδες συζητήσεων καθώς και σε ασκήσεις αυτοαξιολόγησης. Ο λογαριασμός του χρήστη δημιουργείται αυτόματα με την εγγραφή του χωρίς την αναγκαία μεσολάβηση του διαχειριστή. Τέλος ο διαχειριστής είναι αυτός που έχει την εποπτεία όλης της πλατφόρμας, δημιουργεί τους λογαριασμούς των καθηγητών, παρακολουθεί και διαχειρίζεται τη μηχανή που φιλοξενεί την πλατφόρμα,

παρακολουθεί και διαχειρίζεται τη βάση δεδομένων, διαχειρίζεται τα μαθήματα όλων των καθηγητών, διαχειρίζεται τους λογαριασμούς όλων των χρηστών και ανανεώνει τα μαθήματα (για το νέο εξάμηνο).

Στην παράγραφο αυτή παρουσιάζονται τα στοιχεία που εισάγονται από τον καθηγητή και συνθέτουν ένα ψηφιακό μάθημα στην πλατφόρμα “e-class” (Εικόνα 2).

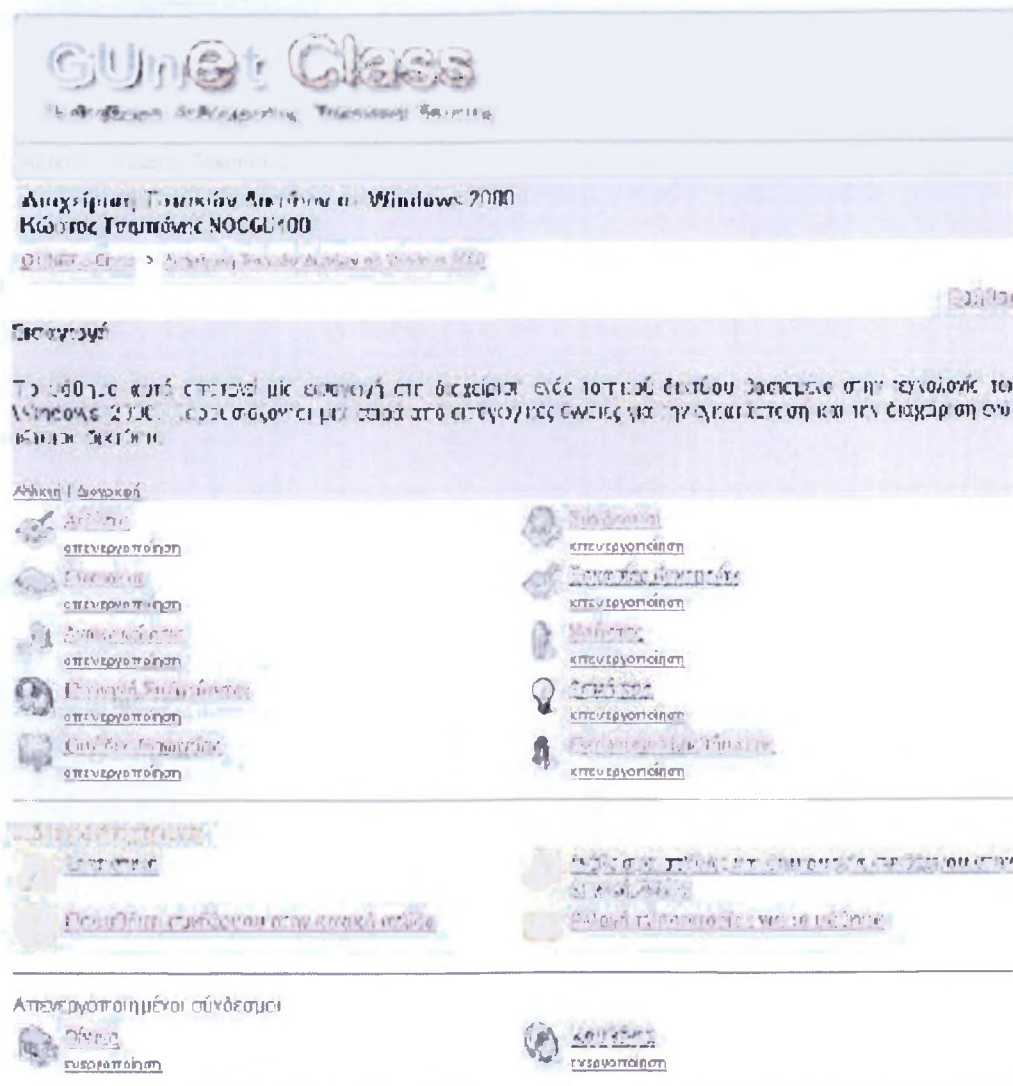
Ειδικότερα τα στοιχεία αυτά είναι τα εξής:

1. Η ατζέντα που παρουσιάζει χρονικά τα γεγονότα- σταθμούς του μαθήματος (διαλέξεις, συναντήσεις, αξιολογήσεις, κλπ).
2. Τα έγγραφα που περιέχουν το ψηφιακό υλικό του μαθήματος (κείμενα, εικόνες, παρουσιάσεις).
3. Οι ανακοινώσεις από τον καθηγητή προς τους εκπαιδευόμενους.
4. Η περιοχές συζητήσεων για θέματα που αφορούν το μάθημα καθορίζονται από τον καθηγητή.
5. Οι ομάδες εργασίας (ανοικτές ή κλειστές) που δημιουργούνται από τον καθηγητή.
6. Χρήσιμοι σύνδεσμοι από το διαδίκτυο που αφορούν το μάθημα.
7. Οι εργασίες φοιτητών είναι οι περιοχές που «τοποθετούν» οι εκπαιδευόμενοι τις εργασίες τους, τις οποίες διαχειρίζεται μόνο ο καθηγητής του μαθήματος.
8. Λίστα με τους εγγεγραμμένους Χρήστες του μαθήματος, το ρόλο τους (καθηγητής – εκπαιδευόμενος - διαχειριστής) και το email τους.
9. Ασκήσεις αυτοαξιολόγησης τις οποίες δημιουργεί ο καθηγητής του μαθήματος.
10. Η περιγραφή μαθήματος δίνει πληροφορίες που αφορούν τους στόχους του μαθήματος, τη δομή του, τους καθηγητές που το υποστηρίζουν κλπ.
11. Στην περιοχή βίντεο αποθηκεύονται ψηφιοποιημένες διαλέξεις του μαθήματος ή άλλο οπτικοακουστικό υλικό.
12. Στο πρόγραμμα μαθήματος παρουσιάζεται η δομή του μαθήματος σε τίτλους οπτικοακουστικό υλικό.

Σε όλα τα παραπάνω στοιχεία δίνεται η δυνατότητα να ενεργοποιούνται ή να απενεργοποιούνται όλα τα παραπάνω από τον καθηγητή ανάλογα με τη δομή και το υλικό του μαθήματος που διαθέτει, ώστε να απλοποιείται ακόμα περισσότερο το περιβάλλον του εκπαιδευόμενου και να εμφανίζονται μόνο οι απολύτως απαραίτητες ενότητες. Παράλληλα δίνεται η δυνατότητα στον καθηγητή να παρακολουθεί στατιστικά στοιχεία που αφορούν τη συμμετοχή στο μάθημα, καθώς επίσης και η

δυνατότητα να αλλάζει δυναμικά την κατάσταση στην οποία βρίσκεται το μάθημα (ανοικτό, ανοικτό σε εγγραφή, κλειστό).

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι η συγκεκριμένη πλατφόρμα έχει εγγεγραμμένους **3471** χρήστες (**201** Καθηγητές, **3246** Φοιτητές και **24** Επισκέπτες Φοιτητές), ενώ αποτελείται από συνολικά 219 μαθήματα (104 ανοιχτά, 20 απαιτούν εγγραφή, 95 κλειστά).

(Εικόνα 2: Στοιχεία που συνθέτουν ένα ψηφιακό μάθημα- Διεπαφή καθηγητή. Η τελευταία αποτελεί το περιβάλλον που χρησιμοποιεί ο καθηγητής για να δημιουργήσει και να διαχειριστεί ένα ψηφιακό μάθημα στην πλατφόρμα “e-class”)

2. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΠΛΑΤΦΟΡΜΑΣ

- Αριθμός εισόδων:
  1. Από 2003-11-04 16:52:28 : 237034.
  2. Τελευταίες 30 μέρες : 237034.
  3. Τελευταίες 7 μέρες : 4497.
  4. Σήμερα (2005-12-19 13:55:00): 300

- Αριθμός καθηγητών (1) : 80

- Αριθμός φοιτητών (5) : 6345

- Αριθμός εγγραφών ανά κατηγορία :

1	80
5	6345

- Αριθμός μαθημάτων : 166

- Αριθμός μαθημάτων ανά τμήμα :

Διατμηματικά Μαθήματα	4
Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών	10
Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας	2
Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής	7
Μάρκετινγκ και Επικοινωνίας	6
Οικονομικής Επιστήμης	3
Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων	38
Πληροφορική	83
Στατιστικής	13

- Αριθμός μαθημάτων ανά γλώσσα :

english	3
greek	163

- Αριθμός ανακοινώσεων : 91

3. Η ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Είναι συχνό, αν όχι καθημερινό, το φαινόμενο κατά το οποίο οι ερευνητές των κοινωνικών επιστημών χρησιμοποιούν την συνέντευξη προκειμένου να εξετάσουν ελεύθερα την γνώμη των ανθρώπων. Συνηθίζουν, δε, να καταφεύγουν στην ελεύθερη, μη τυποποιημένη συνέντευξη, στην οποία οι ερωτήσεις μεταβάλλονται ανάλογα με την πορεία της συζήτησης (η ίδια, εξάλλου, η μη τυποποιημένη συνέντευξη, παίρνει σχεδόν πάντα την μορφή της συζήτησης). Δεδομένου ότι η ποιοτική έρευνα δεν αποσκοπεί στον έλεγχο μιας θεωρίας αλλά στην ανάδειξη της θεωρίας από τα δεδομένα, το ανοικτό αλλά και ευέλικτο σχήμα της συνέντευξης κρίνεται περισσότερο κατάλληλο, εφόσον δεν υπάρχουν συγκεκριμένες εμπειρικές υποθέσεις που να καθορίζουν το περιεχόμενο των ερωτήσεων. Αντίθετα, είναι οι ίδιες οι απαντήσεις των ερωτώμενων που προσδιορίζουν το ύφος, το περιεχόμενο και την δομή των ερωτήσεων που θα γίνουν από τον συνεντευκτή. (House, 1980 στο Jensen, 1989)

Θέλοντας να προσδιορίσουμε την έννοια της συνέντευξης θα λέγαμε ότι πρόκειται για μια συζήτηση που έχει έναν σκοπό και μια δομή. Φαίνεται να προχωράει, δε, πέρα από την απλή ανταλλαγή των απόψεων, κάτι το οποίο συμβαίνει στις καθημερινές συζητήσεις των ανθρώπων και να φτάνει στο σημείο της προσεκτικής διατύπωσης ορισμένων ερωτήσεων και της εξίσου προσεκτικής ακρόασης των απαντήσεων των ερωτώμενων με στόχο την απόκτηση γνώσεων σε συγκεκριμένα ζητήματα. Μια συνέντευξη μπορεί να μελετά τα γεγονότα της καθημερινής ζωής αλλά και τις εμπειρίες των ανθρώπων μέσα σε αυτήν, μπορεί να εξετάζει τα νοήματα στις κινήσεις και στις εκφράσεις τους, μπορεί να είναι περιγραφική, διεξοδική, να στοχεύει στην αλλαγή αλλά και στην διερεύνηση των διαπροσωπικών σχέσεων. (Giorgi, 1975, Rogers, 1965 & Sullivan, 1954 στο Kvale, 1996)

Βέβαια, οι δυσκολίες που παρουσιάζει η ποιοτική συνέντευξη είναι σαφώς μεγαλύτερες σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη μέθοδο συλλογής δεδομένων, μιας και εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την ικανότητα του συνεντευκτή να εξασφαλίσει την εμπιστοσύνη του ερωτώμενου και να δημιουργήσει μια άνετη και φιλική ατμόσφαιρα, ώστε να υπάρξει μια καλύτερη επικοινωνία μεταξύ τους. Για αυτό και η περίοδος εκπαίδευσης ενός συνεντευκτή είναι απαραίτητη, προκειμένου για την θετική έκβαση της έρευνας. Στα πλαίσια της εκπαίδευσης αυτής, ο συνεντευκτής μαθαίνει πώς να προσεγγίζει τους ερωτώμενους, πώς να τους συμπεριφέρεται και

πώς να καταγράφει επακριβώς όλα όσα αυτοί του εκμυστηρεύονται. (Dey, 1993 στο Κυριαζή, 2001)

Συνοπτικά, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα που παρουσιάζει μια ποιοτική συνέντευξη είναι τα ακόλουθα:

Συνέντευξη (πρόσωπο με πρόσωπο)	
Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα
1) Πλούσιο περιεχόμενο απαντήσεων που στηρίζεται στην φυσική γλώσσα.	1) Χαμηλή τυποποίηση απαντήσεων με χρονοβόρα διαδικασία κωδικοποίησης.
2) Δυνατότητα εφαρμογής της σε ειδικές κατηγορίες ατόμων που συνήθως «σιωπούν» (π.χ. αναλφάβητοι, περιθωριοποιημένες και κοινωνικά αποκλισμένες ομάδες του πληθυσμού).	2) Μικρή δυνατότητα διασταύρωσης πολλών και διαφορετικών μεταβλητών.
3) Μεγαλύτερη ελευθερία στην διατύπωση των ερωτήσεων.	3) Χαμηλή τυποποίηση των ερωτήσεων. Κίνδυνος για κάθε συμμετέχοντα να δέχεται τελικά και διαφορετικές ερωτήσεις.
4) Αμεσότητα με το δείγμα και μεγαλύτερη δυνατότητα για feedback.	4) Περιορισμένο δείγμα λόγω της χρονοβόρας διαδικασίας.
5) Δυνατότητα καταγραφής πληροφοριών, πέραν αυτών που συγκεντρώνονται μέσω του προφορικού λόγου των ερωτώμενων.	5) Αδυναμία χρήσης ποιοτικών μεθόδων. Μεγάλη ειδίκευση σε ποιοτικές μεθόδους.

Μερικά, ακόμη, πλεονεκτήματα της κατά πρόσωπο συνέντευξης είναι η αύξηση της πιθανότητας της θετικής ανταπόκρισης του ερωτώμενου στις «απαιτήσεις» του συνεντευκτή, αφού ο τελευταίος εξασφαλίζει συχνά από τον πρώτο άμεσες διευκρινίσεις για το θέμα που ερευνά. Επιπλέον, η παρουσία του συνεντευκτή εξασφαλίζει ότι στην έρευνα δεν μπορεί να συμμετάσχει κανένας άλλος πέραν του ατόμου που έχει επιλεγεί από τον συνεντευκτή, σε αντίθεση με το απεσταλμένο ερωτηματολόγιο, όπου μια τέτοια περίπτωση είναι συνηθισμένη. Επίσης, η συνέντευξη καταλήγει σε πιο αξιόπιστα αποτελέσματα, μιας και ο ερευνητής μπορεί να δώσει περισσότερες διευκρινίσεις για το νόημα των ερωτήσεων ή να ζητήσει ο ίδιος περισσότερες εξηγήσεις προκειμένου να κατανοήσει τον τρόπο με τον οποίο ο ερωτώμενος απαντάει στις ερωτήσεις που του θέτει ο πρώτος. Βέβαια, μια τέτοια

διαδικασία συλλογής δεδομένων, όπως είναι η συνέντευξη δεν μπορεί παρά να έχει και ορισμένα μειονεκτήματα. Κάποια από αυτά έχουν, ήδη, αναφερθεί παραπάνω και αφορούν κυρίως στο μεγαλύτερο χρόνο που δαπανά ο ερευνητής προκειμένου για την συλλογή των δεδομένων, το μικρότερο δείγμα και την χαμηλή τυποποίηση των ερωτήσεων αλλά και απαντήσεων της έρευνας. Ένα, τελευταίο, μειονέκτημα, αφορά την δυσκολία των ερωτώμενων να εκφράσουν «ανοικτά» τις απόψεις τους για ορισμένα προσωπικά και ευαίσθητα θέματα, για τα οποία να ήταν, ίσως, διατεθειμένοι να απαντήσουν γραπτά. Εδώ, πολύ σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η διαδικασία προσέγγισής τους από πλευράς του συνεντευκτή καθώς και η εμπιστοσύνη που οι πρώτοι θα αποκτήσουν προς το πρόσωπό του. (Strauss, 1990 στο Κυριαζή, 2001)

Γενικά μερικές πρακτικές συμβουλές που μπορούν να ακολουθούν οι συνεντευκτές προκειμένου να πραγματοποιούν καλύτερες και αποδοτικότερες για αυτούς ποιοτικές συνεντεύξεις είναι οι ακόλουθες:

1. Θα πρέπει να αποφεύγουν τις ιδιαίτερα μακροσκελείς ερωτήσεις, μιας και ο συμμετέχων θα θυμηθεί μόνο ένα κομμάτι από την ερώτηση (συνήθως το τελευταίο).
2. Είναι απαραίτητο να μην χρησιμοποιούν ερωτήσεις που λειτουργούν επισκιαστικά σε εκείνες που ακολουθούν παρακάτω, μιας και αν βρίσκονται στην αρχή της συνέντευξης, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να καθορίσουν ολόκληρη την έκβασή της.
3. Δεν πρέπει να πραγματοποιούν ερωτήσεις που έχουν διπλό ή τριπλό νόημα, γιατί είναι λογικό να συγχύσουν τον ερωτώμενο, ο οποίος στην συνέχεια ενδέχεται να δώσει μια μερικώς αληθή απάντηση. Σε μια τέτοια περίπτωση συνίσταται το «σπάσιμο» της προβληματικής ερώτησης σε δύο ή τρεις επιμέρους ερωτήσεις.
4. Θα πρέπει να αποφεύγονται οι ερωτήσεις που περιέχουν ιδιαίτερους όρους, οι οποίοι δεν είναι γνωστοί σε μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού και κυρίως στην ομάδα στόχο που επιθυμεί ο ερευνητής να εξετάσει.
5. Τέλος, θα πρέπει να είναι πολύ προσεκτικοί, ώστε να μην καταλήγουν σε επισφαλματωμένες ερωτήσεις, δηλαδή, σε ερωτήσεις στις οποίες θα δείχνουν με άμεσο ή με έμμεσο τρόπο την συμφωνία ή την διαφωνία τους σε αυτά που τους απαντάει ο ερωτώμενος. (Payne, 1980 στο Κατερέλος, 1998)

Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητο να αναφερθεί ένας διαχωρισμός που έγινε από τον Chauchat το 1985 μεταξύ αδόμητης (μη κατευθυντικής) και δομημένης

(κατευθυντικής) στάσης του ερευνητή κατά την διάρκεια πραγματοποίησης μιας συνέντευξης. Η μεν πρώτη προέρχεται από την θεραπευτική συνέντευξη του C. Rogers (η λογική της οποίας αναπτύσσεται στον πρώτο τόμο του έργου του «Ψυχοθεραπεία και ανθρώπινες σχέσεις») και η οποία στηρίζεται στην μη κατευθυντική στάση. Οι προϋποθέσεις μιας τέτοιας στάσης είναι η κατανοητική εμπάθεια, η άνευ όρων αποδοχή και η μη κατευθυντικότητα (με την κυριολεξία της λέξης). Με άλλα λόγια, σε μια συνέντευξη αυτού του τύπου δεν είναι απαραίτητο το πρωτόκολλο, αφού στόχος της είναι η ελεύθερη ομιλία του ασθενή για τα θέματα που αυτός θέλει και με τον τρόπο που εκείνος επιθυμεί να τα εκφράσει. (Chauchat, 1985 στο Κατερέλος, 1998) Όπως, παρατηρεί και ο Pages όσο πιο πολλές κλειστές ερωτήσεις κάνει κανείς (δηλαδή, ερωτήσεις όπου οι απαντήσεις είναι εκ των προτέρων καθορισμένες από τον ίδιο τον ερευνητή), τόσο πιο κατευθυντική ή δομημένη είναι μια συνέντευξη. (Pages, 1965 στο Παπαστάμου, 2001) Αντίθετα, η απόλυτα αδόμητη συνέντευξη δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε ένα καθαρά ερευνητικό πλαίσιο χωρίς παραλλαγές και παρενέργειες. Αυτό συμβαίνει γιατί σε μια τέτοιου τύπου συνέντευξη ο ερευνητής θα πρέπει να «κατευθύνει» τον συμμετέχοντα στην εκφορά λόγου σε σχέση με το αντικείμενο που εξετάζει. Επομένως, δεν είναι δυνατόν η συνέντευξη να εντελώς αδόμητη ευθύς εξαρχής. Επιπλέον, αφού η έρευνα είναι επικεντρωμένη, ο συνεντευκτής είναι υποχρεωμένος να παρεμβαίνει και είτε να αποτρέπει ή να σταματά τον ερωτώμενο όταν έχει «ξεφύγει» από τους στόχους της έρευνας, είτε να τον προτρέπει όταν αναφέρεται σε κάποιο σημείο εξαιρετικής σημασίας για την έρευνα. (Whyte, 1984 στο Παπαστάμου, 2001). Τέλος, υπάρχει και ένας τρίτος τύπος συνέντευξης, η ημιδομημένη ή η ημικατευθυντική συνέντευξη, όπου ο ερευνητής κατασκευάζει ένα σύνολο από ερωτήσεις, αλλά αισθάνεται ελεύθερος να τους αλλάξει σειρά ή ακόμα να αλλάξει και την διατύπωση τους ανάλογα με την ροή της συζήτησης. Αυτός ο τύπος συνέντευξης είναι αρκετά συνηθισμένος, αφού συνδυάζει αρκετά από τα πλεονεκτήματα τόσο του ενός (κατευθυντική) όσο και του άλλου τύπου συνέντευξης (μη κατευθυντική). Επιτυγχάνεται, δηλαδή, η αύξηση του αυθορμητισμού του συμμετέχοντα καθώς και η μείωση των παρεμβάσεων του ερευνητή).

Πάντως, εκτός από το στυλ, κάθε πρωτόκολλο συνέντευξης θα πρέπει να ακολουθεί μια συγκεκριμένη σειρά διατύπωσης των ερωτήσεων. Τα στάδια είναι τα παρακάτω:

1. Εισαγωγή: Παρουσίαση του ερευνητή, εξήγηση του σκοπού της συνέντευξης, βεβαίωση του εμπιστευτικού χαρακτήρα της συνέντευξης, ζήτηση άδειας μαγνητοφώνησης.

2. «Ζέσταμα»: Απλές, φιλικές ερωτήσεις στην αρχή, ώστε να νιώσει άνετα ο συμμετέχων.
3. Κυρίως σώμα ερωτήσεων: Ερωτήσεις που αποτελούν το κύριο σώμα πληροφορίας που ζητείται. Εάν υπάρχουν «επικίνδυνες» ερωτήσεις, είναι προτιμότερο να τις αφήσει ο ερευνητής για το τέλος της συνέντευξης, οπότε έστω και αν ο συμμετέχων αρνηθεί να απαντήσει, θα έχει δώσει το μεγαλύτερο μέρος των απαντήσεων.
4. «Ηρεμία»: Προς το τέλος της συνέντευξης, καλό είναι να γίνονται μερικές ακόμα απλές ερωτήσεις, ώστε να εκτονωθεί η όποια ένταση τυχόν να δημιουργήθηκε κατά την διεξαγωγή της παραπάνω.
5. «Κλείσιμο»: Εδώ ο ερευνητής «κλείνει» την συνέντευξη ευχαριστώντας τον συμμετέχοντα για την πολύτιμη βοήθειά του. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να είναι προετοιμασμένος, μιας και αρκετοί από τους ερευνώμενους μπορεί να νιώσουν πιο άνετα και να αρχίσουν ξαφνικά να αναπτύσσουν πολύ ενδιαφέρουσες απόψεις. (Cliff, 1994 στο Κατερέλος, 1998)

Είναι σαφές ότι οι προαναφερθείσες συμβουλές, έστω και αν τηρηθούν, δεν αποτελούν εγγύηση μιας καλής συνέντευξης μιας και υπάρχουν και άλλοι παράγοντες υψίστης σημασίας που διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο. Έτσι, ο Porter ξεχωρίζει πέντε γενικές στάσεις που πρέπει να αποφεύγονται από τον ερευνητή, προκειμένου για την επίτευξη της μη κατευθυντικότητας:

1. Η στάση αξιολόγησης. Αφορά την κριτική από μέρους του ερευνητή του πλαισίου των αξιών του συμμετέχοντα, όπως αυτές παρουσιάζονται από τα λεγόμενα του τελευταίου.
2. Η στάση βοήθειας. Περιλαμβάνει την διαδικασία εκείνη στην οποία ο ερευνητής δείχνει στον συνεντευξιαζόμενο ένα προσωπικό ενδιαφέρον, μια τάση για επιβεβαίωση ή για βοήθεια σε αυτά τα οποία εκείνος λέει.
3. Η ερευνητική στάση. Ο ερευνητής στην προκειμένη περίπτωση προσπαθεί να εκμαιεύσει μια συγκεκριμένη πληροφορία ή να επαληθεύσει μια ερευνητική υπόθεση που έχει στο μυαλό του.
4. Η ερμηνευτική στάση. Συνίσταται στην διαδικασία εκείνη κατά την οποία ο ερευνητής προτείνει στο υποκείμενο έναν σαφώς προσδιορισμένο τρόπο ερμηνείας της συμπεριφοράς του.
5. Τέλος, η συμβουλευτική στάση, η οποία στοχεύει στον προσανατολισμό του συμμετέχοντα προς ένα καθορισμένο μοντέλο συμπεριφοράς. (Chauchat, 1985)

Για όλους, λοιπόν, αυτούς τους λόγους ένας συνεντευκτής θα πρέπει να προσπαθεί να συμπεριφέρεται με τους ακόλουθους τρόπους:

1. Θα πρέπει να είναι ευχάριστος και να δείχνει προς τους συμμετέχοντες της έρευνας ότι δεν φοβάται, ότι δεν λυπάται ή ότι βαριέται.
2. Θα πρέπει να θέτει τις ερωτήσεις με τρόπο ευθύ, ξεκάθαρο και όχι απειλητικό, διότι σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει ο φόβος για τον ερευνώμενο να συγχυστεί ή να ακολουθήσει μια αμυντική στάση, πράγμα το οποίο θα εμποδίσει σημαντικά την διαδικασία συλλογής των πληροφοριών.
3. Θα πρέπει να μιλάει όσο το δυνατόν γίνεται λιγότερο, μιας και ο σκοπός της συνέντευξης είναι να αναπτυχθούν οι εμπειρίες και οι απόψεις του συμμετέχοντα και όχι του ερευνητή.
4. Τέλος, ο συνεντευκτής θα πρέπει να θέτει τις ερωτήσεις με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην κατευθύνει τους συμμετέχοντες προς συγκεκριμένες απαντήσεις, αφού ο ρόλος τους είναι να «ευχαριστήσουν» μονάχα τον ερευνητή και όχι να «φωτίσουν» πραγματικές πτυχές της προσωπικότητας του ερευνώμενου ή του θέματος που τίθεται υπό μελέτη. (Sackett, 1978 στο Baker, 1988 & Garrett, 1980)

Τέλος, αναγκαία φαίνεται και η τήρηση ορισμένων κανόνων ηθικής κατά την διάρκεια διεξαγωγής μιας συνέντευξης. Συγκεκριμένα θα πρέπει να ληφθούν υπόψη τρία βασικά ζητήματα. Το πρώτο αφορά τον τρόπο διατύπωσης ερωτήσεων για «ευαίσθητα» θέματα, όπως για παράδειγμα ερωτήσεις που σχετίζονται με πολύ προσωπικές πλευρές της ζωής ενός ατόμου. Είναι γεγονός ότι ο συνεντευκτής έχει ορισμένα δικαιώματα αλλά και ταυτόχρονα δεν είναι άμοιρος ευθυνών. Πρέπει, λοιπόν, να είναι ιδιαίτερα προσεκτικός ώστε να μην θίξει κάποια από τα άτομα από τα οποία θέλει να πάρει ορισμένες πληροφορίες με συστηματικό τρόπο. Το δεύτερο θέμα σχετίζεται με το κατά πόσο προετοιμασμένος πρέπει να είναι ένας ερευνητής για οτιδήποτε απροσδόκητο προκύψει κατά την διάρκεια μιας συνέντευξης. Έτσι, για παράδειγμα μια ερευνητική συνέντευξη που γίνεται για τις τοπικές υπηρεσίες της πρόνοιας προς τους άνεργους μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για τον συγκεκριμένο άνεργο που μελετάται να εκφράσει τους φόβους του για την σεξουαλική του ανικανότητα την περίοδο απόλυσής του από την εργασία του. Σε αυτή την περίπτωση ο συνεντευκτής θα πρέπει να είναι «έτοιμος» να αντιμετωπίσει με υπομονή και διπλωματία την συγκεκριμένη κατάσταση. Πάντα υφίσταται ο πειρασμός της προσφοράς συμβουλών ή της παρέμβασης από κάποιον ερευνητή, πράγμα,

όμως, που δεν συνιστάται σε μια τέτοια περίπτωση λόγω του γεγονότος ότι είναι εύκολο να «ξεφύγει» κανείς από το ζήτημα που θέλει πραγματικά να μελετήσει. Το τρίτο και τελευταίο θέμα που είναι απαραίτητο να εξετάσει ένας ερευνητής είναι αν θα πρέπει να δοθεί ή όχι πληροφόρηση ή ανατροφοδότηση (feedback) στον συνεντευξιαζόμενο μετά το πέρας της συνέντευξης. (Breakwell, 1995)

4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Προκειμένου για την μελέτη της εκπαίδευσης από απόσταση και, ιδιαίτερα, του προγράμματος “e-class” του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών κρίθηκε σκόπιμο να εφαρμοστεί η τεχνική της συλλογής στοιχείων μέσω των συνεντεύξεων και συγκεκριμένα μέσω των ερευνητικών συνεντεύξεων, που αποτελούν ένα ουσιαστικό «κομμάτι» των περισσότερων μορφών της κοινωνικής έρευνας. Ο, σχεδιασμός της, δε, ακολουθεί τα ακόλουθα στάδια:

1. Ο ερευνητής καθορίζει αρχικά την πληροφορία που θέλει να συλλέξει.
2. Αποφασίζει στην συνέχεια το άτομο ή τους ανθρώπους από τους οποίους θέλει να συλλέξει τις πληροφορίες.
3. Διαλέγει τον τρόπο της συγκέντρωσης των πληροφοριών και
4. καθορίζει τον τρόπο ανάλυσης των αποτελεσμάτων.

Στην προκειμένη περίπτωση, βασικός στόχος είναι να εξεταστεί η ύπαρξη μιας θετικής και όχι μιας αρνητικής κουλτούρας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (existence of a positive and not of a negative e-learning culture). Ως δείγμα χρησιμοποιήθηκαν 15 άτομα από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο των Αθηνών, που είτε υπήρξαν σχεδιαστές του προγράμματος “e-class”, είτε καθηγητές, είτε φοιτητές του συγκεκριμένου προγράμματος. Αξίζει, κάπου εδώ, να αναφερθεί το γεγονός ότι οι Bertaux και Bertaux-Wiame ισχυρίστηκαν κάποτε ότι το μέγεθος ενός δείγματος υπαγορεύεται από τις κοινωνικές διαδικασίες που βρίσκονται υπό διερεύνηση. Σύμφωνα, δε, με τους εν λόγω συγγραφείς ένας ερευνητής θα πρέπει να συνεχίζει να επιλέγει μονάδες για το δείγμα του μέχρι να φθάσει σε σημείο κορεσμού της θεωρίας, δηλαδή, μέχρι να έχει μια πλήρη εικόνα του τι συμβαίνει αναφορικά με το θέμα που μελετά, ώστε να μπορεί να παράγει μια ικανοποιητική εξήγηση για αυτό. Αυτό θα έχει επιτευχθεί μόνο όταν τα δεδομένα της έρευνας δεν θα έχουν να «πουν» τίποτα καινούριο για την προς μελέτη κοινωνική διαδικασία. (Strauss, 1987 στο Mason, 2003)

Επιπλέον, ο τρόπος συγκέντρωσης των πληροφοριών πραγματοποιήθηκε με την βοήθεια των συνεντεύξεων με ερωτήσεις ανοικτού τύπου (μη δομημένες

συνεντεύξεις), ενώ ο τρόπος ανάλυσης των δεδομένων βασίστηκε στην ανάλυση περιεχομένου (η οποία θα παρουσιαστεί παρακάτω). Τα, δε, μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή της έρευνας ήταν ένα μαγνητόφωνο προκειμένου για την εγκυρότερη και πλήρη καταγραφή όλων των δεδομένων κατά την διεξαγωγή της συνέντευξης. Κάπου εδώ κρίνεται σκόπιμο να αναφερθεί ότι ο τρόπος επιλογής των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα έγινε κατά τρόπο τυχαίο, ενώ έγινε και μια προσπάθεια να υπάρξει αναλογία στον αριθμό των ανθρώπων που συμμετείχαν στην έρευνα, ώστε οι μισοί περίπου από αυτούς να είναι φοιτητές του πανεπιστημίου και οι άλλοι μισοί σχεδιαστές-καθηγητές αλλά και χρήστες του προγράμματος αυτού. (Moore, 1993 στο Breakwell, 1995)

Το βασικό ερευνητικό ερώτημα στην παρούσα έρευνα ήταν κατά πόσο ένα τέτοιο πρόγραμμα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης βοηθάει στην ανάπτυξη μιας θετικής κουλτούρας της μάθησης (positive e-learning culture) και όχι στην εμφάνιση μιας αρνητικής μαθησιακής κουλτούρας (culture of separation). Η συγκεκριμένη «πρόταση» συνεπάγεται την διατύπωση ορισμένων ερωτημάτων που θα πρέπει να διερευνηθούν και να αναπτυχθούν κατά την διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. (Douglas, 1985 στο Mason, 2003) Οι, δε, πηγές των δεδομένων και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου για την συγκέντρωση των πληροφοριών και την διεξαγωγή της έρευνας ήταν, όπως έχει προαναφερθεί, οι (ποιοτικές) συνεντεύξεις. Ο, δε, όρος «ποιοτική συνέντευξη» αναφέρεται συνήθως στις σε βάθος συνεντεύξεις, στις ημιδομημένες ή στις χαλαρά δομημένες μορφές συνέντευξης. Ο, δε, Burgess τις αποκαλεί «συζητήσεις με κάποιο σκοπό» (Mason, 2003). Τα βασικά τους χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα: 1) έχουν, σχετικά, ένα ανεπίσημο ύφος που μοιάζουν περισσότερο σαν μια κουβέντα ή σαν μια συζήτηση παρά σαν ένα σχήμα ερωτήσεων και απαντήσεων με επίσημο χαρακτήρα, 2) παρουσιάζουν μια αφηγηματική ή μια βιογραφική προσέγγιση, όπου ο ερευνητής δεν διαθέτει ένα δομημένο κατάλογο ερωτήσεων, αλλά έχει συνήθως έναν συγκεκριμένο εύρος θεμάτων ή ζητημάτων που επιθυμεί να καλύψει και 3) οι ποιοτικές συνεντεύξεις μπορεί να έχουν την μορφή της «πρόσωπο με πρόσωπο» διάδρασης μεταξύ του συνεντευκτή και του ερωτώμενου ή και να περιλαμβάνουν και μεγαλύτερες ομάδες ατόμων. (Burgess, 1988 στο Mason, 2003) Οι λόγοι, δε, για τους οποίους ένας ερευνητής -στην προκειμένη περίπτωση και εμείς- χρησιμοποιεί τις ποιοτικές συνεντεύξεις είναι για λόγους οντολογικούς, επιστημολογικούς και κοινωνικούς. Με άλλα λόγια, μέσα από μια έρευνα που διεξάγεται με την βοήθεια των συνεντεύξεων είναι δυνατόν να διαφανούν οι εμπειρίες, οι αντιλήψεις και οι διαδράσεις των ατόμων, που αποτελούν σημαντικές διαστάσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. (Silverman, 1985 στο Mason, 2003) Τέλος, σημαντικά στοιχεία που θα πρέπει να διέπουν μια

έρευνα είναι η εγκυρότητα, η αξιοπιστία και η γενικευσιμότητα της. Μιλώντας για εγκυρότητα εννοούμε ότι μια έρευνα «μετράει» ή «παρατηρεί» αυτό που θέλει ο ερευνητής να δει, ενώ η έννοια της αξιοπιστίας αφορά την ακρίβεια των ερευνητικών μεθόδων και τεχνικών. Η, δε, έννοια της γενικευσιμότητας αναφέρεται στον βαθμό εκείνο κατά τον οποίο ένας μελετητής μπορεί να παρουσιάσει κάποιον ευρύτερο ισχυρισμό με βάση την έρευνα και την ανάλυση την οποία έχει προηγουμένως κάνει. (Yin, 1989 στο Mellon, 1998)

5. Η ΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΣΗ

Άμεσα συνδεδεμένο με το ζήτημα της συνέντευξης είναι και εκείνο της μαγνητοφώνησης. Στον χώρο της δημοσιογραφίας υπάρχουν δύο σχολές προσέγγισης αναφορικά με την χρήση ή όχι του μαγνητοφώνου προκειμένου για την καταγραφή των απόψεων του ερωτώμενου. Με άλλα λόγια, υπάρχουν οι ερευνητές εκείνοι που αποδέχονται την χρήση του μαγνητοφώνου στην διαδικασία της συνέντευξης και εκείνοι που την απορρίπτουν. Οι παλιότεροι ερευνητές εμμένουν στην χρήση του μαγνηφώνου, σε αντίθεση με το «νέο κύμα» που την αποφεύγει. Πέρα, βέβαια, από τις αντιτιθέμενες απόψεις που υφίστανται δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η πλατιά διάδοση της χρήσης ενός τέτοιου μέσου προκειμένου για την όσο το δυνατόν λεπτομερέστερη και ακριβέστερη καταγραφή των θέσεων ενός ερωτώμενου.

Τα πλεονεκτήματα χρήσης του μαγνητοφώνου κατά την διάρκεια μιας συνέντευξης είναι συνοπτικά τα εξής ακόλουθα:

1. Ο ερευνητής έχει το πλεονέκτημα πραγματοποίησης περισσότερων ερωτήσεων προς τον συνεντευξιζόμενο και, μάλιστα, σε λιγότερο χρόνο σε σχέση με κάποιον άλλον που κρατά χειρόγραφες σημειώσεις. Είναι γεγονός ότι οι περισσότερες ερωτήσεις συνεπάγονται και περισσότερες απαντήσεις, άρα και περισσότερες πληροφορίες, που μπορούν να οδηγήσουν σε μια πιο εξονυχιστική έρευνα.
2. Ο ερευνητής έχει την δυνατότητα να αφιερωθεί στην συζήτηση με τον συνομιλητή του και να αγνοήσει τον φόβο του μήπως τυχόν δεν προλάβει να καταγράψει επαρκώς τα λεγόμενα του τελευταίου. Επιπλέον, έχει την ευκαιρία να σκέφτεται πότε και πως θα διατυπώσει την επόμενη ερώτηση, ανάλογα, βέβαια, από τον τρόπο απάντησης του ερωτώμενου σε προηγούμενη ερώτηση.

3. Επίσης, οι μαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν προκειμένου να μην χαθεί η αυθεντικότητα της συζήτησης. Με άλλα λόγια, το μαγνητόφωνο καταγράφει σαφώς όλα όσα έχει διατυπώσει ο ερωτώμενος και για αυτό δεν μπορεί να υπάρξει καμία αμφισβήτηση από μέρους του τελευταίου καθώς η αυθεντικότητα των διαλόγων αποκαλύπτει πάντα την αλήθεια.
4. Τελευταίο πλεονέκτημα, ίσως και το πιο σημαντικό είναι η δυνατότητα της προσεκτικής παρατήρησης από μεριάς του συνεντευκτή των κινήσεων του συνομιλητή του, της διάθεσής του, των μορφασμών στο πρόσωπό του, της ηρεμίας, της έντασης ή του άγχους του, της δύσκολης θέσης στην οποία έρχεται όταν του γίνονται ερωτήσεις στις οποίες δεν θέλει να απαντήσει, είτε γιατί είναι προσωπικές, είτε γιατί θέλει κάτι να κρύψει. (Brady, 1992) Για παράδειγμα, όλοι μπορούν να ξεχωρίσουν τα σημάδια που προδίδουν άγχος από πλευράς ενός ερευνώμενου και δεν είναι άλλα από την γρήγορη ομιλία, το τραύλισμα και τις μισοτελειωμένες φράσεις. Ειδικά, ως προς την ερμηνεία της «γλώσσας του σώματος», ο Πωλ Έκμαν μετά από μια σειρά πειραμάτων που πραγματοποίησε, δημοσίευσε στο περιοδικό *Journal of Abnormal and Social Psychology* μια μελέτη σύμφωνα με την οποία «η τοποθέτηση του σώματος και η έκφραση του σώματος από πλευράς ενός ερωτώμενου σε μια συνέντευξη δεν είναι συμπτωματικές αντιδράσεις, αλλά έχουν και μια επικοινωνιακή αξία αντίστοιχη με εκείνη της φραστικής διαδικασίας». (Echman, 1976 στο Brady, 1992) Ακόμη, ο ψυχίατρος Δρ. Άλμπερτ Μεχραμπιάν διαπίστωσε από νωρίς ότι όλα όσα εκφράζει ένα άτομο με λέξεις δεν αντιστοιχούν παρά μόνο στο 7% εκείνων που εκφράζει χωρίς λέξεις. Συγκεκριμένα υποστηρίζει ότι το 38% μεταβιβάζεται με τον τρόπο ομιλίας και το 55% με τις κινήσεις αλλά και με τις εκφράσεις του προσώπου και του σώματος ενός συνομιλητή. (Mechrabian, 1974 στο Brady, 1992)

6. ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΣΚΟΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ/ ΔΙΑΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ: Η

διερεύνηση της ύπαρξης μιας μαθησιακής κουλτούρας (1), θετικής (positive e-learning culture) (2) και όχι αρνητικής (culture of separation) (3) στους χρήστες του προγράμματος “e-class” που πιθανώς να προϋπάρχει σε αυτούς (πριν, δηλαδή, να εμπλακούν σε αυτό).

ΟΡΙΣΜΟΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (1): Περιλαμβάνει τις πεποιθήσεις, τις αξίες, τις συνήθειες, τους τρόπους, τις στάσεις, αλλά και τις πρακτικές μέσω των οποίων υποστηρίζεται αλλά και ενθαρρύνεται η απόδοση, η παραγωγικότητα, η δημιουργικότητα και εντέλει η προσωπικότητα του κάθε ατόμου. (Johnston & Hawke, 2002 & Hargreaves, 1992)

ΟΡΙΣΜΟΣ ΘΕΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (2): Αφορά την προσπάθεια των ατόμων ώστε να γίνουν ευέλικτα, να παρακολουθούν τις συνεχείς εξελίξεις και προόδους της σύγχρονης ζωής προκειμένου να είναι ενημερωμένοι. Εδώ εμφανίζεται (από μέρους τους) μια πίστη και μια δέσμευση στην μάθηση καθώς και μια θετική στάση στην αλλαγή. (Edwards & Usher, 2000)

ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΡΝΗΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (3): Πρόκειται για μια διαδικασία μάθησης αποξενωμένη και καθαρά ατομική, όπου απουσιάζει η συνεργασία και η ανθρώπινη επαφή. Αντίθετα, επικρατεί ο ανταγωνισμός, η αλλαγή των ρόλων και η έλλειψη βοήθειας προς τον συνάνθρωπο. Σαν λογική ξεκίνησε από την διαπίστωση ότι ένα παρόμοιο φαινόμενο της «κουλτούρας του διαχωρισμού» άρχισε να παρουσιάζεται στα σχολεία και συγκεκριμένα στις σχέσεις μεταξύ των καθηγητών. Δεδομένου ότι οι καθηγητές γίνονται αντιληπτοί σαν συνεχώς εκπαιδευόμενα άτομα (lifelong learners) και το σχολείο σαν ένα επίσημο μαθησιακό ίδρυμα (professional learning community), ο παραπάνω ορισμός μεταφέρθηκε και στον χώρο της δια βίου εκπαίδευσης. (Flores, 2004)

7. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΙΣΜΩΝ ΑΥΤΩΝ {(1), (2), (3)} ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (1):

1. ΑΞΙΕΣ,
2. ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ,
3. ΤΡΟΠΟΙ-ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ,
4. ΣΤΑΣΕΙΣ

Τα παραπάνω αφορούν τις έννοιες του **χώρου**, του **χρόνου** καθώς και την **αλλαγή του τρόπου** με τον οποίο βλέπουμε τα πράγματα. Δηλαδή, η μαθησιακή κουλτούρα αναφέρεται στην ύπαρξη ενός συστήματος επικοινωνίας όπου **ο ένας δεν βλέπει τον άλλον**, όπου δεν βρίσκονται στον ίδιο χώρο, αλλά σε απόσταση και όπου η **μορφωτική διαδικασία** μπορεί να πραγματοποιηθεί **οποιαδήποτε στιγμή** της ημέρας. Επικρατεί απουσία, δηλαδή, εμποδίων ως προς τον χώρο, τον χρόνο αλλά και τον διαφορετικό πολιτισμό των ατόμων.

ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (1):

1. ΑΠΟΔΟΣΗ-ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ,
2. ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ,
3. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ

Τα παραπάνω αφορούν την **απόκτηση περισσότερων γνώσεων** και **ικανοτήτων** από πλευράς των ατόμων, την δυνατότητά τους να **ανταπεξέρχονται ευκολότερα** στις καθημερινές **δυσκολίες** και την ευκαιρία να **νιώθουν μεγαλύτερη πίστη στον εαυτό τους**. Τέλος, μπορεί να αφορούν την απόκτηση ενός **οικονομικού οφέλους για την εταιρία** απασχόλησης αυτών που συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΘΕΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (2):

ΕΔΩ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΠΡΟΣΠΑΘΟΥΝ ΓΙΑ:

1. ΕΥΕΛΙΞΙΑ,
2. ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΠΡΟΟΔΩΝ\ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ,
3. ΘΕΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΑΛΛΑΓΗ

Τα παραπάνω αφορούν την δυνατότητα συμμετοχής στα προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης **ατόμων ηλικιωμένων, εργαζόμενων, κοινωνικά αποκλισμένων**, που θέλουν μια ευκαιρία «επανένταξης» στην κοινωνία, θέλουν να εξελιχθούν **οικονομικά και κοινωνικά**. Βέβαια, δεν αποκλείονται και οι υπόλοιποι άνθρωποι, που δεν εμπίπτουν στις παραπάνω κοινωνικές κατηγορίες και οι οποίοι επιθυμούν για προσωπικούς λόγους να συνεχίσουν τις σπουδές τους «από μακριά».

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΡΝΗΤΙΚΗΣ ΜΑΘΗΣΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ (3):

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΑΘΗΣΗΣ:

1. ΑΠΟΞΕΝΩΜΕΝΗ ΚΑΙ ΑΤΟΜΙΚΗ,
2. ΜΕ ΑΠΟΥΣΙΑ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕ ΥΠΑΡΞΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ,
3. ΜΕ ΑΛΛΑΓΗ ΡΟΛΩΝ,
4. ΜΕ ΕΛΛΕΙΨΗ ΒΟΗΘΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΝΑΝΘΡΩΠΟ.

Αυτά αφορούν την μη-φυσική επαφή των **εκπαιδευόμενων από απόσταση, την μη μεταξύ τους επικοινωνία** (άρα και την αλλαγή στους ρόλους τους), την **καλλιέργεια μιας νοοτροπίας όπου ο καθένας ενδιαφέρεται για τον εαυτό του και όχι για τους άλλους**.

8. ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ (ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ) ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ:

1. Ποιοι άνθρωποι έχουν την δυνατότητα συμμετοχής στο πρόγραμμα αυτό;
2. Ποιος ο αριθμός των συμμετεχόντων;
3. Ποια τα χαρακτηριστικά τους; (φύλο, ηλικία, εθνικότητα)
4. Ποια η συχνότητα επίσκεψης της ιστοσελίδας του προγράμματος;

ΓΕΝΙΚΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ E-CLASS:

1. Ποιοι είναι οι στόχοι και οι στρατηγικές του προγράμματος αυτού;
2. Πως το πρόγραμμα αυτό γίνεται αντιληπτό από το ίδρυμα στο οποίο πραγματοποιείται;
3. Ποιες οι εφαρμογές του e-class;

4. Ποιες νομίζετε πως είναι οι προκλήσεις και οι περιοχές βελτίωσης που παρέχει το πρόγραμμα αυτό;
5. Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ώθησαν στην ανάπτυξη ενός τέτοιου προγράμματος;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΑΡΝΗΤΙΚΑ/ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ:

1. Πιστεύετε ότι η συμμετοχή σας σε ένα τέτοιο πρόγραμμα σας επιτρέπει να επικοινωνείτε με άλλους ανθρώπους;
2. Γνωρίζετε αν η δουλειά σας αξιολογείται από τους συναδέλφους σας (λαμβάνετε, δηλαδή, feedback);
3. Έχετε αντιμετωπίσει ποτέ προβλήματα στην σχέση με τους συναδέλφους σας; (π.χ ανταγωνισμό ή αρνητική διάθεση) Αναφέρατε ένα περιστατικό.
4. Έχετε την δυνατότητα να μοιράζεστε τον εκπαιδευτικό εξοπλισμό (μηχανήματα κτλ) του ιδρύματος με συναδέλφους σας;
5. Ποιος ο ρόλος του καθηγητή στο πρόγραμμα αυτό; Υπάρχει συνεργασία μεταξύ των καθηγητών στην επίλυση κοινών ζητημάτων; (έχει οριστεί υπεύθυνος καθηγητής για αυτό ή όταν παρουσιαστεί ένα πρόβλημα φροντίζουν όλοι για την επίλυση του;)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΘΕΤΙΚΑ/ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ:

1. Τι είδους προσδοκίες είχατε πριν να συμμετάσχετε στο πρόγραμμα αυτό / ή κατά την διαμόρφωση του; Πιστεύετε ότι αυτές υλοποιήθηκαν;
2. Το e-class σας δίνει την ευκαιρία της ανάπτυξης πρωτοβουλιών από μέρος σας;
3. Έχετε την δυνατότητα να καθορίσετε αλλά και να προσαρμόσετε την δομή αλλά και την μορφή του εκπαιδευτικού υλικού;
4. Ας υποθέσουμε ότι έχετε κάποια απορία ή κάποιο παράπονο. Νιώθετε ελεύθερος/η να το διατυπώσετε;
5. Αν ναι, γίνονται προσπάθειες για την βελτίωση κάποιων περιοχών του συστήματος αυτού;
6. Ενημερώνεστε εγκαίρως για ζητήματα που αφορούν την επιστήμη σας από ενημερωτικό υλικό που σας δίνεται ηλεκτρονικά;
7. Είναι αναγκαία η εκπαίδευσή σας για κάποιο διάστημα προκειμένου να συμμετάσχετε στο πρόγραμμα αυτό;

8. Υπάρχει ευελιξία στο ωράριο και στις μέρες παρακολούθησης των μαθημάτων;
9. Νιώθετε ότι το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα πρέπει να μεταβάλλεται διαρκώς με βάση τις σύγχρονες ανάγκες; Πόσο εφικτό θεωρείτε πως είναι κάτι τέτοιο; (π.χ. απαιτούνται υψηλά κονδύλια και συνεχές, έντονο ενδιαφέρον από την πλευρά του ιδρύματος αλλά και της πολιτείας;)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ:

1. Για κάποιον που δεν γνωρίζει καθόλου το πρόγραμμα αυτό πως θα το περιγράφατε; (δηλαδή, ποια θα λέγατε πως είναι η δομή, το υλικό, οι αίθουσες και η υλικοτεχνική του υποδομή;)
2. Ας υποθέσουμε ότι ένας φίλος σας θα επιθυμούσε να παρακολουθήσει ορισμένα μαθήματα της επιστήμης του μέσω του προγράμματος αυτού. Ποια χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι θα έπρεπε να έχει αυτός προκειμένου να ανταπεξέλθει ικανοποιητικά σε αυτό;
3. Έχετε παρατηρήσει κάποια αλλαγή στις συνήθειες, στον τρόπο ζωής σας κατά την διάρκεια αλλά και μετά από την συμμετοχή σας στο e-class; (για παράδειγμα όσον αφορά την επιλογή της διασκέδασης, των βιβλίων, του τρόπου επικοινωνίας σας έχετε διαπιστώσει κάποια αλλαγή;)
4. Που πιστεύετε ότι οφείλεται κάτι τέτοιο; (π.χ. αντιλαμβάνεστε τώρα διαφορετικά την νέα πραγματικότητα;)
5. Αν ανατρέξουμε στο παρελθόν, τι θα λέγατε πως σας έκανε εντύπωση και τι σας δυσκόλεψε από το πρόγραμμα αυτό; Χρειαστήκατε κάποια βοήθεια προκειμένου να αντιμετωπίσετε ορισμένες δυσκολίες σας;
6. Υπάρχει συνεργασία, επικοινωνία και ανταλλαγή απόψεων με φορείς ξένων πανεπιστημίων ανάλογων προγραμμάτων;

9. ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Η ανάλυση περιεχομένου, γνωστή και ως ανάλυση κειμένου, είναι μια σταθερά χρησιμοποιούμενη μέθοδος στον χώρο των κοινωνικών επιστημών. Αποτελεί, δε, ένα βασικό μέσο για την μελέτη του προφορικού αλλά και του γραπτού λόγου και είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί είτε με ποσοτικούς, είτε με ποιοτικούς τρόπους προκειμένου για την αναζήτηση αλλά και ανάλυση των νοημάτων που υπάρχουν πίσω από τις λέξεις (Berelson, 1952 στο Weber, 1990). Οι πρώτοι από αυτούς στοχεύουν στην καταμέτρηση των λέξεων, των χρησιμοποιούμενων κενών διαστημάτων μεταξύ των στηλών διαφόρων εφημερίδων καθώς και στην μέτρηση του

χρονικού διαστήματος που μεσολαβεί στην τηλεόραση, αλλά και στο ραδιόφωνο μέχρις ότου να παρουσιαστεί ένα πρόγραμμα ή κάποια διαφήμιση. (Wood, 1980 στο McTavish & Pirro, 1990)

Η ανάλυση περιεχομένου πρωτοπαρουσιάστηκε ως μέθοδος τον 19^ο αιώνα. Ο τρόπος που χρησιμοποιούνταν βασίζονταν στην χειροκίνητη (και όχι ηλεκτρονική, όπως συμβαίνει σήμερα με την βοήθεια των ηλεκτρονικών υπολογιστών μέσω γνωστών προγραμμάτων, όπως είναι τα QSR NUD.IST, Hypersoft, Ehtnograph και Atlasti) καταγραφή των διαστημάτων ή των γραμμών που υπήρχαν μεταξύ των κειμένων των εφημερίδων. Βέβαια, είναι ευρέως γνωστό ότι σήμερα με την ανάπτυξη των ηλεκτρονικών μεθόδων και τεχνικών, όπως για παράδειγμα των εξελιγμένων ηλεκτρονικών υπολογιστών και των εξαρτημάτων τους, είναι εύκολο η διαδικασία αυτή να πραγματοποιηθεί πολύ πιο γρήγορα, με μεγαλύτερη ακρίβεια και χωρίς κόπο για τον κάθε ερευνητή, κάτι το οποίο είχε προβλέψει ο Robert Weber ήδη από το 1985. (Weber, 1985 στο Siemens, 1993)

Τα βασικά στοιχεία της μεθόδου αυτής είναι ότι έχει έναν καθαρά εμπειρικό προσανατολισμό, ότι στοχεύει στην επεξήγηση αληθινών φαινομένων και ότι προσπαθεί να βοηθήσει τον ερευνητή στον σχεδιασμό, στην επικοινωνία και στην κριτική ερμηνεία και αξιολόγηση των στοιχείων που ο τελευταίος μελετά. Αξίζει, δε, να αναφερθεί ότι η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόστηκε πρακτικά σαν μέθοδος προτού ακόμη να κωδικοποιηθεί. Βέβαια, κάτι τέτοιο δεν σημαίνει ότι η προαναφερθείσα μέθοδος είναι συνώνυμη με την διαδικασία που ακολουθεί κάθε άνθρωπος όταν διαβάζει μια εφημερίδα και προσπαθεί να αναλύσει και να επεξηγήσει το περιεχόμενο των στοιχείων ενός άρθρου. (Garfield, 1979 στο Krippendorf, 1989)

Είναι σημαντικό να τονιστεί κάπου εδώ το γεγονός ότι η ανάλυση περιεχομένου μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε οποιαδήποτε επιστήμη, ακόμα και στην ιατρική, προκειμένου για την διατήρηση ιατρικών φακέλων και αρχείων. Πάντως, η πιο συχνή της χρήση είναι στον χώρο των κοινωνικών αλλά και πολιτικών επιστημών, κυρίως σε επίπεδο έρευνας. (Berelson, 1952 στο Roberts, 1997) Έτσι, σαν μέθοδος πρωτοχρησιμοποιήθηκε στην επιστήμη της κοινωνιολογίας μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από τους Berelson και Lazarsfeld, το 1952 και το 1948 αντίστοιχα, ενώ στην επιστήμη της ψυχολογίας από τον Allport το 1942 και από τον White το 1947, όταν οι δυο τελευταίοι χρησιμοποιούσαν την μέθοδο αυτή προκειμένου να ανακαλύψουν την ψυχολογική, συναισθηματική αλλά και συμπεριφορική διάσταση ορισμένων ανθρώπινων χαρακτηριστικών. (Berelson, 1952, Lazarsfeld, 1948, Allport, 1942 & White, 1947 στο Krippendorf, 1989) Μια ακόμη, βασική, χρήση της μεθόδου αυτής είναι η προσπάθεια διερεύνησης των πολιτικών, κοινωνικών και πολιτιστικών μεταβολών σε μια κοινωνία, με άλλα λόγια η

ανάλυση της κουλτούρας και η αλλαγή της στην διάρκεια των χρόνων. (Namenwirth & Weber, 1987 στο Weber, 1990) Στα πλαίσια αυτά έχουν πραγματοποιηθεί πάρα πολλές μελέτες, μερικές από τις οποίες ανήκουν στους Merriam και Makower το 1988, στον Naisbitt το 1982, στον Gottschalk το 1979, στους Lolas και Vinex το 1986, στον Herzog το 1973 και σε άλλους γνωστούς ερευνητές. (Merriam & Makower, 1988, Naisbitt, 1982, Gottschalk, 1979, Lolas & Vinex, 1986, Herzog, 1973 στο Weber, 1990)

Πάντως, ένας από τους ορισμούς που έχει επικρατήσει για την μελέτη της μεθόδου αυτής είναι ο ακόλουθος: «η ανάλυση περιεχομένου είναι μια τεχνική έρευνας που στοχεύει στην διαμόρφωση έγκυρων αλλά και κατανοητών συμπερασμάτων από ένα σύνολο πληροφοριών ενός κειμένου». (Berelson, 1952, στο Krippendorff, 1989) Με άλλα λόγια, πρόκειται για μια διαδικασία δομιστικού χαρακτήρα, η οποία αποβλέπει στην ανάλυση μιας ολότητας στα επιμέρους στοιχεία που την αποτελούν και στην ταξινόμηση των στοιχείων αυτών σε κατηγορίες. Η νέα οργάνωση που προκύπτει με τον τρόπο αυτό βοηθά στην αποκωδικοποίηση του μηνύματος και στην αποκρυπτογράφηση ορισμένων φαινομένων που αρχικά παρέμεναν αφανή ή ασαφή. (Παπαστάμου, 2001) Η ανάλυση περιεχομένου, μας πληροφορεί η Ψαρρού χρησιμοποιείται: πρώτον, για την εξακρίβωση των γνωρισμάτων του καθαυτού περιεχομένου, με στόχους, την περιγραφή των τάσεων που ανιχνεύονται στο περιεχόμενο της επικοινωνίας, την ανίχνευση της κατεύθυνσης της διάνοησης, τον καθορισμό διαφορών σε διεθνή κλίμακα στο περιεχόμενο της επικοινωνίας, τη σύγκριση μέσων ή επιπέδων επικοινωνίας, τη δημιουργία και εφαρμογή κριτηρίων επικοινωνίας και την αποκάλυψη τεχνικών προπαγάνδας. Δεύτερον, για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων για τα χαρακτηριστικά των ατόμων που δημιουργούν το περιεχόμενο ή για τις αιτίες δημιουργίας του από την ίδια τη φύση του περιεχομένου. Έτσι, επιτυγχάνεται η αναγνώριση των προθέσεων και άλλων χαρακτηριστικών των ατόμων που δημιουργούν το περιεχόμενο της επικοινωνίας καθώς και ο καθορισμός της ψυχολογικής κατάστασης των ατόμων και των ομάδων που δέχονται αλλά και διαδίδουν το επικοινωνιακό υλικό. Τρίτον, για την ανακάλυψη συγκεκριμένης πτυχής της φύσης του ακροατηρίου ή για τα αποτελέσματα του επικοινωνιακού υλικού σε αυτό. Στόχος της ανάλυσης περιεχομένου είναι να μετατραπούν οι ακατέργαστες πληροφορίες σε κατηγορίες οι οποίες μπορούν να τύχουν επιστημονικής ανάλυσης. (Ψαρρού & Ζαφειρόπουλος, 2003).

Επίσης, να αναφερθεί ότι σήμερα πλέον, μια συνηθισμένη διαδικασία που ακολουθείται στην μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου είναι η κυριολεκτική «ανάγνωση» των δεδομένων που κάθε άτομο- ερευνητής έχει στην διάθεσή του,

πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ο τελευταίος ενδιαφέρεται για τον κυριολεκτικό χαρακτήρα της μορφής, του περιεχομένου, της δομής αλλά και του συλ των στοιχείων που θέλει να αναλύσει. Έτσι, εάν εργάζεται πάνω σε κείμενα που έχουν προκύψει από προφορικές συνεντεύξεις, μπορεί να ενδιαφέρεται, παραδείγματος χάρη για το λεξιλόγιο ή για την γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στην συνέντευξη, για την διαδραστική σχέση μεταξύ του συνεντευκτή και του ερωτώμενου καθώς και για την μορφή του διαλόγου καθώς και για το κυριολεκτικό του περιεχόμενο. (Miles & Huberman, 1994 στο Mason, 2003)

Υπάρχουν και άλλες δύο τεχνικές που χρησιμοποιούνται στην ανάλυση περιεχομένου και οι οποίες στηρίζονται στην διαμόρφωση κατηγοριών από συνώνυμες ή παρεμφερείς λέξεις από ένα κείμενο και στην ομαδοποίηση συναφών λέξεων που ταιριάζουν με τον θέμα προς εξέταση. Στην πρώτη περίπτωση προϋπάρχει, συνήθως, ένα «λεξικό» με κατηγορίες που δίνει ένα νόημα στις λέξεις, ενώ στην δεύτερη περίπτωση η ερμηνεία των λέξεων έρχεται μετά από το γεγονός, δηλαδή, μετά από την διαδικασία της ομαδοποίησης. Οι λόγοι, δε, που μελετούνται οι δυο προαναφερθείσες προσεγγίσεις είναι εξαιτίας του ότι συνεχώς εμπλουτίζεται και εξελίσσεται το λογισμικό που εφαρμόζεται τα τελευταία χρόνια στην ανάλυση περιεχομένου στις κοινωνικές επιστήμες και λόγω του γεγονότος ότι το λογισμικό αυτό προσαρμόζεται διαρκώς στις ανάγκες και στην φύση του εκάστοτε κειμένου προς ανάλυση. (Iker & Klein, 1974 στο Hogenraad, McKenzie & Pelardeau, 2003)

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι οι φάσεις που ακολουθούνται στην ανάλυση περιεχομένου είναι τρεις: α) η προανάλυση, β) η φάση της ανάλυσης ή της εκμετάλλευσης του υλικού, γ) η επεξεργασία και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων και η συναγωγή συμπερασμάτων από αυτά. (Bardin, 1993 στο Παπαστάμου, 2001) Θέλοντας να αναλύσουμε τα παραπάνω στάδια θα λέγαμε ότι η πρώτη φάση, δηλαδή αυτή της προανάλυσης, στοχεύει στην συστηματοποίηση των στόχων της έρευνας, στην συγκεκριμενοποίηση των υποθέσεων και στην επιλογή του υλικού καθώς και των επιμέρους τεχνικών που θα επιτρέψουν την περαιτέρω ανάλυση. Εδώ ανήκουν ορισμένες διαδικασίες, όπως είναι η πρώτη εξερευνητική ανάγνωση του υλικού που βοηθάει στην εξοικείωση των ατόμων με αυτό, η επιλογή του υλικού που προέρχεται, συνήθως, από συνεντεύξεις και που βοηθάει στον καθορισμό του corpus, δηλαδή του συνόλου των κειμένων και των ντοκουμέντων που θα υποβληθούν σε ανάλυση, ο ορισμός του αντικείμενου της έρευνας και η διατύπωση των υποθέσεων, ο ορισμός των κριτηρίων, των ενδείξεων και των δεικτών της ανάλυσης που καθορίζουν το αν θα απορριφθούν ή θα γίνουν αποδεκτές από τον ερευνητή οι υποθέσεις που είχε θέσει εξαρχής και η προετοιμασία του υλικού η οποία συνίσταται στην απομαγνητοφώνηση και ενδεχομένως στην

δακτυλογράφηση των συνεντεύξεων. Στην δεύτερη φάση, δηλαδή στην φάση της ανάλυσης ή της εκμετάλλευσης του υλικού, που είναι και η πιο χρονοβόρα αλλά και επίπονη ανήκουν ορισμένες άλλες διαδικασίες όπως είναι αυτή της κωδικοποίησης. Στην προαναφερθείσα στόχος του ερευνητή είναι να βρει έναν τρόπο να κατατμήσει το κείμενο και τα στοιχεία που θα τεθούν προς ανάλυση προσδιορίζοντας ταυτόχρονα και την μονάδα καταγραφής τους. Ακόμα, στην δεύτερη φάση ανήκει και η διαδικασία της κατηγοριοποίησης, δηλαδή η κατάταξη των συνισταμένων του μηνύματος σε κατηγορίες. Τρίτη και τελευταία φάση της ανάλυσης περιεχομένου είναι η επεξεργασία και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, όπου ο ερευνητής διαθέτοντας πλέον σαφείς και έγκυρες πληροφορίες μπορεί να προβεί στην ερμηνεία των δεδομένων αναφερόμενος πάντα στο θεωρητικό πλαίσιο και στις υποθέσεις της έρευνάς του. (Παπαστάμου, 2001)

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟΥΣ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Στην συγκεκριμένη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Δεκέμβριο του 2005 μέχρι και τον Μάρτιο του 2006 σε δείγμα φοιτητών αλλά και καθηγητών του Οικονομικού Πανεπιστημίου των Αθηνών (Ο.Π.Α.), ακολουθήθηκαν όλα τα παραπάνω στάδια προκειμένου για την πραγματοποίηση της ανάλυσης περιεχομένου στις συλλεχθείσες συνεντεύξεις. Συγκεκριμένα, στην πρώτη φάση της ανάλυσης περιεχομένου, στην φάση της προανάλυσης, έγινε, αρχικά, μια εξερευνητική ανάγνωση όλου του διαθέσιμου υλικού που υπάρχει στο site του Ο.Π.Α. www.e-class.aueb.gr σχετικά με το πρόγραμμα (πλατφόρμα ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης) "e-class". Κάτι τέτοιο θεωρήθηκε απαραίτητο προκειμένου για την διατύπωση των υποθέσεων της έρευνας και για τον εντοπισμό του κατάλληλου τεχνικού αλλά και θεωρητικού πλαισίου. Στην συνέχεια έγινε η επιλογή του υλικού. Το υλικό αυτό αποτελούνταν από τις συνεντεύξεις 15 καθηγητών αλλά και φοιτητών του παραπάνω ιδρύματος που είτε υπήρξαν χρήστες, είτε κατασκευαστές της προαναφερθείσας πλατφόρμας ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης. Ως corpus της έρευνας θεωρήθηκαν οι 10 από τις προαναφερθείσες συνεντεύξεις, το περιεχόμενο των οποίων τέθηκε προς ανάλυση, αφού μονάχα οι προαναφερθείσες είχαν να προσφέρουν σημαντικές πληροφορίες για το θέμα προς ανάλυση, την κουλτούρα, δηλαδή, του e-learning. Να σημειωθεί, δε, ότι οι βασικότεροι κανόνες για την επιλογή του corpus υπήρξαν η εξαντλητικότητα, η αντιπροσωπευτικότητα, η καταλληλότητα και η ομοιογένεια. Με άλλα λόγια, τα κριτήρια επιλογής του corpus της έρευνας υπακούουν στα παραπάνω τα οποία αφορούν αντίστοιχα τα εξής: την εξαντλητικότητα,

όπου ο ερευνητής οφείλει να συμπεριλάβει τα περισσότερα κείμενα, ντοκουμέντα της έρευνας του, την αντιπροσωπευτικότητα όπου το δείγμα το οποίο επιλέγεται από τον μελετητή θα πρέπει να είναι τυχαίο, ενώ τα συμπεράσματα που θα προκύπτουν από την διεξαγωγή της έρευνας θα πρέπει να μπορούν να γενικευτούν σε ολόκληρο τον πληθυσμό, την καταλληλότητα, όπου το υλικό που υποβάλλεται σε ανάλυση θα πρέπει να είναι πλούσιο σε πληροφορίες που σχετίζονται με τους σκοπούς της έρευνας και την ομοιογένεια, όπου το corpus των συνεντεύξεων, στην προκειμένη περίπτωση, θα πρέπει να αναφέρεται στο ίδιο θέμα και να έχει συλλεχθεί με τις ίδιες τεχνικές. Έπειτα, κρίθηκε σκόπιμος ο ορισμός του αντικείμενου της έρευνας και των υποθέσεων της. Με άλλα λόγια, **το αντικείμενο της παρούσας έρευνας υπήρξε η διερεύνηση της πιθανής ύπαρξης μιας θετικής και όχι μιας αρνητικής μαθησιακής κουλτούρας στους χρήστες του προγράμματος “e-class” που πιθανώς να προϋπάρχει σε αυτούς (πριν, δηλαδή, να εμπλακούν σε αυτό)** και οι υποθέσεις ήταν οι ακόλουθες: 1) το “e-class” επηρεάζει τις αντιλήψεις, πεποιθήσεις και συνήθειες των ατόμων που το χρησιμοποιούν, 2) οι άνθρωποι αυτοί που το διαχειρίζονται κατορθώνουν να ανταπεξέρχονται ευκολότερα στις καθημερινές δυσκολίες, να έχουν μεγαλύτερη πίστη στον εαυτό τους και να αποκτούν περισσότερες δεξιότητες αλλά και ικανότητες, 3) οι προηγούμενοι έχουν μεγαλύτερη ελευθερία αλλά και ευελιξία στην καθημερινότητά τους λόγω της κατάρρευσης της έννοιας του χώρου αλλά και του χρόνου και 4) η θετική μαθησιακή κουλτούρα, δηλαδή, η προσπάθεια των ατόμων να ακολουθήσουν τις εξελίξεις της ζωής και η εκδήλωση μιας πίστης από μέρους τους στην μάθηση καθαυτή, προϋπάρχουν στις αντιλήψεις και τα πιστεύω τους και δεν προκύπτουν ως απόρροια της επαφής τους με την προαναφερθείσα πλατφόρμα της ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης. Επίσης, απαραίτητος ήταν και ο καθορισμός των δεικτών, των κριτηρίων αλλά και των ενδείξεων της ανάλυσης, προκειμένου να γίνει ευκολότερη η απόρριψη ή η επιβεβαίωση των υποθέσεων της έρευνας. **Στην προκειμένη περίπτωση, εφόσον πρόκειται για ποιοτική έρευνα, θεωρήθηκε ότι κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί με την μελέτη της ένδειξης που συνιστά η απλή παρουσία ή απουσία μιας μονάδας συμφραζομένων, χωρίς να ενδιαφέρει η συχνότητά της.** Με άλλα λόγια, εξετάζεται η παρουσία ή η απουσία μιας ομάδας φράσεων (μονάδα συμφραζομένων) με βάση σημασιολογικά κριτήρια, τα οποία αναλύονται παρακάτω. (Bardin, 1993 στο Παπαστάμου, 2001) Τελευταίο στάδιο στην πρώτη αυτή φάση της ανάλυσης υπήρξε η προετοιμασία του υλικού, δηλαδή, των συνεντεύξεων από το προαναφερθέν δείγμα ατόμων. Η προετοιμασία αυτή συνίστατο στην απομαγνητοφώνηση και δακτυλογράφηση του υλικού των συνεντεύξεων, ώστε να γίνει ευκολότερη η ανάλυσή του. (Henry & Moscovici, 1968 στο Παπαστάμου, 2001)

Στην δεύτερη φάση, δηλαδή, στην φάση της κυρίως ανάλυσης ή της εκμετάλλευσης του υλικού, που είναι και η πιο χρονοβόρα και η πιο επίπονη διαδικασία, πραγματοποιείται η κωδικοποίηση, η κατηγοριοποίηση και η μέτρηση του υλικού σύμφωνα με τους κανόνες που ορίστηκαν στην φάση της προανάλυσης. Πιο συγκεκριμένα, η φάση της κωδικοποίησης αφορά τον τρόπο κατάτμησης του κειμένου, τον ορισμό της μονάδας καταγραφής και της μονάδας των συμφραζομένων καθώς και τα στοιχεία που θα ληφθούν υπόψη στην ανάλυση που ακολουθήσει. Όλα τα παραπάνω θα καθοριστούν με βάση τον στόχο της έρευνας και τα ειδικά χαρακτηριστικά του υλικού προς ανάλυση. Στην φάση της κωδικοποίησης αναζητάται η μονάδα καταγραφής, δηλαδή το τμήμα εκείνο του κειμένου που θα εκληφθεί ως βασική μονάδα προορισμένη να ενταχθεί σε μια κατηγορία και να μετρηθεί. Άρα, η μονάδα καταγραφής ισούται με την αριθμητική μονάδα. **Στην παρούσα έρευνα ως μονάδα καταγραφής επιλέχθηκε η λέξη**, μιας και μετά την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων διαπιστώθηκε ότι κάποιες λέξεις χρησιμοποιούνταν σταθερά από τους ερωτώμενους. (Σακαλάκη, 1984 στο Παπαστάμου, 2001) Μετά από την επιλογή της μονάδας καταγραφής, ορίστηκε η μονάδα συμφραζομένων, δηλαδή, το τμήμα εκείνο του κειμένου με ευρύτερες διαστάσεις από εκείνες της μονάδας καταγραφής, μέσα στο οποίο εντάσσεται η μονάδα καταγραφής, ώστε να είναι κατανοηθεί πλήρως το νόημά της και να τοποθετηθεί σε μια κατηγορία. Μονάδα συμφραζομένων μπορεί να είναι το κείμενο, η σελίδα, η παράγραφος, η φράση. **Στην συγκεκριμένη έρευνα ως μονάδα συμφραζομένων θεωρούμε την φράση**, μιας και κρίνεται καταλληλότερη για την πιο ακριβή κατανόηση του νοήματος της μονάδας καταγραφής. Πάντως, να αναφερθεί ότι τόσο η μονάδα καταγραφής όσο και η μονάδα συμφραζομένων διατηρούνται σταθερές σε όλη την πορεία της ανάλυσης, προκειμένου τα συμπεράσματα να είναι αξιόπιστα και έγκυρα.

Τέλος, στην φάση της κωδικοποίησης πρέπει να καθοριστούν και οι κανόνες μέτρησης του υλικού. Ο πιο συνηθισμένος από αυτούς είναι η συχνότητα. Με άλλα λόγια, όσο πιο συχνά εμφανίζεται μια μονάδα καταγραφής, τόσο πιο σημαντική θεωρείται πως είναι αυτή. Επειδή, όμως, **η συγκεκριμένη έρευνα είναι ποιοτική, μονάδα συμφραζομένων θα αποτελεί**, όπως προαναφέρθηκε, **η ένδειξη που συνιστά η απλή παρουσία ή απουσία της προαναφερθείσας, χωρίς να ενδιαφέρει η συχνότητά της.** (Bardin, 1993 στο Παπαστάμου, 2001) Στην ίδια φάση, σε εκείνη, δηλαδή, της ανάλυσης αλλά και εκμετάλλευσης του υλικού, ανήκει, όπως προαναφέρθηκε, η διαδικασία της κατηγοριοποίησης, δηλαδή της κατάταξης των συνισταμένων του μηνύματος σε κατηγορίες. Τα κριτήρια, δε, της κατάταξης κάθε μονάδας καταγραφής σε μια κατηγορία μπορεί να είναι είτε σημασιολογικά, είτε λεξικολογικά. Οι Παπαστάμου και Σακαλάκη αναφέρουν ένα χαρακτηριστικό

παράδειγμα κατηγοριακής ανάλυσης με βάση το λεξικολογικό κριτήριο, σύμφωνα με το οποίο οι αξίες και οι αξιολογικές κρίσεις που συναντώνται στην ελληνική λογοτεχνία είναι δυνατόν να καταταγούν σε κατηγορίες ανάλογα με το νόημά τους. Έτσι, κάθε κατηγορία στην περίπτωση αυτή συγκεντρώνει αξίες με συγγενικό νόημα, δηλαδή, στην κατηγορία «τιμή» εντάσσονται μονάδες καταγραφής όπως είναι η φιλοτιμία, το φιλότιμο, η υπεράσπιση της τιμής κ.α.

Αυτό το κριτήριο, δηλαδή, το σημασιολογικό ακολουθήθηκε και στην παρούσα έρευνα μελέτης των στάσεων αλλά και απόψεων των φοιτητών και των καθηγητών του Ο.Π.Α. Συγκεκριμένα, μετά από την απομαγνητοφώνηση, δακτυλογράφηση και προσεκτική ανάγνωση των συνεντεύξεων των ατόμων αυτών προέκυψαν **7 μεγάλες κατηγορίες**, οι οποίες είναι οι ακόλουθες: **1) η κουλτούρα, 2) ο χρόνος, 3) η επικοινωνία, 4) η εξοικείωση (με το πρόγραμμα), 5) η μάθηση, 6) η υποστήριξη και 7) η ευκολία** (που παρέχει η πλατφόρμα του e-class). Οι προαναφερθείσες υπήρξαν αποτέλεσμα μιας **κατηγοριακής ανάλυσης με σημασιολογικά κριτήρια** και όχι μιας δομικής ανάλυσης καθώς στην δεύτερη αυτή περίπτωση θα έπρεπε να υφίσταται ένας κεντρικός πυρήνας και κάποια περιφερειακά στοιχεία, τα οποία, όμως, δεν προκύπτουν από την μελέτη του corpus των συνεντεύξεων. Είναι, δε, σημαντικό να αναφερθεί κάπου εδώ ότι η κατηγοριοποίηση των στοιχείων ή των μονάδων καταγραφής σε κατηγορίες είναι ένα εγχείρημα το οποίο προϋποθέτει την ύπαρξη κοινών σημείων μεταξύ των στοιχείων, ώστε να είναι δυνατή η κατάταξή τους στην ίδια κατηγορία.

Έτσι, **στην πρώτη κατηγορία, δηλαδή στην κατηγορία της κουλτούρας** ανήκουν λέξεις όπως είναι η νοοτροπία, η φιλοσοφία, η συνήθεια, ο τρόπος ζωής, το "look and feel", τα «ελεύθερα πνεύματα», η νοοτροπία του εξωτερικού, κ.α. **Στην δεύτερη κατηγορία, δηλαδή, σε αυτήν του χρόνου** ανήκουν λέξεις, όπως συντόμευση, ευκολία, τυποποίηση, κεντροποίηση, ελαχιστοποίηση, αυτοματοποίηση, γρήγορη διαχείριση, λιγότερος χρόνος, πρακτικό σύστημα, οργάνωση κ.α. **Στην τρίτη κατηγορία, με άλλα λόγια, στην επικοινωνία** ανήκουν λέξεις όπως είναι η ενημέρωση, η συνεργασία, ενήμερος, ανεξάρτητα, σχέση με, forum συζητήσεων, κ.α. **Στην τέταρτη κατηγορία, δηλαδή, στην εξοικείωση του προγράμματος** ανήκουν λέξεις όπως είναι η δυσπιστία, η πίστη, η επιβολή, η διάθεση, η συχνή επαφή, η υιοθέτηση, η εντύπωση στην μνήμη, η χρήση, η αξιοποίηση κ.α. **Στην πέμπτη κατηγορία, με άλλα λόγια στην μάθηση** συμπεριλαμβάνονται λέξεις όπως είναι η πληροφορία, το μάθημα, οι ερωτήσεις, η γνώση, οι σημειώσεις, οι ανακοινώσεις, οι εργασίες, ο καθηγητής, ο φοιτητής, ο διδάσκων, η παρουσίαση διαφανειών, το υλικό προς διδασκαλία, οι ηλεκτρονικές εξετάσεις, ο «μαυροπίνακας», το πρόγραμμα, η εφαρμογή, οι web σελίδες, ο internet explorer, το πανεπιστήμιο, κ.α. **Στην έκτη**

κατηγορία, με άλλα λόγια, **στην υποστήριξη** ανήκουν λέξεις όπως είναι η βοήθεια, η στήριξη, η εκμετάλλευση, το ενισχυτικό περιβάλλον, η συμπληρωματική λειτουργία, κ.α. **Στην έβδομη και τελευταία κατηγορία**, με άλλα λόγια **στην ευκολία της πλατφόρμας** μπορούν να ενταχθούν λέξεις όπως είναι απλό, σαφές, κριτική, ενστάσεις, καλό μέσο εκπαίδευσης, “open source πλατφόρμα”, εύχρηστη πλατφόρμα, ατού του συστήματος, βολεύει, χρηστικό πρόγραμμα, διευκόλυνση κ.α. Πάντως, η διαδικασία αυτή βασίζεται σε αυτό που αποκαλείται κατηγοριακή ανάλυση και όχι δομική ανάλυση, όπως, εξάλλου προαναφέρθηκε, καθώς στόχος της παρούσα έρευνας υπήρξε η ομαδοποίηση των στοιχείων αυτών που έχουν κοινά χαρακτηριστικά στην ίδια κατηγορία. (Levi-Strauss, 1985 στο Παπαστάμου, 2001)

Οι μονάδες συμφραζομένων στην καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες ήταν οι ακόλουθες: 1) στην πρώτη ανήκουν φράσεις όπως «πιο συχνή επαφή με το internet και το e-mail, λόγω του e-class», «δεν υπήρξε αλλαγή στις συνήθειές μας», «μέλη ΔΕΠ από το εξωτερικό που έχουν την κουλτούρα του “έξω”, το χρησιμοποιούν ευρύτατα», «έχει εντυπωθεί στην νοοτροπία των περισσότερων καθηγητών», «ίσως να επηρέασε αυτούς τους καθηγητές που πριν έγραφαν στον μαυροπίνακα», 2) στην δεύτερη εντάσσονται φράσεις όπως «δεν τρέχεις να κολλάς ανακοινώσεις», «δεν έρχονται οι φοιτητές στο γραφείο σου να σε ρωτάνε συνεχώς κάτι», «προσφέρει συντόμευση χρόνου και ευκολία», «λιγότερος ο χρόνος για τους φοιτητές» «δεν χρειάζεται να φέρνουν τις εργασίες τους με δισκέτες», «δεν έρχονται καθημερινά στο πανεπιστήμιο», 3) στην τρίτη περιλαμβάνονται φράσεις όπως «βοηθάει στην επικοινωνία μας με τους φοιτητές», «επικοινωνούμε περισσότερο με τους καθηγητές μας», «μας βόλεψε αυτού του είδους η επαφή», «υπάρχει ένα forum συζητήσεων», «υπάρχει δυνατότητα να τοποθετούνται έκτακτες ανακοινώσεις», 4) στην τέταρτη ανήκουν φράσεις όπως «υπάρχει μια δυσπιστία λόγω ηλικίας», «κάποιοι καθηγητές δεν έχουν διάθεση», «λίγοι φοιτητές δεν γνωρίζουν το πρόγραμμα αυτό», «αξιοποιούν τις περισσότερες περιοχές του», «οι πιο εξοικειωμένοι με την τεχνολογία», 5) στην πέμπτη κατηγορία τοποθετούνται φράσεις όπως «υπάρχει αρκετό υποστηρικτικό εκπαιδευτικό υλικό», «αναζητούν το υλικό διαδικτυακά», «χρησιμοποιούν νέους τρόπους παρουσίασης μαθημάτων», «δεν περιορίζεται στα στενά όρια του μαθήματος», «βοήθησε τους καθηγητές στην κατασκευή ιστοσελίδων», «υπάρχουν περισσότερα από 100 μαθήματα», «οι καθηγητές φτιάξανε web σελίδες για τα μαθήματά τους», 6) στην έκτη κατηγορία εμπεριέχονται φράσεις όπως «εξυπηρετεί τους καθηγητές», «παρέχει όση μεγαλύτερη βοήθεια μπορεί», «παρέχει βοήθεια στους φοιτητές ώστε να μάθουν την νέα τεχνολογία», και στην τελευταία κατηγορία, στην έβδομη, 7) ανήκουν φράσεις όπως «είναι αρκετά απλό

στην χρήση του», «είναι σαφές και κατανοητό», «είναι εύκολο και χρηστικό πρόγραμμα», «δεν απαιτεί extra γνώσεις», «είναι μια έτοιμη και απλή εφαρμογή».

Είναι πολύ σημαντικό στο σημείο αυτό να αναφερθεί πως προέκυψαν οι παραπάνω 7 κατηγορίες από το υφιστάμενο θεωρητικό υπόβαθρο. Έτσι, από τον ορισμό της θετικής μαθησιακής κουλτούρας, ο οποίος αναφέρονταν σε έννοιες όπως η ευελιξία, η εξέλιξη και η πίστη στην δέσμευση και στην αλλαγή, προέκυψαν οι 4 παρακάτω κατηγορίες: αυτή της κουλτούρας, του χρόνου, της ευκολίας και της μάθησης, αφού η έννοια της κουλτούρας εμπεριέχει εξ ορισμού την έννοια της «δημιουργικότητας», της «αλλαγής», της «εξέλιξης» και της «προόδου», η έννοια του χρόνου και της ευκολίας έχουν το νόημα της «ευελιξίας» και η έννοια της μάθησης την διάσταση της «πίστης στην μάθηση» και της «διαρκούς ενημέρωσης των σύγχρονων μεταβολών». Όλα τα παραπάνω μας επιστρέφουν και πάλι πίσω στον αρχικό ορισμό της θετικής μαθησιακής κουλτούρας όπου γινόταν λόγος για «διαρκή ενημέρωση των ατόμων», για μια «πίστη στην αλλαγή αλλά και στην μάθηση» κτλ. (σελίδα 90). Από τον ορισμό της αρνητικής μαθησιακής κουλτούρας, ο οποίος αφορούσε έννοιες όπως είναι ο ανταγωνισμός, η έλλειψη βοήθειας προς τον συνάνθρωπο και ο διαχωρισμός, προέκυψαν οι 3 κατηγορίες της επικοινωνίας, της υποστήριξης και της εξοικείωσης, εφόσον η λέξη της επικοινωνίας συνδέεται στενά και με την αντίθετή της φράση «η έλλειψη βοήθειας προς τους άλλους», η λέξη υποστήριξη την αντίθετή της λέξη «ανταγωνισμός» και η έννοια της «εξοικείωσης» την αντίθετή της φράση «διαχωρισμός» και «αλλαγή των ρόλων», έννοιες οι οποίες μας γυρίζουν στον αρχικό ορισμό της αρνητικής μαθησιακής κουλτούρας (σελίδα 90). Οι ερωτήσεις, δε, που μετρούνται όλα τα παραπάνω είναι:

1. σε ότι αφορά την **θετική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση της ευελιξίας** είναι οι ακόλουθες: «Έχετε την δυνατότητα να μοιράζεστε τον εκπαιδευτικό εξοπλισμό (μηχανήματα κ.τ.λ.) του ιδρύματος με συναδέλφους σας;», «Έχετε την δυνατότητα να καθορίσετε αλλά και να προσαρμόσετε την δομή αλλά και την μορφή του εκπαιδευτικού υλικού;», «Το e-class σας δίνει την ευκαιρία της ανάπτυξης πρωτοβουλιών από μέρους σας;», «Υπάρχει ευελιξία στο ωράριο και στις μέρες παρακολούθησης των μαθημάτων;»,
2. σε ότι αφορά την **θετική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση της εξέλιξης και της προόδου** είναι οι ακόλουθες: «Ποιες νομίζετε πως είναι οι προκλήσεις και οι περιοχές βελτίωσης που παρέχει το πρόγραμμα αυτό;», «Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ώθησαν στην ανάπτυξη ενός τέτοιου προγράμματος;»,

«Ενημερώνεστε εγκαίρως για ζητήματα που αφορούν την επιστήμη σας από ενημερωτικό υλικό που σας δίνεται ηλεκτρονικά;», «Νιώθετε ότι οποιοδήποτε αλλά και το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα πρέπει να μεταβάλλεται διαρκώς με βάση τις σύγχρονες ανάγκες; Πόσο εφικτό θεωρείτε πως είναι αυτό δεδομένου ότι απαιτούνται συχνά υψηλά κονδύλια αλλά και συνεχές και έντονο ενδιαφέρον από πλευράς όχι μόνο των καθηγητών του εκάστοτε ιδρύματος αλλά και της πολιτείας;»,

3. σε ότι αφορά την **θετική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση της πίστης και της δέσμευσης στην μάθηση** είναι οι ακόλουθες: «Είναι αναγκαία η εκπαίδευσή σας για κάποιο διάστημα προκειμένου να συμμετάσχετε στο πρόγραμμα αυτό;», «Για κάποιον που δεν γνωρίζει καθόλου το πρόγραμμα αυτό πως θα το περιγράφατε; Δηλαδή, ποια θα λέγατε πως είναι η δομή, το υλικό, οι αίθουσες του προγράμματος (αν υπάρχουν) και η υλικοτεχνική του υποδομή;»
4. σε ότι αφορά την **αρνητική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση του ανταγωνισμού** είναι οι ερωτήσεις: «Έχετε αντιμετωπίσει ποτέ προβλήματα στην σχέση με τους συναδέλφους σας; (π.χ αρνητική διάθεση) Αναφέρατε ένα περιστατικό», «Ποιος ο ρόλος του καθηγητή στο πρόγραμμα αυτό; Υπάρχει συνεργασία μεταξύ των καθηγητών στην επίλυση κοινών ζητημάτων; Έχει ορισθεί υπεύθυνος καθηγητής για αυτό ή όταν παρουσιαστεί ένα πρόβλημα φροντίζουν όλοι για την επίλυση του;»,
5. σε ότι αφορά την **αρνητική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση την έλλειψη βοήθειας προς τον συνάνθρωπο** είναι οι ερωτήσεις «Ας υποθέσουμε ότι έχετε κάποια απορία ή κάποιο παράπονο. Νιώθετε ελεύθερος/η να το διατυπώσετε;», «Αν ναι, γίνονται προσπάθειες για την βελτίωση κάποιων περιοχών του συστήματος αυτού; Ακολουθούνται συγκεκριμένες διαδικασίες;», «Αν ανατρέξουμε στο παρελθόν, τι θα λέγατε πως σας έκανε εντύπωση και τι σας δυσκόλεψε από το πρόγραμμα αυτό;», Χρειαστήκατε κάποια βοήθεια προκειμένου να αντιμετωπίσετε ορισμένες δυσκολίες σας;», «Υπάρχει συνεργασία, επικοινωνία και ανταλλαγή απόψεων με φορείς ξένων πανεπιστημίων ανάλογων προγραμμάτων;»,
6. σε ότι αφορά την **αρνητική μαθησιακή κουλτούρα** και συγκεκριμένα την **διάσταση του διαχωρισμού** είναι οι ερωτήσεις «Πιστεύετε ότι η

συμμετοχή σας σε ένα τέτοιο πρόγραμμα σας επιτρέπει να επικοινωνείτε με άλλους ανθρώπους;», «Γνωρίζετε αν η δουλειά σας αξιολογείτε από τους συναδέλφους σας (λαμβάνετε, δηλαδή, feedback);».

Μετά από την αναλυτική αυτή μελέτη των θεμάτων ακολουθεί και το τελευταίο στάδιο της ανάλυσης περιεχομένου δηλαδή, η επεξεργασία και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, όπου ο αναλυτής έχοντας πλέον σαφείς και έγκυρες πληροφορίες μπορεί να προβεί στην ερμηνεία των δεδομένων αναφερόμενος στο θεωρητικό πλαίσιο και στις υποθέσεις της έρευνας, αλλά ενδεχομένως στα ευρήματα που δεν είχαν προβλεφθεί αρχικά ή και σε νέους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς προσανατολισμούς που ενέπνευσε η ανάλυση και οι οποίοι μπορούν να οδηγήσουν σε μια διαφορετική προσέγγιση του ίδιου υλικού. (Bardin, 1993 στο Παπαστάμου, 2001) Έτσι, μέσα από την διαδικασία των συνεντεύξεων προέκυψαν τα ακόλουθα συμπεράσματα:

- 1. Υπάρχει μια θετική μαθησιακή κουλτούρα στους φοιτητές αλλά και τους καθηγητές του Οικονομικού Πανεπιστημίου των Αθηνών, αφού μέσα από την ανάλυση και την προσεκτική ανάγνωση των λεχθέντων των συνεντευξιζόμενων διαπιστώθηκε ότι οι βασικοί άξονες της προαναφερθείσα έννοιας (positive e-learning culture) επιβεβαιώνονται με φράσεις ή με απόψεις τους. Συγκεκριμένα, ο άξονας της ευελιξίας, της παρακολούθησης των εξελίξεων/ προόδων και της θετικής στάσης στην αλλαγή επιβεβαιώνονται από λέξεις ή φράσεις των ατόμων αυτών, όπως είναι «εξοικονόμηση χρόνου», «ευκολία», «ενημέρωση», «εξοικείωση», «προσαρμογή στην νέα εποχή», «ανάγκες σύγχρονης εποχής», «δεν έχει σχέση η ηλικία, αλλά η κουλτούρα».**
- 2. Η πρώτη υπόθεση, ότι δηλαδή, «το e-class επηρεάζει τις αντιλήψεις, τις πεποιθήσεις αλλά και συνήθειες των ανθρώπων που το χρησιμοποιούν» φαίνεται να επιβεβαιώνεται μόνο ως προς τις διαστάσεις των αντιλήψεων και των πεποιθήσεων και όχι ως προς αυτή των συνηθειών, μιας και οι ερωτώμενοι φαίνεται να πιστεύουν ότι έχουν επηρεαστεί οι ζωές τους ως ένα βαθμό από την πλατφόρμα αυτή της ασύγχρονης τηλεεκπαίδευσης, αλλά τονίζουν σταθερά ότι δεν άλλαξαν οι συνήθειές τους λόγω αυτής. Πιο ειδικά, δεν επιλέγουν άλλο τρόπο επικοινωνίας ή διασκέδασης από αυτόν που χρησιμοποιούσαν κατά το παρελθόν (οι ίδιοι λένε ότι οι συνήθειές τους δεν άλλαξαν λόγω του “e-class”, απλά χρησιμοποιούν τώρα**

περισσότερο το internet και το e-mail τους). Σε αυτό θεωρούν ότι έπαιξε σημαντικό ρόλο το γεγονός ότι έτσι και αλλιώς είχαν μια εξοικείωση με την τεχνολογία προτού ασχοληθούν με το "e-class". Αυτό είχε διατυπωθεί και θεωρητικά σε παλιότερες έρευνες και μπορεί, κάλλιστα, να αποτελέσει και ένα μεταθεωρητικό ερώτημα. Συγκεκριμένα, είχε υποστηριχθεί από διάφορους ερευνητές ότι τα άτομα που ήταν εκ των προτέρων εξοικειωμένα με τις νέες τεχνολογίες αλλά και το internet (ακόμα και από την παιδική τους ηλικία) είχαν μεγαλύτερες πιθανότητες να είναι πιο θετικά διακείμενα απέναντι στο e-learning και κατά συνέπεια στο "e-class", μια χαρακτηριστική και σύγχρονη εφαρμογή του πρώτου. Αυτό, κατά την γνώμη τους οφείλεται στο γεγονός ότι τα παραπάνω πρόσωπα έχουν ήδη αναπτύξει μια κουλτούρα μάθησης των νέων τεχνολογιών διαφορετική από τους άλλους, άρα είναι και πιο πιθανό για αυτούς να αντιμετωπίζουν οποιαδήποτε σύγχρονη εφαρμογή με θετικό τρόπο και επιπλέον να την χρησιμοποιούν σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με αυτούς που δεν έχουν μια τέτοιου είδους παιδεία. (Booker, 1996 στο Conner, 2000) Από αυτό προκύπτει και **επιβεβαίωση της τέταρτης υπόθεσης της έρευνας αυτής, σύμφωνα με την οποία «η θετική μαθησιακή κουλτούρα, δηλαδή η προσπάθεια των ατόμων να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις της σύγχρονης ζωής και να έχουν μια πίστη στην διαδικασία της μάθησης, προϋπάρχει στα πιστεύω τους».**

3. Η δεύτερη υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν την πλατφόρμα αυτή «ανταπεξέρχονται ευκολότερα στις καθημερινές δυσκολίες, αποκτούν περισσότερες δεξιότητες αλλά και πίστη στον εαυτό τους» και η τρίτη υπόθεση σύμφωνα με την οποία οι προαναφερθέντες «έχουν μεγαλύτερη ευελιξία και ελευθερία, λόγω κατάρρευσης της έννοιας του χώρου και του χρόνου» φαίνεται να **επιβεβαιώνονται** και αυτό γιατί οι ίδιοι οι συνεντευξιαζόμενοι χρησιμοποιούν εκφράσεις που το καταδεικνύουν αυτό. Μερικές από αυτές είναι «δεν χάνεις χρόνο να κολλάς ανακοινώσεις», «δεν χάνεις εργασίες», «δεν έχεις αμφιβολίες αν κάποιος έχει ενημερωθεί για την αλλαγή ενός μαθήματος», «υπάρχει μαζεμένη όλη η πληροφορία», «έχει πολλά ατού η φόρμα», «πιο γρήγορη διαχείριση», «εύκολο,

σαφές πρόγραμμα, που δεν απαιτεί ιδιαίτερες γνώσεις», «πρακτική πλατφόρμα που προσφέρει σιγουριά».

Αυτό που θα μπορούσε, ίσως, να προταθεί μέσα από την έρευνα αυτή και που αποτελεί ένα κίνητρο για μια περαιτέρω διερεύνηση είναι να μελετηθούν οι παράγοντες εκείνοι που έχουν ωθήσει τα άτομα αυτά στο να έχουν αναπτύξει εκ των προτέρων μια θετική στάση απέναντι στις νέες τεχνολογίες, γενικά, αλλά και στο internet, πιο συγκεκριμένα. Θα ήταν σκόπιμο να διερευνηθεί στο σημείο αυτό αν το κριτήριο της ηλικίας από την μια πλευρά και της επιμόρφωσης με βάση ευρωπαϊκά ή άλλα ξένα πρότυπα από την άλλη μπορεί να διαδραματίσουν ένα σημαντικό ρόλο στο ζήτημα αυτό, μιας και από τα λεγόμενα των ερωτώμενων υπήρξαν υπόνοιες για κάτι τέτοιο (δεν ήταν λίγοι οι φοιτητές που υποστήριξαν ότι οι πιο νέοι καθηγητές και κυρίως αυτοί που είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό, αντιμετώπισαν πιο θετικά και χρησιμοποίησαν πιο εύκολα την πλατφόρμα αυτή).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Αδαμόπουλος, Διονύσιος (2002) *Τηλεματική, Διαδίκτυα και Κοινωνία. Τηλεματική. Τόμος Α'.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Ανθούλιας, Τάσος (1989) *Πληροφορική και Εκπαίδευση.* Αθήνα: Gutenberg.
- Βεργίδης, Δ. (2003) *Εκπαίδευση Ενηλίκων.* Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βεργίδης, Δ., Λιοναράκης, Α., Λυκουργιώτης, Α., Μακράκης, Β. & Ματράλης, Χ. (1998, 1999) *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Θεσμοί και λειτουργίες. Τόμος Α'.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Brady, John (1992) *Η τεχνική της συνέντευξης.* Μτφρ: Φρακατσέλης Αχχιλέας. Αθήνα: Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη.
- Breakwell, Glynis M. (1995) *Η συνέντευξη.* Μτφρ: Αριστοτέλης Κάντας. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Δεληγιάννης, Βασίλης & Κυριακίδης Μιχάλης (1995) *Ραδιοφωνική παραγωγή και δημοσιογραφία.* Αθήνα: Παρά πέντε.
- Εμβαλωτής, Αναστάσιος (2002) *Τηλεματική, Διαδίκτυα και Κοινωνία. Υπολογιστές και Κοινωνία. Τόμος Γ'.* Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Επιτήδειος, Γιώργος (1998, 1999, 2000) "Γιατί η Interactive TV δεν είναι πραγματικά Interactive", *Interbiz, Ανθολόγιο Κειμένων*, (<http://www.eeci.gr/interbiz/articles/>, ημ. επίσκ. 25.1.2004)
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1991) *Ανοικτή και εξ αποστάσεως τριτοβάθμια εκπαίδευση στην ευρωπαϊκή κοινότητα: Έκθεση της Επιτροπής. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.*
- Επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (1995) *Προωθώντας την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, με την χρήση της τηλεματικής. Έκθεση της Επιτροπής. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.*
- Garrett, Annette (1980) *Η συνέντευξη: Αρχές και Μέθοδοι.* Μτφρ: Μουστάκα Καλλιόπη. Αθήνα: Συμβούλιο Επιμορφώσεως στην Κοινωνική Εργασία.
- Graham, Gordon (2001) *Internet: Μια κοινωνιολογική προσέγγιση.* Μετάφραση: Χρύσα Μαρίνου, Αθήνα: Περίπλους.
- Holmberg, Boerje (2002) *Εκπαίδευση εξ αποστάσεως. Θεωρία και πράξη.* Αθήνα: Έλλην.
- Kaminsky, Stuart M. & Walker, Mark (1993) *Γράφοντας για την τηλεόραση.* Αθήνα: Νέα Σύνορα.

- Κατερέλος, Ιωάννης (1998) *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις. Τμήμα Ψυχολογίας, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Keegan, Desmond (2000) *Οι βασικές αρχές της ανοικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης*. Μετάφραση: Αλεξάνδρα Μελίστα. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κόκκος, Α. & Λιοναράκης, Α. (1998) *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Σχέσεις διδασκόντων και διδασκόμενων*. Τόμος Β'. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόκκος, Α., Λιοναράκης, Α., Ματράλης, Χ. & Παναγιωτακόπουλος, Χ. (1998) *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Το εκπαιδευτικό υλικό και οι νέες τεχνολογίες*. Τόμος Γ'. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κόκκος Α. (2003) *Εκπαίδευση ενηλίκων: το πεδίο και ο ρόλος των εκπαιδευτών. Μέντορας*.
- Κομίλη, Αίγλη (1985) *Το ανοικτό πανεπιστήμιο. Κίνητρα για την μάθηση*. Αθήνα: Κουτσουμπός Α.Ε.
- Kotter, John P. & Cohen, Das S. (2005) *Leading Change*, Μετάφραση Α. Σοκοδήμος, Εκδοτικός Οίκος Interbooks, Αθήνα.
- Κυριαζή, Νότα (2001) *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Γ' έκδοση. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λιοναράκης, Α. (1999) *Πρακτικά συνεδρίου. Νέες παράμετροι στην εκπαίδευση: Εκπαίδευση από απόσταση και δια βίου εκπαίδευση*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Σχολή Ελληνικών και Μεσογειακών Σπουδών, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.
- Mager, Robert F. (1985) *Διδακτικοί στόχοι και διδασκαλία*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μαρίνος-Κουρής, Δημήτρης & Παναγιώτου, Νικόλαος (2005) "Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Πανεπιστημιακή Εκπαίδευση στην Ε.Ε.: Μια Σύνομη Συγκριτική Θεώρηση", *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την ανοικτή και την εξ αποστάσεως εκπαίδευση και την εκπαιδευτική τεχνολογία*, τεύχος 1, μέρος 1^ο, (<http://www.opennet.gr>, ημερ. επίσκ. 27.9.2005).
- Mason, Jennifer (2003) *Η διεξαγωγή της ποιοτικής συνέντευξης*. Μετάφραση: Ελένη Δημητριάδου. Επιστημονική Επιμέλεια: Νότα Κυριαζή. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mellon, Robert (1998) *Ψυχοδιαγνωστικές μέθοδοι*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μιχαηλίδης, Π. (1999) *Πρακτικά συνεδρίου. Νέες παράμετροι στην εκπαίδευση: Εκπαίδευση από απόσταση και δια βίου εκπαίδευση*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου: Σχολή Ελληνικών και Μεσογειακών Σπουδών, Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.
- Nora Simon & Minc Alan (1976) *Η τηλεματική στην κοινωνία της πληροφορίας* (<http://opennet.gr>, ημερ. επίσκ. 20.4.2005).

- Northedge, Andrew (2000) *Οδηγός για τον σπουδαστή. Μέθοδος μελέτης του διδακτικού υλικού, Σύνταξη εργασιών, Συμμετοχή στο μάθημα και Προετοιμασία στις εξετάσεις*. Μετάφραση, Α. Εμμανουηλίδου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παναγιωτακόπουλος, Χ. & Παπάς, Α. (1989) *Εκπαιδευτικές Ηλεκτρονικές Τοποθεσίες Πληροφοριών: Άξονες και Κριτήρια Αξιολόγησης*. Μέντορας, 6, 75-86.
- Παναγιωτοπούλου, Ρόη (1997) *Η επικοινωνία στις οργανώσεις: η εξέλιξη των θεωριών των οργανώσεων και οι επικοινωνιακές τους διαστάσεις*. Αθήνα: Κριτική.
- Παπαστάμου, Στάμος (2001) *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*. Τόμος Α. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Pierre, Levy (1999) *Δυνητική πραγματικότητα: η φιλοσοφία του πολιτισμού και του κυβερνοχώρου*, μτφρ. Μ. Καραχάλιος. Αθήνα: Κριτική.
- Race, Phil (1999) *Το εγχειρίδιο της ανοικτής εκπαίδευσης*. Μετάφραση: Ελευθερία Ζέη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Race, Phil (2001) *500 Πρακτικές συμβουλές για την ανοικτή, ευέλικτη εκπαίδευση*. Μετάφραση: Μαρία Βακαλοπούλου & Κατερίνα Ζουγανέλη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Rifkin, Jeremy (2001) *Η νέα εποχή της πρόσβασης. Η νέα κουλτούρα του υπερκαταναλωτισμού, όπου όλη η ζωή είναι μια επί πληρωμή εμπειρία*, μτφρ. Α. Αλαβάνου. Αθήνα: Λιβάνη.
- Rogers, Alan (1998) *Η εκπαίδευση ενηλίκων*. Μετάφραση, Μ. Παπαδοπούλου & Μ. Τόμπρου. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σακαλάκη, Μαρία (1984) *Κοινωνικές ιεραρχίες και σύστημα αξιών : ιδεολογικές δομές στο νεοελληνικό μυθιστόρημα 1900-1980*. Αθήνα: Κέδρος.
- Συμβούλιο της Επιτροπής της Ευρώπης, (2002) *Στρατηγικές για τις θέσεις εργασίας στην κοινωνία της πληροφορίας, E-Europe*.
- Τσιβάκου, Ιωάννα (1995) *Δράση και σύστημα: Σύγχρονες προσεγγίσεις στην θεωρία των οργανώσεων*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Τσιβάκου, Ιωάννα (2003) *Τα ευέλικτα όρια των κοινωνικών συστημάτων*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Weber, Max (1984) *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ψαρρού, Μ. Κ., Ζαφειρόπουλος, Κ. (2003) *Επιστημονική Έρευνα. Θεωρία και Εφαρμογές στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθήτω.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΕΣ

- Ackoff, Russell L., (1971) "Towards a System of Systems Concepts", *Management Science*, 17(11), 661-71.
- Albano, G. & Formato, F. (2001) "E-learning from expertise: a computational approach to anon-textual culture of learning (expertize read expertise)", *Advanced Learning Technologies*, USA: IEEE International Conference.
- Alexander, S. & Blight, D., (1996) *Information Technology in International Education*, IDP, Canberra.
- Arias, Armando & Bellman, Beryl, (1990) "Computer-Mediated Classrooms for Culturally and Linguistically Diverse Learners", *Computers in the Schools*, Vol. 7, Nos. 1/2 1990, pp. 227-242, Special Issue on Language Minority Students and Computers.
- Aylett, R. & Louchart, S. (2003) "Towards a narrative theory of virtual reality", *Virtual Reality*, Volume 7, pp. 2-9.
- Bardin, (1993) *L'analyse de contenu*, Paris: Presses Universitaires de France.
- Baker, T. L. (1988) *Doing social research*. New York: McGraw-Hill.
- Barker, Chris (1992) *Cultural studies: theory and practice*. London: Sage.
- Barley, S. (1996) *The new world of work*. London: British-North American Committee.
- Bawden, D (1986) "Information systems and the stimulation of creativity", *Journal of Information Science*, 12, 203-216.
- Bazillion, R., and C. Braun (1995). "Building Virtual and Spatial Libraries for Distance Learning." *CAUSE/EFFECT Magazine*, 18(4), 51-54.
- Berelson, Bernard, (1952) *Content Analysis in Communication Research*, New York: Free Press.
- Berenfeld, B. (1996) "Linking students to the infosphere", *The Journal*, vol.4, 76-83.
- Berge & Collins, (1993) "Computer-Mediated Communication and the Online Classroom in Distance Learning", *Computer-Mediated Communication Magazine*, Volume 2, Number 4, Page 6.
- Berge & Collins, (1995a) "Online teaching in post-secondary, formal education", *Computing and Technology: an Electronic Journal for the 21st Century* 1, no. 3, (<http://www.emoderators.com/moderators/on/teach.html>, ημερ. επισκ. 20.12.2005).
- Berge & Collins, (1995b) "Example Case Studies in Post-Secondary. On-line Teaching", <http://www.emoderators.com/moderators/ozconf.html>, in G. Hart & J.

- Mason Proceedings of the "The Virtual University? Symposium". Melbourne, Australia, November 21-22, 1996. pp: 99-105.
- Berners-Lee Tim (1994) *Weaving the Web: the original design and ultimate destiny of the World Wide Web by its inventor*. New York: HarperCollins.
- Berry, David (2004) "Internet research: privacy, ethics and alienation: an open approach", *Internet Research*, Volume 14, Number 4, pp. 323-332.
- Bierema, L.L. (1996) "How Executive Women Learn Corporate Culture." *Human Resource Development Quarterly* 7, no. 2: 145-164.
- Bingham, J., Davis, T. & Moore, C. (1994) "Emerging Technologies", *Distance Learning*. Available online at: [http://suncits.unc.edu/horizon/courses/287/Distance Learning.html](http://suncits.unc.edu/horizon/courses/287/Distance%20Learning.html).
- Bingham BL (1992) "Life histories in an epifaunal community: coupling of adult and larval processes". *Ecology* 73: 2244–2259.
- Bordwell, David (1996) "Convention, Construction and Cinematic Vision, in Bordwell, David & Carroll, Noel (eds.), *Post-Theory - Reconstructing Film Studies*, Madison: The University of Wisconsin Press.
- Bosworth, David P., (1991) *Open Learning*. London: Cassell Educational Limited.
- Box, G.E.P. & Draper, N.R. (1987) *Empirical model-building and response surfaces*, New York: Wiley.
- Brinkerhoff Robert & Gill Stephen (1994) *The Learning Alliance*, San Francisco, Jossey-Bass.
- Bruce, B.C. (1993) "Innovation and social change", in Bruce, B. C., Peyton, J.K., & Batson, T. (ed.) *Network-Based Classrooms: Promises and realities*. Cambridge University Press.
- Bruner, J. S. (1966) *Toward a Theory of Instruction*, Cambridge, Mass.: Belkapp Press.
- Bull, Gordon (1997) *Information technology and the future of post-secondary education. OECD documents*. USA: Organization for economic co-operation and development.
- Burgess, Donald H. (1984) "Western Tarahumara", in Ronald W. Langacker (ed.), *Studies in Uto-Aztecan grammar 4: Southern Uto-Aztecan grammatical sketches*, 1-149. Dallas: Summer Institute of Linguistics and the University of Texas at Arlington.
- Burnett, Robert A. (1983) *Management and Display of Data Analysis Environments for Large Data Sets*. SSDBM: 22-31.
- Cavazos, E.A. & Morin, G., (1994): *Cyberspace and the Law*, MIT Press, Cambridge (Mass.).

- Chauchat, H. (1985) *L'enquête en psychosociologie*. Paris: PUF.
- Chawla & Renesch's (ed.) (1995) *Learning Organizations: Developing Cultures for Tomorrow's Workplace* Portland, Oregon: Productivity Press, pp. 44-55.
- Chick, Victoria (1995) *Finance, development and structural change: post-keynesian perspectives*. England: Edward Elgar.
- Chizmar, J. & Williams, D. (1996) "Altering Time and Space through Network Technologies to Enhance Learning", *CAUSE/EFFECT*, 19(3), pp. 14-21.
- Ciborra, C. U. et al. (2000) *From Control to Drift: The Dynamics of Corporate Information Infrastructures*, Oxford University Press.
- Cobb, G. (1992) "Teaching Statistics." In L.A. Steen (ed.), *Heading the Call for Change: Suggestions for Curricular Action*, MAA Notes No 22. Washington DC: Mathematical Association of America, 20.
- Cobb, Jonathan (1993) *The hidden injuries of class*. New York: W.W. Norton.
- Cooley, William W. (1983) "Improving the Performance of an Educational System", *Educational Researcher* 12, 6: 4-12.
- Commission of the European Communities, (2000) "Communication from the Commission: E-learning- Designing tomorrow's education", *Commission of the European Communities*, Brussels.
- Conner, Marcia (2005) "Introduction to e-learning culture: Ageless Learner", *Fast Company Magazine Online* (<http://www.agelesslearner.com/intros/elo.html>, ημερ. επισκ. 27.12.2005).
- Conner, Marcia (2000) "Global Implications of e-learning", *Line Zine*, (<http://www.linezine.com>, ημερ. επισκ. 27.12.2005)
- Cotton, C. (1995). "Networks & Learning Environments: Responding to Growing Demands." *Realizing the Potential of Information Resources: Information, Technology, and Services, Proceedings of the 1995 CAUSE Annual Conference*, Pages 6-4-1 to 6-4-10.
- Culnan M. J. & Markus, M. L. (1987) "Information Technologies", In: F. M. Jablin, L. L. Putnam, K. H. Roberts and L. W. Porter (editors). *Handbook of Organizational Communications*, London: Sage, pp. 420-443.
- Dan, Douglas (1985) "Wrestling with 'context' in interlanguage studies," *Applied Linguistics* 6.2: 190-204.
- Darken, R.P. & Sibert, J.L. (1996) "Way-finding in large scale virtual environments in proceedings of ACM CHI '96", *Human Factors in Computing Systems*, 142-150.
- Darren Meister, (1998) "CALs and the virtual enterprise", *ICIS*: 412-413.
- Dave, Cliff (1994) *AI and A-Life: Never Mind The Blocksworld*. *ECAI*: 799-804.

- Davenport, T. H. (1998) "Putting the enterprise into the enterprise system". *Harvard Business Review*: 121-131.
- Davenport & Prusak, (1998) *A learning Culture: Insights from working knowledge*, Harvard Business School Press.
- Davies, H. John, (1977) *Kobon phonology*. M.A. Thesis, University of Texas at Arlington.
- De Giorgi C., Tagliabue G., Migliarese P., Palermo P.C. (1975) "Regional School Districting via Mathematical Programming". *Optimization Techniques*, 637-645.
- Deming, W. E. (1986) *Out of the Crisis*, Cambridge, Mass: Massachusetts Institute of Technology, Centre for Advanced Engineering Study.
- Dey, I. (1993) "Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide for Social Scientists". *Negative Case Analysis*.
- Dillon A., Richardson J. & McKnight C. (1990), "Navigation in hypertext: a critical review of the concept". In Diaper, D., Gilmore, D., Cockton, G., and Shackel, B. (Eds) *INTERACT '90*. North Holland, Amsterdam.
- DiSessa, Andrea (2000) *Changing minds*. USA: MIT Press.
- Dixon, Greg (1996) *Knowledge Explorer Centre: The Web as multimedia publishing medium*. WebNet.
- Downs R.M. & Stea D. (1973) *Cognitive Maps and Spatial Behaviour: Process and Products*, In *Image and Environment*, Aldine Publishing Co. Chicago, pp. 8-26.
- Duguet, Pierre, Fasano, Carla & Laderriere, Pierre (1986) *New Information Technologies. A challenge for education*. *OECD documents*. USA: Organization for economic co-operation and development.
- Dunn, Seamus & Morgan, Valerie (1987) *The impact of the computer on education. A course for teachers*. UK: Prentice Hall.
- Echman, (1976) "Towards an Indicator System for the Relationship between Population and Basic Human Needs". Proc. Fourth IIASA Symposium on Global Modelling, Luxemburg, Austria: IIASA.
- Edmonds, Rob (2001) "E-learning and Culture", *SRI Consulting Business Intelligence*. Contributors: E. Trondsen & M. Hoffman. (<http://www.sric-bi.com>, ημερ. επισκ. 27.12.2005).
- Edwards, John (1995) "The flexible integration of machine objects within distributed manufacturing systems", *Distributed Systems Engineering* 2(4): 183-191.
- Edwards, Richard (1997) *Changing places? Flexibility, Lifelong Learning and a Learning Society*. New York: Routledge.
- Edwards, R. & Usher, R. (2000) "Lifelong Learning: The post modern condition of education" (conference paper), Vancouver: AERC Research Conference.

- Egan, K. (1996) *Teaching as storytelling*. In R.F. & T. W. Johnson (Eds). *Philosophical documents in education*. (2nd ed., pp. 259-276). New York: Longman.
- Ehrmann, Stephen (1997) *Information technology and the future of post-secondary education*. *OECD documents*. USA: Organization for economic co-operation and development.
- Eric, Shade (1993) "Real-Time Semantics for Shared-Variable Concurrency", *Information Computing*, 102(1): 56-82.
- Evans, R. (1994) "The gist message representation framework", *Technical Report*, (<http://clicseer.isl.psu.edu/evans94nist.html>, ημερ. επίσκ.7.12.2006).
- Feenberg, A., (1989) "The Written World: on the Theory and Practice of Computer Conference in" in Mindweave, eds. Kaye, T., and Mason, R., Oxford, 1989.
- Flores, Maria Assuncao (2004) "The impact of school culture and leadership on new teachers' learning in the workplace", *International Journal of Leadership in Education*, Volume 7, Number 4, pp. 297-318.
- Forbes, J. (2000) "Perspectives on Lifelong Learning: The View from a Distance". *First Monday* (5)11. (http://firstmonday.org/issues/issue5_11/forbes/index.html, ημερ. επίσκ. 28.3.2005).
- Frick, T.W. (1991). *Restructuring Education through Technology* (Fastback Series No 326). Bloomington, IN: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
- Fulford, C. P., & Zhang, S. (1993) "Perceptions of interaction: The critical predictor in distance education", *The American Journal of Distance Education*, 7(3), 8-21.
- Gardner John A., (1999) "Barriers to student computer usage: staff and student perceptions". *J. Comp. Assisted Learning*, 15(4): 302-311.
- Garfield, E. (1979) "Highly cited old papers," *Journal of the American Society for Information Science*, 30 (4) p.234-235.
- Garland (1991) *Understanding educational reform in global context: economy, ideology and the state*. New York: Pub.
- Gates, B. (1996) *The road ahead*. New York: Penguin.
- Gibson, Jerry D. (1984) "An algorithm for uniform vector quantizer designs". *IEEE Transactions on Information Theory* 30(6): 805-814.
- Goldsmith Neal M. (1993) "The new integration of business and technology", *IEEE Expert* 8 (3): 4.
- Gunn, E. (1995) "Mentoring: The Democratic Version." *Training* 32, no. 8: 64-67.
- Hammer, M. and J. Champy (1994) *Reengineering the Corporation. A manifesto for business revolution*. New York, HarperCollins.

- Hammon, Darrel & Albiston, Steven (1998) *Completing graduate school long distance*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Haney, A. (1997) "The Role of Mentorship in the Workplace". In *Workplace Education*, edited by M.C. Taylor, pp. 211-228. Toronto, Ontario: Culture Concepts.
- Harasim, L.M. (1990). "Online Education an environment for collaboration and intellectual amplification." In L.M. Harasim (Ed), *Online Education: Perspectives of a New Environment* (pp. 39-69). NY: Praeger Publishing.
- Hargreaves, A. (1994) *Changing Teachers, Changing Times: Teachers' Work and Culture in the Post-modern Age*, New York: Teachers College Press.
- Harrington, Jon (1991) *Organizational structure and information technology*. New York: Prentice Hall.
- Haythornthwaite, C. (1998) "A social network study of the growth of community among distance learners". *Information Research* (4) 1. (<http://www.shef.ac.uk/~is/publications/infores/paper49.html>, ημερ. επίσκ. 28.3.2005).
- Haythornthwaite, Caroline & Wellman, Barry (2002) *The internet in everyday life: an introduction*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Hayward, S. A. (1993) *Junction conditions for signature change* (gr-qc/9303034).
- Heckscher, Charles & Donnellon, Anne (eds.) (1994) *The post-bureaucratic organization: new perspectives on organizational change*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Helsel, S. K., and Roth, J. P. (1991) "VR in Education", SALT Multimedia Conference, *Cyber Edge Journal*, no. 2, p. 3.
- Hendley, RJ, Drew, NS, Wood, AM & Beale, R. (1995) "Narcissus: Visualizing information", *Proceedings of Information Visualization*, 90-97, IEEE.
- Henry, P. & Moscovici, S. (1968), "Problèmes de l'analyse de contenu", *Langages* 11: 36-60.
- Hiltz, SR (1986) "The virtual classroom: Using computer-mediated communication for university teaching", *Journal of Communication*, 36 (2), 95-104.
- Hogenraad, Robert, McKenzie, Dean & Pelardeau Normand (2003) "Force and Influence in Content Analysis: The production of new social knowledge", *Quality & Quantity*, Volume 37, pp. 221-238.
- Holmberg, B. (1977) *Distance Education: A survey and Bibliography*. London: Kogan Page.
- Hughes, Robert (1993) *Culture of complaint: the fraying of America*. New York: Oxford University Press.

- Iker, H. P. & Klein, R. H. (1974) "WORDS: A computer system for the analysis of content", *Behaviour Research Methods & Instrumentation*, 6(4).
- Jensen, K. B. (1989) *Discourses of interviewing: Validating research findings through textual analysis*. In S. Kvale (Ed.) *Issues of validity in qualitative research* (pp.93-108). Lund, Sweden: Studentlitteratur.
- Johnson, N.E. (1990) "Knowledge based systems series", *Knowledge acquisition for knowledge based systems*, Vol. 1, 3(3): 181.
- Johnston, Robyn & Hawke, Geoff (2002) "Case studies of organizations with established learning cultures", Australia: *National Centre for Vocational Education Research*.
- Jones, Norah & O' Shea, John (2004) "Challenging hierarchies: The impact of e-learning", *Higher Education*, Volume 48, Number 3, pp. 379-395.
- Kaplan, Roy H. & Tausky Curt (1977) "Humanism in Organizations: A critical Appraisal". *The American Society for Public Administration* σσ. 44-52.
- Keegan, Desmond (1996) *Foundations of distance education*. London: Routledge.
- Keith, Harry, Keegan, Desmond & Magnus, John (1993) *Distance education: New perspectives*. London: Routledge.
- Keith, Harry (1999) *Higher education through open and distance learning*. London: Routledge.
- Kerka, Sandra (1998) "New Perspectives on Mentoring", *Journal of Vocational Behaviour*, Number 5, pp. 460-481.
- Keynes, Milton (1976) *An introduction to the Open University*. London: The Open University.
- Kiesler, S., Siegel, J., & McGuire, T. (1984) "Social psychological aspects of computer-mediated communication", *American Psychologist*, 39, 1123-1134.
- Klass, G. (2000) "Plato as distance education pioneer: Status and quality threats of internet education". *First Monday* (5) 7. (<http://firstmonday.org/issue5.7/klass/index.html>, ημερ. επίσημ. 28.3.2005).
- Klemp, G. O. (1977) "Three Factors of Success" in D. W. Vermilye (ed) *Relating Work and Education*, San Francisco, Jossey-Bass.
- Knowles, M. S. (1973) *The Adult Learner. A neglected species*, Houston: Gulf Publishing, 292.
- Konsolas, N, Papadaskalopoulos, A. & Plaskovitis, I. (2002) "Regional Development in Greece".
- Kozma, Robert B. (1987) "The implications of cognitive psychology for computer-based learning tools", *Educational Technology*, 27(11), 20-25.

- Krippendorff, Klaus (1989) *Content Analysis. An introduction to its methodology*. Volume 5, UK: Sage Publications.
- Kvale, Steiner (1996) *An introduction to qualitative research interviewing*. London: Sage Publications.
- Lai, V. S. & Mahapatra, R. K. (1998) "Evaluation of Intranets in a Distributed Environment", *Decision Support Systems*, Vol. 23, pp. 347-357.
- Lang, K. (1995) "NewsWeeder: Learning to Filter Netnews", *International Conference on Machine Learning*, (<http://another.learning.cs.cmu.edu/ml95.ps>, ημερ. επισκ. 25/4/2006).
- Larsen, Kai R.T. & McInerney, Claire (2002) "Preparing to work in the Virtual Organization". *Information & Management* 39 σσ. 445-456.
- Latchem, Colin & Lockwood, Fred (1998) *Staff development in open and flexible learning*. Routledge, London.
- Lea, P. (2003) "Understanding the culture of e-learning", *Industrial and Commercial Training*, Vol. 35, Number 5, pp. 217-219.
- Levin, H., Glass, G. V., & Meister, G. R. (1984) *A cost-effectiveness analysis of four educational interventions*, Stanford, CA: Stanford University, Institute for Research on Educational Finance and Governance.
- Lockwood, Fred (1995) *Open and distance learning today*. London: Routledge.
- Loughlin, Thomas W. (1993) "Virtual relationships: The Solitary world of CMC". *Computing and Technology: an Electronic Journal for the 21st Century* 1, no. 1, (<http://www.helsinki.fi/science/ophet/993/n1/loughlin.txt>, ημερ. επισκ. 27.12.2005).
- Lynn E. Davie, (1998) "Facilitating Adult Learning through Computer-Mediated Distance Education", *Journal of Distance Education*, Ontario Institute for Studies in Education.
- Lyytinen, K., G. Rose & Welke R., "The Brave New World of Development in the Internetwork Computing Architecture: Or How Distributed Computing Platforms Will Change Systems Development", *Information Systems Journal*, 8 (3), 1998, pp. 241-253.
- Macaluso, N. (2001), "Report: Pure-plays keeping customers satisfied", *E-Commerce times*, <http://www.ecommercetimes.com/port/story/3747.html>, ημερ. επισκ. 20/3/2006).
- MacKenzie, Norman, Postgate, Richmond & Scupham, John (1975) *Open learning. Systems and problems in the post-secondary education. A report prepared with the support of the Ford Foundation*. Paris: The UNESCO Press.

- Mason, Robin (1998) *Globalizing education. Trends and applications*. London: Routledge.
- Mateas, Michael (1997) *An Oz-Centric Review of Interactive Drama and Believable Agents*, Technical Report CMU-CS-97-156, School of Computer Science, Carnegie Mellon University, Pittsburgh, PA.
- Mechrabian, A (1974) *Nonverbal communication*, Chicago: Aldine.
- Merrill, Paul, Tolman, Marvin, Christensen, Larry, Hammons, Kathy, Vincent, Bret & Reynolds, Peter (1986) *Computers in Education*. New Jersey: Prentice Hall.
- Miles, M.B. & Huberman, A.M (1994) *Qualitative data analysis* (2nd Ed). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Minoli, Daniel (1996) *Distance Learning. Technology and Applications*. Boston: Artech House Publishers.
- Mitta, Deborah (1990) *A Fisheye Presentation Strategy: Aircraft Maintenance Data*. In: Diaper, Dan, Gilmore, D., Cockton, Gilbert, Shackel, Brian (ed.): INTERACT 90, 3rd IFIP International Conference on Human-Computer Interaction, August 1990, 27-31, Cambridge, UK. p. 875-880.
- Moore, I.D. (1991) "Digital Terrain Modelling: A Review of Hydrological, Geomorphological", *Biological Applications, Hydrological Processes* 5(1): 3-30.
- Moore, Bruce R. (1993) *Doublets in the New Testament*, Dallas: Summer Institute of Linguistics.
- Morris, C. (1997) "Excavations on the Lower Terrace, Site C, Tintagel Island 1990-1994", *Antiquaries Journal*, 77: 1-143.
- Naisbitt, J. (1982) *Megatrend*, New York: Warner Books.
- Namenworth, J. Zvi & Weber Robert P. (1987) *Dynamics of Culture*. Winchester MA: Allen & Unwin.
- Nelson, Morgan (1993) "Hybrid Neural Network/Hidden Markov Model Systems for Continuous Speech Recognition", *IJPRAI*, 7(4): 899-916.
- Neugarten, B. L. (1977) *Personality and aging*. In J. E. Birren & K. W. Schaie (Eds), *Handbook of the psychology of aging* (pp. 626—649). New York: Van Nostrand Reinhold.
- Neuhauser, Peg & Bender, Ray & Stromberg, Kirk (2000) *Culture.com. Building Corporate Culture in the Connected Workplace*. John Wiley, Toronto.
- New Media Technology Students (2005) "E-learning – Youth Culture", *M/Cyclopedia of New Media* (<http://www.wiki.media-culture.org.au/index.php>, ημερ. επισκ. 27.12.2005).
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995) *The Knowledge-Creating Company*. New York: Oxford University Press, Inc.

- Papert, S. (1980) *Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas*, NY: Basic Books.
- Payne, Doris L. (1980) "Switch-reference in Chickasaw." In Pamela Munro (ed.), *Studies of switch-reference*, 89-118.
- Peraya, Daniel (1994) "Distance Education and the www ", <http://tecfa.unige.ch/ecu-com/wedu-ws94/contrib/peraya.fr.html>, *Faculté de Psychologie et des Sciences de l'Education Université de Genève*, TECFA.
- Petz D. & Andrews F. (1966) *Scientists in Organizations*, John Wiley & Sons: New York.
- Plato (1966) *The collected dialogues of Plato*. New York: Pantheon Books.
- Poster, Mark (2001) *What's the matter with the internet*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Postman, Neil, "When It Comes to Technology ... the Postman Always Thinks Twice", *School Library Journal* 42, no. 5, May 1996, 18–22.
- Reed, Michael I. (1957) "The Sociology of Organizations. Themes, Perspectives and Prospects". *Lancaster University, Harvester Wheatsheaf* σσ. 36-51, 222-238.
- Reed, Michael (1994) *Organizing modernity: new Weberian perspectives on work, organization, and society*. London: Routledge.
- Reid, Gavin C. (1987) *Theories of industrial organization*. Oxford: Blackwell.
- Renwick, William L. (1997) *Information technology and the future of post-secondary education. OECD documents*. USA: Organization for economic co-operation and development.
- Reynolds, J & Skilbeck, M (1976) *Culture and the classroom*. London: Open Books.
- Rheingold, H. (1991) *Virtual Reality*, N.Y.: Summit.
- Rheingold, H (1993) *The Virtual Community*. Reading: Addison-Wesley Publishing Company.
- Roberts, Carl W. (1997) *Text analysis for the social sciences: Methods for drawing inferences from texts and transcripts*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Rodgers, John (2000) *Plagiarism and the art of skillful citation*, Houston: Department of Immunology, Baylor College of Medicine.
- Roffe I. (1999) "Innovation and Creativity in Organisations: A Review of the Implications for Training and Development". *Journal of European Industrial Training* 24(4-5): 224–237.
- Rogers, N. (1993) *The Creative Connection: Expressive arts as healing*. Palo Alto, CA: Science and Behaviour Books.
- Rosenberg, Marc J. (2001) *E-learning: Strategies for delivering knowledge in the digital age*, USA: McGraw Hill.

- Rowntree, Les (1994) *Diversity amid globalization: world regions, environment, development*. N.J.: Prentice Hall.
- Ruhleder, K. & Twidale, M. (2000) "Reflective collaborative learning on the web: drawing on the master class". *First Monday* (5) 5. (http://firstmonday.org/issues/issue5_5/ruhleder/index.html), ημερ. επίσκ. 28.3.2005).
- Sackett, L. (1978) *Clinging to the law: leadership at Wiluna*, in M. Howard (ed) *Whitefella business*, Aborigines in Australian politics, Philadelphia, Institute for the Study of Human issues.
- Schein, Edgar (1980) *Organizational Psychology*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall.
- Schuler, D. (1995). *New Community Networks: Weird for Change*. Reading, MA: Addison Wesley.
- Scott, John (1985) *Corporations, classes and capitalism*. London: Hutchinson.
- Sefton-Green, Julian (1998) *Digital diversions. Youth culture in the age of multimedia*. UCL Press: Taylor and Francis Group.
- Senge, Peter (1996) "Leading Learning Organizations", *Training & Development* vol. 50, no. 12: 36-4.
- Sewart D, Keegan D & Holmberg B. (1983) *Distance education: international perspectives*. London and New York: Croom Helm. 446pp.
- Siemens, Ray (1993) "Practical Content Analysis Techniques for Text Retrieval in Large, Un-tagged Text-bases", *Computers and the Humanities*, Volume 30, pp.293-300.
- Silverman, D. (1985) *Qualitative methodology and sociology: Describing the social world*. Aldershot: Gower.
- Smith, W. J. (1990) *Using computer colour effectively*. Englewood Cliffs, NY: Prentice Hall.
- Snow, Charles Percy (1959) *A view from the bridge: The Two Cultures debate, its legacy, and the history of science*. Daedalus.
- Sparr G., Hansson A. & Nielsen L., (1990) "Discontinuity preserving visual reconstruction by means of potential theory", *Pattern Recognition Letters*, Vol. 11, pp. 117-122.
- Spence, Robert (1999) "A framework for navigation", *International Journal of Human-Computer Studies*, Volume 51, pp. 919-945.
- Spencer A. Tucker (1980) *Profit planning decisions with the break-even system*. New York: Thomond.
- Steeple, Christine & Jones, Chris (2002) *Networked Learning: Perspectives and issues*. London: Springer-Verlag.

- Steiner, Maxwell, 1996, "How Non-traditional Technology Students Perceive Distance Learning", *The Journal of Technology Studies*, <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/IJOTS/Winter-Spring-2001/ocif/thompson.pdf>
- Stenhouse, L. (1967) *Culture and Education*. London: Nelson.
- Stenmark, Dick (2003) "Knowledge Creation and the Web: Factors indicating why some intranets succeed where others fail", *Knowledge and Process Management*, Volume 10, Number 3, pp. 207-216.
- Stewart & McClelland (1985) *The 49th Paradox*. Toronto.
- Stewart D. W. & Spille H. A. (1988) *Diploma Mills: Degrees of Fraud*. New York: American Council on Education.
- Strauss, A. (1987) *Qualitative research for social scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Strauss Howard Joy (1990) *Hyper Maps: telling your users where to go*. SIGUCCS: 377-390.
- Swan, J. Newell, S., Scarbrough, H. & Hislop, D. (1999) "Knowledge management and innovation; networks and networking", *Journal of Knowledge Management*, 3(4): 262-275.
- McTavish, Donald & Pirro, Ellen (1990) "Contextual Content Analysis: Method of inquiry paper", *Quality & Quantity*, Volume 24, pp. 245-265.
- Tapscott, D. & Caston, A. (1993) *Paradigm Shift*, McGraw-Hill.
- Tapscott, D. (2004) *Growing up digital: the rise of the Net Generation* (http://www.dpsu.edu/meridian/jan08/feat_6/digital.html, ημερ. επισκ. 4.3.2006).
- Templeton, R. (1994). "Zero Tolerance for Channel One." *Media Culture Review*, Volume 1, Issue 5, pp. 45-52.
- Thach, Elizabeth C., & Murphy, Karen L. (1995) "Competencies for Distance Education Professionals." *Educational Technology Research and Development* 43, no. 1 57-79.
- Thomas, Diana (1995) *Flexible learning strategies in higher and further education*. London: Cassell Educational Limited.
- Thompson, Paul & McAugh, David (1990) "Work Organizations: A critical introduction". *The Mac Millan Press Ltd.*, σσ. 20-26, 43-45, 67-72, 308-313.
- Thyer, B. A. (1996) *Finding solutions to social problems: Behavioural strategies for change*. Washington, D. C.: American Psychological Association.
- Truzzi, Marcello (1995) *Retrocognitions Vibrations*, Newsletter of the Psychic Entertainers Association, p. 9.
- Turkle, Sherry (1984) *The Second Self: Computers and the Human Spirit*. New York: Simon and Schuster.

- U.S. Distance Learning Association (1998) "Virtual Environments and E-learning". *Project*, pages 3-7.
- Weber, Max (1953) "The three types of legitimate rule". *The Berkley Journal of Sociology*, pages 4-10.
- Weber H. R. (1985) "Meditation on Man-Machine Interfaces or Our Personal Role in Graphics Dialogue Programming", *J-COMPUTERS-AND-GRAPHICS*, volume 9, number 3, pages 237-245.
- Weber, Robert Philip (1990) *Basic Content Analysis. Qualitative Applications in the Social Sciences*, Second Edition, London: Sage Publications.
- Whyte, W. F. (1984) *Learning from the Field: A Guide from Experience*. Newbury Park: Sage Publications, Newbury Park.
- Yin, R. K. (1989) *Case study research: Design and methods*. Newbury Park, CA: Sage.

ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, <http://www.tcom.auth.gr> (ημερ. επισκ. 20/10/2006)
- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, <http://www.elearn.e/ke.uoa.gr> (ημερ. επισκ. 28/11/2006)
- Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, <http://www.nfas.gr> (ημερ. επισκ. 28/11/2006)
- Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, <http://www.aueb.gr> (ημερ. επισκ. 7/2/2006)
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, <http://www.pae.uth.gr> (ημερ. επισκ. 20/10/2006)
- Πανεπιστήμιο Πατρών, <http://www.tycoon.csid.upatras.gr> (ημερ. επισκ. 20/10/2006)
- Πρόγραμμα ΕΛΠΗΝΩΡ, Πιλοτική αξιοποίηση υποδομής σε Ενιαία Λύκεια, <http://www.edvscia.cti.gr> (ημερ. επισκ. 2/10/2006)
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών: Ειδική Γραμματεία για την κοινωνία της πληροφορίας, <http://www.infoeco.gr> (ημερ. επισκ. 27/12/2006)

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τηλ. 210 - 92 01 001

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

--	--	--

ΠΑΝΤΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟ

002000098929